

# KULUTTAJAT VIHREÄN SÄHKÖN MARKKINOILLA

tarkastelu ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteistä

Suvi Salmela

Ympäristönsuojelutieteen pro gradu -työ

Bio- ja ympäristötieteiden laitos

Helsingin yliopisto

Toukokuu 2004

## HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Biotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution Bio- ja ympäristötieteiden laitos	
Tekijä – Författare Suvi Tuuli Salmela			
Työn nimi – Arbetets titel Kuluttajat vihreän sähkön markkinoilla – tarkastelu ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteistä			
Oppiaine – Läroämne Ympäristönsuojelutiede			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -työ	Aika – Datum toukokuu 2004	Sivumäärä – Sidoantal 80 + 8 liitesivua	
Tiivistelmä – Referat  <p>Sähkömarkkinoiden vapautumisen myötä kuluttajien mahdollisuudet toimia sähkömarkkinoilla ovat lisääntyneet. Sähköasiakkaille on tullut mahdolliseksi valita niin kutsuttua vihreää sähköä, joka yleismääritelmän mukaan on uusiutuvilla energiantuotantomuodoilla tuotettua sähköä. Toistaiseksi tällaisten tuotteiden markkinaosuudet ovat jääneet hyvin pieniksi. Tutkimuksessa etsittiin syitä kuluttajien passiivisuuteen vihreän sähkön markkinoilla. Ilmiötä tarkasteltiin ympäristövastuullisuuden näkökulmasta. Useissa ympäristövastuullisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on havaittu ristiriita ilmaistujen asenteiden ja todellisen käyttäytymisen välillä. Aiempia tutkimustuloksia ja teoreettisia jäsennyksiä sovellettiin yksittäisten kuluttajien kokemusten tarkasteluun vihreän sähkön hankinnasta. Tutkimuksen toivotaan lisäävän ymmärrystä kuluttajien kokemista hankaluuksista kilpailulle avatuilla sähkömarkkinoilla.</p> <p>Tutkimusote oli laadullinen, tarkoituksena oli kuvailla ja tulkita ilmiötä. Tutkimusta varten kerättiin teemahaastattelusta koostuva aineisto, jossa haastateltavana oli 8 henkilöä, jotka asennoituvat myönteisesti vihreään sähkөө, mutta eivät sitä toistaiseksi ole ostaneet, sekä kaksi vihreän sähkön asiakasta. Teemahaastattelurunko perustui tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen.</p> <p>Tutkimuksen perusteella kuluttajien passiivisuuden taustalta löytyi useita eri tekijöitä. Korkeampi hinta koetaan herkästi vihreän sähkön hankinnan esteeksi. Koska vihreästä sähköstä joutuu usein maksamaan hieman tavallista sähköä enemmän, kuluttajat halusivat myös olla varmoja siitä, että he todella saavat rahoilleen vastinetta: ympäristöystävällisempää sähköä. Luottamusta näihin tuotteisiin ei kuitenkaan ole helppo saavuttaa, koska kuluttajat kokevat tietonsa monilta osin riittämättömiksi.</p> <p>Myös tiedolliset puutteet koettiin vihreän sähkön hankinnan esteeksi. Haastateltavat kokivat olevansa huonosti perillä ”tavallisen sähkön alkuperästä (tuotantolähteet), sähkösopimusten toimintaperiaatteista ja vihreän sähkön hintaeroista normaalisähköön verrattuna. Epätietoisuus nykyisen sähkön alkuperästä (tuotantolähteistä) tekee vaikeaksi vertailla, millä tavoin vihreydellä markkinoidut sähkötuotteet todella eroavat ”tavallisesta sähköstä”. Tutkimus toi myös esiin, että kuluttajilla saattaa olla vaikeuksia mieltää sähkösopimusten ja sähkönjakelun periaatteita vapautuneilla sähkömarkkinoilla. Moni haastateltava oli epätietoinen siitä, että vihreästä sähköstä maksavan kuluttajan pistorasiasta tulee samaa sähköä kuin muillekin sähköasiakkaille, ja että sähkö tulee edelleen paikallisen sähkönjakelijan kautta.</p> <p>Hintakysymykset ovat kuluttajille merkittäviä, vaikka asennoituminen ympäristöä vähemmän kuormittaviin sähkötuotteisiin onkin myönteistä. Kollektiivisen hyödyn teoria osoittautui tutkimuksessa erittäin hedelmälliseksi lähestymistavaksi pyrittäessä ymmärtämään kuluttajakäyttämistä vihreän sähkön markkinoilla. Myös kuluttajien toimintaympäristöstä löytyi useita tekijöitä, jotka voivat hankaloittaa vihreän sähkön hankintaa. Tällaisina tekijöinä tuli esiin tarjonnan puute, niukat ajankäytölliset resurssit ja vähäinen käytännön kokemus sähköyhtiön vaihtoon liittyvistä käytännön toimista.</p> <p>Tutkimus toi esiin monensuuntaisia vaikutussuhteita kuluttajakäyttämiseen vaikuttavien eri tekijöiden välillä. Tutkimuksen perusteella asennekyselyihin pohjautuviin ennusteisiin kuluttajien käyttäytymisestä vihreän sähkön markkinoilla kannattaakin suhtautua varauksella. Jos kuluttajia halutaan kannustaa vihreän sähkön hankintoihin ja ne nähdään mahdollisuutena lisätä vihreän sähkön kysyntää, on tiedotuksellisenä haasteena tehdä sähköntuotantojärjestelmä sekä erilaiset sähkötuotteet kuluttajille ymmärrettäviksi ja tutuiksi.</p>			
Avainsanat - Nyckelord vihreä sähkö, sähkömarkkinat, kuluttajat, ympäristövastuullisuus, käyttäytyminen			
Säilytyspaikka - Förvaringställe Bio- ja ympäristötieteiden laitos ja Viikin tiedekirjasto			
Muuta tietoa			

**SISÄLLYSLUETTELO**

<b>1. JOHDANTO .....</b>	<b>5</b>
1.1 Sähköntuotannon ympäristövaikutukset.....	5
1.2 Sähkömarkkinoiden vapautumisen merkitys ympäristönsuojelun kannalta.....	7
1.3 Mitä vihreä sähkö oikeastaan on? - Kiistaa uusiutuvien energialähteiden määrittelystä .....	7
1.4 Miten vihreää sähköä saadaan kotiin?.....	9
1.5 Sähkön alkuperätiedote kuluttajille .....	9
1.6 Kuluttajien rooli sähkömarkkinoilla ja vihreän sähkön markkinat Suomessa .....	10
1.7 Kuluttajien asennoituminen vihreään sähkөөn ja tyypilliset vihreän sähkön asiakkaat .....	11
<b>2. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMA.....</b>	<b>13</b>
<b>3. LÄHTÖKOHTIA YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN TUTKIMISEEN .....</b>	<b>15</b>
3.1 Ympäristövastuullinen käyttäytyminen.....	15
3.2 Ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä .....	16
3.3 Hinesin ym. malli ympäristövastuullisuuteen vaikuttavista tekijöistä .....	17
3.4 Informaatiotekijät .....	18
3.5 Arvot ja asennetekijät .....	19
3.6 Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita .....	21
3.7 Kollektiivisen hyödyn ongelma.....	22
3.8 Käsitukset omista vaikutusmahdollisuuksista ja toimintaympäristön merkitys käyttäytymiselle.....	23
3.9 Yhteenvedo ympäristövastuullisuuteen vaikuttavista tekijöistä aiempien tutkimusten perusteella.....	24
<b>4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO .....</b>	<b>27</b>
4.1 Miten pureutua tutkimusongelmaan? .....	27
4.2 Haastateltavien valinta.....	29
4.3 Haastattelutilanne .....	31
4.4 Haastattelukysymykset ja näkökulma aineistoon.....	31
4.5 Aineiston käsittely, analyysi ja tulkinta .....	33
<b>5. TULOKSET JA TULOSTEN TARKASTELU.....</b>	<b>36</b>
5.1 Haastateltavien asennoituminen vihreään sähkөөn.....	36
5.2 Ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteet vihreän sähkön markkinoilla.....	37
LUKU I.....	39
5.3 Tiedolliset puutteet ja niiden merkitys käyttäytymiseen.....	39
5.3.1 Sähköntuotannon ympäristövaikutuksia koskeva tieto oli vaihtelevaa.....	39
5.3.2 Haastateltavien käsityksiä vihreästä sähkөөstä .....	41

5.3.3 Sähkön alkuperä.....	42
5.3.4 Sähkön alkuperätiedote .....	43
5.3.5 Sähkönjakelun periaatteet epäselviä avautuneilla sähkömarkkinoilla.....	44
5.3.6 Tiedon puutteesta seuraa luottamuksen puute.....	45
5.3.7 Miten luottamus saavutetaan.....	46
5.3.8 Sähköntuotanto on näkymätöntä .....	48
<b>LUKU II .....</b>	<b>51</b>
5.4 Arjen toimintaympäristö.....	51
5.4.1 Kuluttajien näkökulma sähköön on käytännönläheinen.....	51
5.4.2 Sähkön merkityksestä arjessa .....	52
5.4.3 Ympäristönäkökohtien huomioiminen sähkökäytössä liittyy sähkön säästämiseen.....	52
5.4.4 Kiire ja orientoitumisen ongelmat.....	53
5.4.5 Käytännön kokemusta sähköyhtiöiden vaihdosta on vähän .....	55
5.4.6 Ulkoisten kimmokkeiden merkitys ja tarjonnan puute.....	56
5.4.7 Toimintaympäristön merkitys vihreän sähkön hankinnassa.....	58
<b>LUKU III .....</b>	<b>60</b>
5.5 Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita .....	60
5.5.1 Vihreän sähkön merkityksestä kuluttajille .....	60
5.5.2 Hinnalla on väliä! - korkeat kustannukset ympäristövastuullisuuden esteenä.....	61
5.5.3 Vastuu sähköntuotannon aiheuttamista ympäristövaikutuksista valtiolle.....	62
5.5.4 Näkemyksiä ratkaisukeinoista .....	64
5.5.5 Valintojen merkitys ja omat vaikutusmahdollisuudet .....	65
5.5.6 Näkemyksiä vihreän sähkön tulevaisuudesta .....	68
5.5.7 Kollektiivisen hyödyn teorian soveltaminen aineistoon .....	69
<b>6. YHTEENVETO TUTKIMUKSEN TULOKSISTA .....</b>	<b>71</b>
6.1 Jatkotutkimusideoita.....	73
6.2 Menetelmän arviointia .....	73
6.2.1 Aineiston tarkoituksenmukaisuus ja edustavuus.....	73
6.2.2 Lähdekritiikki.....	74
6.2.3 Tutkimuksen rajoitteet .....	75
<b>LÄHTEET .....</b>	<b>77</b>
<b>LIITTEET .....</b>	<b>81</b>

## 1. JOHDANTO

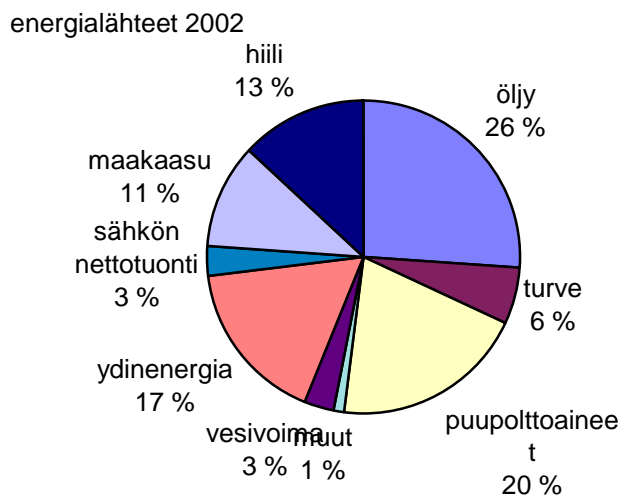
Sähkömarkkinat vapautettiin Suomessa yksityisasiakkaille vuonna 1998. Siitä lähtien kuluttajilla on ollut mahdollisuus valita millä tavoin tuotettua sähköä he ostavat. Sähkömarkkinoille ilmaantui tuotteita, joita markkinoidaan erilaisin ympäristöargumentein, ja niistä käytetään yleisesti nimityksiä vihreä sähkö tai ekosähkö.

Samana vuonna tehdyn asennetutkimuksen mukaan 30% suomalaisista ilmoitti vihreän sähkön hyvin kiinnostavaksi ja 48% melko kiinnostavaksi asiaksi (Kiljunen 1998). Todelliset asiakasmäärät ovat kuitenkin jääneet pieniksi. Norppa-sähköä, joka on markkinoiden ostetuin vihreän sähkön tuote, osti vuonna 2002 vain 3300 kotitaloutta (SLL 2004). Vastaava ilmiö on havaittu myös muissa Euroopan maissa, joissa sähkömarkkinat on vapautettu yksityisasiakkaille. Esimerkiksi Iso-Britanniassa vuonna 1999 tehdyssä tutkimuksessa 34% vastaajista oli halukkaita maksamaan enemmän uusiutuvilla energialähteillä tuotetusta sähköstä (Batley, Colbourne, Fleming & Urwin 2000), mutta vuonna 2000 todellisten vihreän sähkön asiakkaiden määrä oli noin 16 000 eli vain 0,07 % Iso-Britannian kotitalouksista (Lipp 2001). Tutkimukseni aihe kumpuaa näistä ristiriitaisista havainnoista. Tutkimuksessani etsin syitä kuluttajien passiivisuuteen vihreän sähkön markkinoilla tarkastelemalla tietyn kuluttajaryhmän kokemuksia ja käsityksiä vihreästä sähköstä. Ensimmäisessä kappaleessa käsittelen tutkimuksen taustoja eli niitä tekijöitä joiden pohjalta tutkimusongelma on muotoutunut. Tutkimusongelman muotoilun jälkeen tarkastelen ympäristövastuullista käyttäytymistä koskevia tutkimuksia ja teorioita. Neljännessä kappaleessa kuvaan tutkimusmenetelmää eli aineiston hankintaan, käsittelyyn ja analysointiin liittyviä kysymyksiä. Viidennessä kappaleessa esittelen tutkimukseni tuloksia ja viimeisessä luvussa teen tulosten pohjalta yhteenvedon.

### 1.1 Sähköntuotannon ympäristövaikutukset

Energiantuotannon merkittävimmät vaikutukset ympäristöön aiheutuvat nykyisen käsityksen mukaan ilmaan tapahtuvista päästöistä (VTT 1999, 133). Fossiilisten polttoaineiden polttoon perustuva energiantuotanto voimistaa kasvihuoneilmiötä ja mm. happamoitumista. Toisaalta energianlähteinä käytettyjen raaka-aineiden riittävyys voi aiheuttaa suuria ongelmia tulevaisuudessa. Energiantuotantomuodot jaetaankin yleisesti uusiutuviin ja uusiutumattomiin

tuotantomuotoihin. Kaikilla energiantuotantomuodoilla, myös uusiutuvilla, on vaikutuksia ympäristöön. Eri energiantuotantomuotojen ympäristövaikutuksia on kuitenkin vaikea yhteismitallistaa, koska vaikutukset voivat olla erilaisia esimerkiksi ajalliselta tai paikalliselta ulottuvuudeltaan. (VTT 1999.)



Kuva 1. Energiälähteet 2002 (Tilastokeskus 2003, )

Suomessa käytettiin sähköä vuonna 2002 83,9 terawattituntia (TWh) (Tilastokeskus 2003, 7). Fossiilisten polttoaineiden osuus energian kokonaiskulutuksesta on noin 50 prosenttia. (kuva 1.) Teollisuuden osuus sähkön kokonaiskulutuksesta on noin puolet ja kotitalouksien noin 20 prosenttia. Asumisen energiankulutus voidaan jakaa kahteen pääryhmään lämmitykseen ja kotitaloussähköön. Sähköenergian käyttö kotitalouksissa on nelinkertaistunut viimeisen 30 vuoden aikana ja muodostaa noin 20% sähkön kokonaiskulutuksesta. (VTT 1999, 58.) Kauppa- ja teollisuusministeriön energiaosaston arvioiden mukaan maamme energiankulutus kasvaa vielä tulevaisuudessa merkittävästi, joskin kasvu hidastuu (KTM, 1995). Sähkön kulutus on kasvanut nopeimmin vaikkakin sen osuus kokonaisenergiankulutuksesta on selvästi alle puolet (VTT 1999, 45).

Energiantuotannosta aiheutuvia ympäristövaikutuksia voidaan rajoittaa teknisillä tai rakenteellisilla keinoilla. Päästöjä voidaan puhdistaa tai voidaan ottaa käyttöön vähemmän päästöjä aiheuttavaa tekniikkaa. Rakenteellisia keinoja tai muutoksia ovat esimerkiksi talouden palvelusektorin kasvaminen ja energiavaltaisen teollisuussektorin pieneneminen, sekä uusiutuvan energian käytön lisäys ja fossiilisen energian käytön väheneminen. (VTT 1999, 131.) Ympäristövaikutusten rajoittamisesta aiheutuu usein kustannuksia, jotka tulevat joko yhteiskunnan, sähköntuottajien tai sähkönkuluttajien maksettaviksi. Yhteiskunnassa joudutaankin

käymään keskustelua siitä millä keinoin energiantuotannosta aiheutuvia ympäristövaikutuksia pyritään vähentämään ja miten tästä aiheutuvat kustannukset jaettaisiin eri toimijoiden kesken.

## 1.2 Sähkömarkkinoiden vapautumisen merkitys ympäristönsuojelun kannalta

Energiapolitiikan näkökulmasta tarkasteltuna energiasektorilla on tapahtunut viime vuosikymmenellä kaksi suurta muutosta. Ensimmäinen muutos kirjattiin virallisesti Rion ympäristö- ja kehityskonferenssissa vuonna 1992, jolloin energiantuotantoa ruvettiin tarkastelemaan kestävänsä kehityksen näkökulmasta. (Arentsen & Fuchs, 2002.) Riissa yli sadan osanottajamaan allekirjoittaman toimenpideohjelman Agenda 21 mukaan hallitusten tulee yhdessä elinkeinoelämän kanssa lisätä ponnistuksiaan käyttää energiaa ja luonnonvaroja taloudellisesti tehokkaalla ja ympäristöä säästävällä tavalla mm. rohkaisemalla uusiutuvien energialähteiden käyttöä (Ympäristöministeriö, 1993).

Toinen suuri muutos energiasektorilla on ollut sähkömarkkinoiden yksityistäminen, vapauttaminen ja säännöstelyn purkaminen. Suomi on ollut Euroopassa ensimmäisten maiden joukossa avaamassa sähkömarkkinoita kilpailulle. Vuonna 1995 sähkömarkkinat avattiin suurteollisuudelle ja syksyllä 1998 saattoivat myös sähkön pienkuluttajat valita sähkönmyyjänsä (Nikkilä 2001, 1). Näin ollen energiantuotannon kestävyys poliittisena tavoitteena pyritään tällä hetkellä saavuttamaan kaupallisilla sähkömarkkinoilla (Arentsen & Fuchs, 2002).

Suomessa uusiutuvien energialähteiden tukeminen on tähän asti perustunut taloudellisiin tukitoimiin (investointituki ja verotuki) sekä teknologisiin, tutkimuksellisiin ja tiedotuksellisiin tukiohjelmiin. Näiden lisäksi vapautuneet energiamarkkinat ovat tarjonneet mahdollisuuden sähkönkäyttäjien tekemisiin vihreän sähkön ostoihin. (KTM, 2002, 9-15.) Vihreän sähkön markkinointi ei varsinaisesti ole tukimuoto, mutta sitä kautta vihreälle sähkölle voidaan luoda kysyntää markkinoilla ja edistää sen menekkiä (GreenStreamNetwork 2002, 6).

Kuluttajien vapaaehtoiisiin vihreän sähkön ostoihin perustuva mekanismi on riippuvainen kuluttajien ostohalukkuudesta, jonka ennustaminen on vaikeaa. Jotta pystyttäisiin suunnittelemaan sopivia tukitoimia ja ennustamaan erilaisten energiantuotantomuotojen menestymistä avoimilla sähkömarkkinoilla on kuluttajien tarpeiden ja toiminnan ymmärtäminen tärkeää.

## 1.3 Mitä vihreä sähkö oikeastaan on? - Kiistaa uusiutuvien energialähteiden

## määrittelystä

Sen jälkeen kun sähkömarkkinat Suomessa vapautettiin, on markkinoille ilmestynyt uudenlaisia sähkötuotteita, joista puhutaan nimillä “vihreä sähkö”, “ympäristömerkitty sähkö” tai “ekosähkö”. Tutkimuksessa käytän termiä vihreä sähkö, koska kyseinen termi (green electricity) on vakiintunut myös englannin kieleen. Haastatteluita tehdessäni käytin yleisesti sanaa ekosähkö, joten tulossiossa ekosähköstä puhuttaessa tarkoitetaan vihreää sähköä yleensä, eikä sillä ole tarkoitus viitata esimerkiksi Kainuun sähkön markkinoimaan sähkötuotteeseen.

Vihreät sähkötuotteet eroavat “tavallisesta” sähköstä siten, että ne kuormittavat ympäristöä vähemmän kuin perinteiset fossiilisiin polttoaineisiin perustuvat tuotantomuodot. Jotta vihreä sähkö voidaan erottaa ns. tavallisesta sähköstä, on tällaisilla tuotteilla oltava erityiset kriteerit. Yleismääritelmän mukaan vihreää sähköä on muu kuin fossiililla polttoaineella tai ydinvoimalla tuotettu sähkö (Nikkilä 2001, 4).

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2001/77 /EY sähköntuotannon edistämisestä uusiutuvista energialähteistä tuotetun sähkön sisämarkkinoilla, määritellään uusiutuvat energialähteet seuraavasti:

*“Uusiutuvilla energialähteillä tarkoitetaan muita kuin fossiilisia energialähteitä eli tuuli-, aurinko-, maalämpö-, aalto- ja vuorovesienergiaa, vesivoimaa, biomassaa, kaatopaikkakaasuja, jäteveden käsittelylaitosten kaasuja ja biokaasuja.”*

Vihreän sähkön määritelmästä ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä (Nikkilä 2001, 4), vaan kriteerejä uusiutuviin energialähteisiin perustuvalla sähköllä tai vihreän sähkön merkinnöille kehitetään erilaisten tarpeiden mukaan, riippuen siitä minkälaisia tavoitteita merkinnöillä pyritään saavuttamaan. Rajanvetoa eri instituutioiden välillä käydään mm. jätteenpoltoista saatavan sähkön, ns. suurvesivoiman ja turpeen osalta (Nikkilä 2001, 4). Esimerkiksi Suomen luonnonsuojeluliitto on laatinut omat vihreän sähkön kriteerit, sekä “Norppa suosittelee ekoenergiaa”- merkin, joka voidaan myöntää kriteerit täyttävälle tuotannolle. (SLL 2004) Kansainvälisessä vihreän sähkön sertifikaattihankkeessa (Recs-hanke) on myös määritelty omat kriteerit niille sähköntuotantomuodoille, joille vihreän sähkön sertifikaatteja voidaan myöntää. (Association of issuing bodies 2001).

Suomessa vihreää sähköä myydään useilla tuotemerkeillä, esimerkiksi Ekosähkö, Norppasähkö ja Hyötytuuli (Nikkilä 2001, 4). Vihreiden sähkötuotteiden markkinointi voidaan yhdistää vihreisiin sertifikaatteihin tai erilaisten ympäristösertifikaattien, esimerkiksi Norppa-merkin, käyttöön.



Vihreiden sertifikaattien järjestelmässä energian vihreys erotetaan fyysisestä sähköstä ja sertifikaatit myydään eri markkinoilla kuin sähkö. (GreenStreamNetwork 2002, 5) Tämä mahdollistaa esimerkiksi yksittäiselle kauppakeskuksessa toimivalle yritykselle vihreän sähkön käytön, vaikka yrityksellä olisikin yhteinen sähkösopimus koko kauppakeskuksen kanssa. Vihreitä sertifikaatteja ei kuitenkaan markkinoida yksittäisille kuluttajille.

Tässä tutkimuksessa vihreällä sähköllä tarkoitetaan perinteiseen sähköön verrattuna pienemmän ympäristökuormituksen omaavia sähkötuotteita, joita markkinoidaan erilaisin ympäristöargumentein määrittelemättä sen tarkemmin mitä yksittäisiä tuotantomuotoja nämä tuotteet pitävät sisällään.

#### 1.4 Miten vihreää sähköä saadaan kotiin?

Sähkøyhtiöiden toiminta voidaan jaotella karkeasti ottaen kahteen osaan. Toinen osa koostuu sähkön tuotannosta ja toinen sähkön jakelusta. Sähkøyhtiö voi hoitaa molempia edellä mainittuja tehtäviä tai vain jompaakumpaa. Tällä hetkellä sähköasiakas voi kilpailuttaa sähköenergiaa myyviä yhtiöitä. Sähkön siirtopalvelu on aina ostettava siltä verkonhaltijalta, jonka verkkoon asiakas on liittynyt (Energiamarkkinavirasto 2004) eli käytännössä paikalliselta sähkøyhtiöltä.

Kun sähkøyhtiö tarjoaa asiakkaallensa esimerkiksi tuulivoimalla tuotettua sähköä, on sähkøyhtiö velvoitettu tuottamaan (joko itse, tai ostamalla muualta) kyseisen kuluttajan sähkökäyttöä vastaavan määrän tuulivoimalla tuotettua sähköä. Mikäli sähkönjakelijalla on omaa tuulivoimakapasiteettia, sitä on tuotettava sähkösopimusten mukainen määrä verkkoon.

Sähköverkon sisällä eri tuotantotavoilla tuotettu sähkö luonnollisesti sekoittuu, fyysisestihän sähkö on aina elektronien liikettä. Näin ollen kuluttajan pistorasiaan päätyvä tuote on aina samanlaista tuotantotavasta riippumatta. Tuulisähköasiakkaan pistorasiasta tulee edelleen samaa sähköä kuin muillekin sähköasiakkaille. Tuotteiden ero on tuotantotavassa, josta lisähintaa maksetaan, ei kotitalouteen päätyvässä fyysisessä sähkössä.

#### 1.5 Sähkön alkuperätiedote kuluttajille

Sähkön alkuperämerkintä on uusi tapa informoida sähkön ostajalle millä energialähteillä asiakkaan ostama sähkö on tuotettu. Sähkön alkuperämerkintä koostuu kahdesta osasta, sähköntuottajien ja -jakelijoiden välisestä alkuperätakuusta sekä kuluttajille suunnatusta

alkuperätiedotteesta (SKM 2002, 5). Sähkön alkuperän ilmoittamista koskeva laki on tullut voimaan 1.1.2004. Sen mukaan sähkönjakelijat ovat heinäkuusta 2004 lähtien velvoitettuja ilmoittamaan sähkölaskuissa ja myyinnedistämisaineistossa yhtiön sähköntuotannon koostumuksen (fuel mix) eli käytetyt energiantuotannon lähteet. Alkuperätietojen yhteydessä tulee myös olla viittaus julkisiin tietolähteisiin, kuten esim. internet-sivuihin, joista saa tietoa eri tuotantomuotojen ympäristövaikutuksista ainakin hiilidioksidipäästöjen ja radioaktiivisen jätteen osalta. Sähkön sisämarkkinoita koskevaa lakia muutettiin tältä osin Suomessa RES-E direktiivin velvoittaman alkuperätakuujärjestelmän toimeenpanemiseksi. (Energiamarkkinavirasto, 2004.)

Sähkön alkuperämerkinnän tavoitteena on parantaa kuluttajien oikeuksia tietää hankkimastaan tuotteesta ja samalla kannustaa kuluttajien tekemiä vihreän sähkön ostoja (EU direktiivi 2001/77/EY). Sähkön alkuperämerkintä lisää osaltaan myös sähkömarkkinoiden läpinäkyvyyttä.

## 1.6 Kuluttajien rooli sähkömarkkinoilla ja vihreän sähkön markkinat Suomessa

Kotitalouksien energiankäyttöä käsittelevä tutkimus on Suomessa kohdistunut etupäässä energian säästämisen tutkimiseen. Kuluttajia koskevaa energiatutkimusta tuotettiin runsaasti Linkki-tutkimusohjelmassa, jonka tavoitteena oli edistää energiansäästöä etsimällä lyhyen tähtäimen säästömahdollisuuksia ja -keinoja, jotka liittyvät kuluttajien toimintoihin ja valintoihin. Tässä yhteydessä tutkimusta tehtiin kodin, rakennusten, liikenteen ja välillisen energiankulutuksen alueilla (Arvola & Kasanen 1996).

Kuluttajat voivat olla kiinnostuneita kuluttamansa sähkön määrästä joko taloudellisista tai ympäristönsuojelullisista syistä. 90-luvulla tehtyjen mielipidetiedustelujen mukaan ihmiset asettavat ympäristönsuojelun usein tärkeimmäksi energiansäästömotiiviksi. Esimerkiksi vuonna 1994 tilastokeskuksen keräämässä aineistossa 69% mainitsi ympäristöhaitat tärkeimmäksi energiansäästön motiiviksi ja oma taloudellinen etu oli vasta kolmanneksi yleisin syy. (Melasniemi-Uutela 1994 Arvolan ja Kasanen 1996, 36 mukaan). Arvola ja Kasanen arvelevat, että ympäristönsuojelun mainitseminen energiansäästön motiiviksi saattaa heijastella enemmän vastaajien käsityksiä yleisistä sosiaalisista arvostuksista kuin heidän henkilökohtaisista syistään säästää energiaa. Onkin havaittu, että mitä lähemmäksi käytännön tilannetta kysymys energiansäästömotiiveista tulee, sitä todennäköisemmin raha mainitaan tärkeimmäksi syyksi säästää energiaa. (Arvola & Kasanen 1996, 37.)

Sähkömarkkinoiden avautuminen kilpailulle on tarjonnut kuluttajille sähkön säästämisen rinnalla uusia mahdollisuuksia vaikuttaa sähkömarkkinoilla kilpailuttamalla sähköenergian hintoja

sähkötuottajien kesken. Tämän lisäksi on tullut mahdolliseksi valita, millä tavalla tuotetusta sähköstä haluaa maksaa ja siten pyrkiä vaikuttamaan välillisesti sähköntuotantorakenteeseen. Kuluttajien käyttäytymistä avautuneilla sähkömarkkinoilla tutkineen Marita Nikkilän mukaan kuluttajat eivät ole kovin aktiivisesti lähteneet kilpailuttamaan sähköyhtiöitä, ja valtaosa kotitalouksista ostaa sähkönsä edelleen julkisilla listahinnoilla paikalliselta sähköyhtiöltä (Nikkilä 2001, 4). Energiamarkkinaviraston tietojen mukaan vuoden 2002 lopussa vain noin viisi prosenttia kotitalouksista osti sähkönsä muulta kuin paikalliselta sähköyhtiöltä. Lisäksi noin 17% kotitalouksista on neuvotellut sopimuksensa uusiksi paikallisen yhtiönsä kanssa. (Energiamarkkinavirasto 2004.) Jos vihreää sähköä on markkinoilla tarjolla hyvin paljon, mutta kysyntää vähän, ei synny tarvetta uusiutuviin energiantuotantomuotoihin perustuvan sähköntuotantokapasiteetin lisäämiseen, jota positiivisten ympäristövaikutusten toteutuminen edellyttäisi. Tuulivoiman tuotantoa tämä ongelma ei juuri koske, sillä sen tuotantokapasiteetti on Suomessa niin pieni, että kysyntä voi saavuttaa nykyisen kapasiteetin rajat periaatteessa hyvinkin nopeasti. Kysymys positiivisten ympäristövaikutusten saavuttamisesta on sikäli tärkeä, että sähköyhtiöillä on mahdollisuus yrityskuvan viherryttämiseen pitämällä tuotevalikoimissa vihreitä sähkötuotteita, vaikka niiden todellinen vaikutus ympäristöön jäisikin nykyisellä kysynnällä lähes merkityksettömäksi.

Myönteisten ympäristövaikutusten toteutuminen edellyttääkin, että sähkön käyttäjät hankkivat ympäristömerkittyä sähköä merkittävässä määrin. Pitkällä aikavälillä ympäristömerkityn (vihreän) sähkön voimakas kysyntä voi lisätä investointeja ympäristömerkinnän kriteerit täyttävään tuotantokapasiteettiin. (KTM 1999.) Tarkasteltaessa kuluttajien tekemien vihreän sähkön hankintojen merkitystä energiemarkkinoilla on otettava huomioon, että kotitalouksien osuus sähkön kokonaiskulutuksesta on vain noin 20 prosentin luokkaa. Näin ollen myös muiden sähköä kuluttavien toimijoiden (teollisuus, julkinen sektori ym.) sähkövalinnoilla on suuri merkitys vihreän sähkön kysynnälle.

## 1.7 Kuluttajien asennoituminen vihreään sähkөөn ja tyypilliset vihreän sähkön asiakkaat

Energia-alan tuottajien keskusjärjestö Finergy kerää vuosittain tietoa suomalaisten suhtautumisesta energiapolitiisiin kysymyksiin. Vuonna 1998 tehdyssä kyselyssä kartoitettiin myös kansalaisten suhtautumista sähkön ympäristöluokitteluun. Finergyn teettämien kyselyjen perusteella on pääteltävissä positiivinen perusasennoituminen vaihtoehtoisia sähköntuotantomuotoja kohtaan (Kiljunen 1998, Finergy 2003). Vaihtoehtoisten tuotantomuotojen käyttöönotto nähdään kansalaisten keskuudessa pitkälti tahdon asiana, ja

asentoituminen niitä tahoja kohtaan, jotka eivät tällaista panostusta halua tehdä, on negatiivinen (Kiljunen 1998). Vuoden -98 kyselyn mukaan eriasteista kiinnostusta vihreää sähköä kohtaan ilmaisi 78% vastaajista. Noin kolmannes pitää ekosähköä hyvin kiinnostavana asiana. Kyselyn toteuttanut Kiljunen huomauttaa, että tulokseen tulee suhtautua maltillisesti, sillä periaatteellisesta kiinnostuksesta on vielä pitkä matka todelliseen hankintapäätökseen. Kuten jo aiemmin todettiin, vihreän sähköän todelliset asiakasmäärät ovatkin jääneet erittäin pieniksi. Nikkilän (2001) tutkimuksen perusteella vihreän sähköän valinneet kuluttajat eroavat taustamuuttujien suhteen muista sähköäostajista. Nikkilän mukaan vihreän sähköän valinneet ovat tyypillisesti alle 30-vuotiaita, korkeasti koulutettuja, naisia, ammatiltaan usein toimihenkilöitä tai opiskelijoita. Usein vihreää sähköä ostavat asuivat kerrostaloissa, pienissä talouksissa. Vihreän sähköän asiakkaita löytyy Nikkilän tutkimuksen mukaan eniten suurista kaupungeista. (Nikkilä, 2001, 32)

## 2. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMA

Ihmisten käyttäytymisen ymmärtäminen on tärkeää silloin kun suunnitellaan energiapoliittisia toimenpiteitä. EU:ssa on poliittisin toimin pyritty helpottamaan kuluttajien tekemiä uusiutuvan sähkön ostoja. Tästä esimerkkinä voidaan mainita sähkön alkuperämerkintäjärjestelmää koskevat velvoitteet unionin jäsenmaille. Se, millaisilla toimilla kuluttajia vihreän sähkön hankinnoissa voidaan parhaiten tukea, riippuu pitkälti niistä esteistä tai hankaluuksista, joita kuluttajat tällä hetkellä vihreän sähkön hankintaan liittyen kokevat. Tutkimuksessani etsin syitä kuluttajien passiivisuuteen vihreän sähkön markkinoilla.

*Tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää kuluttajien käyttäytymistä vihreän sähkön markkinoilla.*

Kuluttajalle päätyvä sähkö on aina fyysisesti samanlaista. Vihreä sähkö on yleensä normaalisähköä kalliimpaa, ja aiheuttaa siten kuluttajalle kustannuksia. Vihreän sähkön tuotanto kuitenkin kuormittaa ympäristöä vähemmän kuin fossiilisilla polttoaineilla tuotettu sähkö. Vihreän sähkön hankintaa voidaankin pitää ympäristövastuullisena tekona eli toimintana, joka on oikein ympäristöongelmien ratkaisemisen näkökulmasta. Siksi lähestyn kuluttajien käyttäytymistä vihreän sähkön markkinoilla ympäristövastuullisuuden näkökulmasta.

Kuluttajien käyttäytymistä vihreän sähkön markkinoilla on tutkittu hyvin vähän tai aiemmat tutkimukset ovat lähinnä painottuneet kuluttajien maksuhalukkuuden ennustamiseen. Ympäristövastuullista käyttäytymistä on kuitenkin tutkittu paljon ja myös ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteistä on olemassa tutkimustietoa. Kun vihreän sähkön hankintaa tarkastellaan ympäristövastuullisena käyttäytymisenä, voidaan olettaa, että aiemmat tutkimustulokset ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteistä antavat viitteitä myös vihreän sähkön hankintaan liittyvistä esteistä. *Siksi tutkimuksessa halutaan selvittää, mitkä tekijät aiempien tutkimusten perusteella voivat estää tai hankaloittaa ympäristövastuullista käyttäytymistä.*

Tutkimuksessa tarkastellaan ensin ympäristövastuullisuutta käsitteleviä tutkimuksia ja teoreettisia malleja. Ympäristövastuullisuutta koskevien tutkimusten tuloksia ei välttämättä voi suoraan soveltaa koskemaan vihreän sähkön markkinoita, sillä sähkö eroaa tuotteena monella tavalla muista tuotteista. Teemahaastatteluilla onkin tarkoitus kartoittaa yksittäisten kuluttajien näkemyksiä juuri vihreän sähkön hankintaan liittyvistä esteistä. Vertailemalla yksittäisten

kuluttajien kokemuksia aiempiin tutkimustuloksiin ja ympäristövastuullista käyttäytymistä koskeviin teorioihin pyritään ymmärtämään kuluttajien käyttäytymistä vihreän sähkön markkinoilla ja vastaamaan tutkimustehtävään.

Tutkimustehtävään pyrin vastaamaan seuraavan tutkimuskysymyksen avulla.

- 1 Minkälaisia hankaluuksia tai esteitä vihreästä sähköstä kiinnostuneet kuluttajat kokevat sen hankintaan liittyen ja miten aiemmat ympäristövastuullisuutta koskevat mallit selittävät yksittäisten kuluttajien kokemuksia vihreän sähkön markkinoilla?

Tutkimusmenetelmää kuvaan yksityiskohtaisesti neljännessä luvussa. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan ympäristövastuullisuudesta käytyä tieteellistä keskustelua ja malleja, joiden avulla ympäristövastuullista käyttäytymistä on pyritty ennustamaan.

### **3. LÄHTÖKOHTIA YMPÄRISTÖVASTUULLISUUDEN TUTKIMISEEN**

Ympäristövastuullisuuden tarkastelu on ollut työni lähtökohta. Vihreä sähkö kuluttajalle päätyvänä tuotteena on fyysisesti samanlaista tuotantotavasta riippumatta. Ainoa erotteleva ominaisuus on juuri tuotteen kuormittavuus ympäristön kannalta. Näin ollen olen pitänyt ympäristövastuullisuutta aiheeni kannalta mielekkäänä lähtökohtana. Vihreän sähkön hankintaa saattaisi olla mielenkiintoista tarkastella myös osana elämäntapaa. Toisaalta elämäntapatutkimus soveltuu ehkä paremmin tutkimuskohteisiin, joissa selvitetään useiden toimintojen muodostamaa kokonaisuutta, kuten esimerkiksi kuluttajien energiankäyttöä tai sähkön säästöä yleensä (ks. esim. Nurmela 1996)

Ihmisten suhtautumista ympäristöongelmiin ja ympäristövastuullista käyttäytymistä on tutkittu psykologian, sosiaalipsykologian, sosiologian, taloustieteen ja ympäristökasvatuksen tutkimustraditioista käsin. Oma tarkastelukulmani lähti liikkeelle alun perin ympäristökasvatuksen traditiosta, mutta olen päätenyt käyttämään myös sosiologian ja taloustieteen käsitteitä. Tieteenrajojen yli liikkuminen on ollut välttämätöntä. Toisaalta tämä osoitti kuluttajatutkimuksen haasteellisuuden ja samalla sen kiehtovuuden. Yksinkertaisia selitysmalleja on turha odottaa, ja monimutkaisetkin mallit osoittautuvat aina joiltain osin puutteellisiksi.

Seuraavissa kappaleissa esittelen teoreettisia jäsennyksiä ympäristövastuullisuudesta ja aiempia tutkimustuloksia, joiden avulla voidaan tarkastella yksittäisten kuluttajien toimintaa ja kokemuksia. Pyrkimyksenä on myös avata keskeisiä käsitteitä. Teorian rooli tutkimuksessani on ollut kahden suuntainen. Aiemmat ympäristövastuullisuutta käsittelevät tutkimustulokset ovat antaneet vihjeitä myös varsinaisen tutkimusongelmani ratkaisulle, aavistuksia siitä, mistä voisi olla kysymys. Vertaamalla aiempien tutkimusten tuloksia ja käyttämällä niitä oman aineiston jäsentelyn ja tulkinnan apuna pyrin vastaamaan tutkimustehtävääni.

#### **3.1 Ympäristövastuullinen käyttäytyminen**

Ympäristövastuullisuudella tarkoitetaan toimintaa, jossa yhdistyvät yksilön tunteet, arvot ja tiedot sekä taidot aktiiviseksi toiminnaksi ympäristön puolesta (Hakala 2002). Toisin sanoen, ympäristövastuullisuudella tarkoitetaan toimintaa, jonka koetaan olevan oikein ympäristöongelmien ratkaisemisen näkökulmasta. (Cottrell ja Graefe 1997) Ihminen toimii

ympäristön kannalta vastuullisesti silloin, kun hän valitsee eri vaihtoehtoista (esim. kulutusvaihtoehtoista) sen, jonka ympäristövaikutukset ovat muita vaihtoehtoja vähäisemmät tai jättää tekemättä jotain, mistä seuraa haitallisia ympäristövaikutuksia. (Pelkonen 2001, 10.)

Ympäristövastuullisuutta käsittelevissä tutkimuksissa käytetään myös ympäristötietoisuuden ja ympäristötiedon käsitteitä. Ympäristötiedolla tarkoitan tutkimuksessani ympäristöongelmien ymmärtämiseksi tarvittavia luonnontieteellisiä perustietoja. Sähköntuotannon ympäristövaikutuksiin liittyvää ympäristötietoa on näin ollen esimerkiksi hiilenkierron tunteminen tai ilmastonmuutosta kiihdyttävien mekanismien tietäminen. Hakalan (2000) mukaan ympäristötietoisuus on ympäristötietoa laajempi käsite ja muodostuu ympäristöongelmien syitä ja ratkaisukeinoja koskevista uskomuksista. Uskomuksiin sisältyy sekä tieto että arvot. Täten ympäristötietoisuuteen kuuluu myös käsitykset ympäristönsuojelun tavoitteista ja päämääristä. (Hakala 2000.)

Toisinaan näkee, että ympäristövastuullisuutta ja ympäristötietoisuutta käytetään toistensa synonyymeinä. Mielestäni on perusteltua pitää nämä termit erillään toisistaan, koska ympäristövastuullisuus viittaa enemmänkin toimintaan ja käyttäytymiseen, kun taas ympäristötietoisuus viittaa lähinnä mentaaliseen tilaan, tietynlaiseen asennoitumiseen.

Useissa ympäristövastuullisuutta käsitelleissä tutkimuksissa (esim. Ajzen & Fishbein 1980, Hines, Hungerford & Tomera 1986/87) on pyritty luomaan mittaria tai teoreettista mallia, jonka avulla ympäristövastuullisen käyttäytymisen ennustaminen olisi mahdollista. Ympäristövastuullista käyttäytymistä on pyritty selittämään muun muassa ympäristötiedon tasolla, asenteilla, ympäristöhuolen tai sosiodemografisten taustamuuttujien perusteella. Ympäristövastuullisuutta tutkineen sosiologin Karl-Werner Brandin (1997) mukaan ympäristötietoisuus saatetaan operationalisoida eri tavoin, ja näin ollen päädytään helposti myös mittaamaan eri asioita.

Muutamit tutkijat kuten Hines ym. (1986/87), Brand (1997) sekä Kolmuss ja Agyeman (2003) ovat pyrkineet kokoamaan yhteen tämän laajan tutkimuskentän sisällä tehtyjä tutkimuksia ja näiden perusteella luomaan kokonaisvaltaista mallia ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä.

### 3.2 Ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä

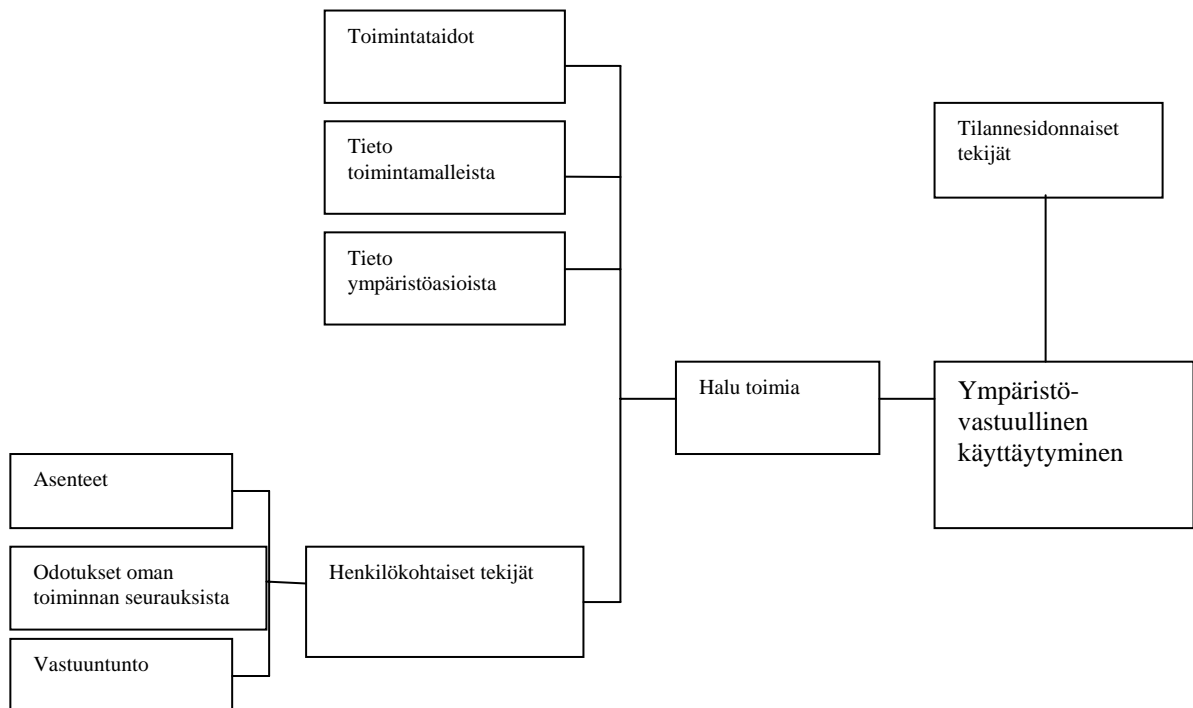
Lähden tarkastelussa liikkeelle Hinesin ym. (1986/87) mallista, joka kehitettiin 80-luvun



puolivälissä ympäristökasvatuksen piirissä. Mallin avulla saa yleiskuvan tekijöistä, joiden on ajateltu vaikuttavan ympäristövastuullisen käyttäytymisen taustalla. Sen jälkeen perehdyn tarkemmin yksittäisiin tekijöihin ja erityisesti asenteiden ja käyttäytymisen välisen ongelman tarkasteluun, koska sitä kautta ympäristövastuullisuutta koskeva tutkimus on osin mennyt eteenpäin. Lopuksi teen yhteenvedon tässä tarkasteltujen ympäristövastuullisuutta koskevien tutkimusten keskeisistä tuloksista. Pidän aiempien tutkimusten esittelyä tarpeellisena siksi, että esimerkiksi Ajzenin ja Fishbeinin (1980) perustellun toiminnan teoria on edelleen vallitseva paradigma ympäristövastuullisuustutkimuksessa. Toisaalta esittely etenee myös päättelyketjuni mukaisesti. Aluksi etsiessäni selitystä tutkimusongelmaan arvelin, että kuluttajien passiivisuus vihreän sähkön markkinoilla selittyisi tiedollisten tekijöiden kautta. Oletin, että lisäämällä tietoa voitaisiin vaikuttaa käyttäytymiseen ja kannustaa kuluttajia vihreän sähkön hankintoihin.

### 3.3 Hinesin ym. malli ympäristövastuullisuuteen vaikuttavista tekijöistä

Vuonna 1986-87 Hines, Hungerford ja Tomera julkaisivat mallin ympäristövastuullisen käyttäytymisen muuttujista. Malli pohjautui 128 tutkimuksen analyysiin, jotka käsitelivät eri tekijöiden vaikutusta ympäristövastuullisuuteen (Hines, Hungerford, Tomera 1986-87). Kyseistä mallia on myöhemmin testattu mm. ympäristövastuullisen käyttäytymisen ennustamiseen (esim. Cotterell, Graefe, 1997).



Kuva 2. Hinesin ym. (1986/87) malli ympäristövastuullisesta käyttäytymisestä.

Hungerfordin ym. mukaan halu toimia ympäristön puolesta syntyy useiden samanaikaisesti vaikuttavien muuttujien, kuten tietojen, taitojen ja henkilökohtaisten tekijöiden seurauksena. Ihmisen tulee olla tietoinen ympäristöongelmien olemassaolosta voidakseen haluta toimia niiden ratkaisemiseksi. Ihmisten on myös oltava tietoisia vaihtoehtoisista toimintamahdollisuuksista näiden ongelmien ratkaisemiseksi. Tähän perustuu tiedon merkitys toiminnan taustalla. Tietojen ja taitojen lisäksi ihmisten halukkuuteen toimia vaikuttavat henkilökohtaiset tekijät, joita ovat asenteet ympäristöä ja ympäristön puolesta toimimista kohtaan, odotukset oman toiminnan seurauksista sekä henkilökohtaisen vastuun kokeminen ympäristöstä. Tilannesidonnaiset tekijät voivat olla esimerkiksi taloudellisia tai sosiaalisia tekijöitä, jotka toimivat joko muita muuttujia kannustavasti tai heikentävästi. (Hines, ym. 1986/87.) Seuraavassa käsitellään yksityiskohtaisemmin eri tekijöitä joiden on ajateltu vaikuttavan ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen.

### 3.4 Informaatiotekijät

Yksilön tietotaso vaikuttaa siihen millaisia edellytyksiä hänellä on käsitellä ja vastaanottaa uutta tietoa ja mihin hän kiinnittää huomiota. Informaatiolla on myös merkittävä rooli muihin toimintaan vaikuttaviin tekijöihin, koska toimijalla on mahdollisuus punnita ainoastaan niitä vaihtoehtoja ja arvioida niitä hyötyjä ja haittoja, joista hänellä on tietoa. (Arvola & Kasanen 1996, 42-46.)

Suomessa kuluttajien ympäristötietoa ja sen vaikutusta kulutusvalintoihin ovat tutkineet Eva Heiskanen ja Päivi Timonen (1996). He jäsentävät ympäristötiedon merkityksen kolmeen osatekijään. Ensiksi, ympäristötieto vaikuttaa motivaatioon liittyviin käsityksiin ja uskomuksiin, mikä luo toiminnan yleisen perustan. Se miten ympäristöongelmat tunnetaan ja miten ne ymmärretään vaikuttaa siihen, minkälaisien ratkaisujen uskotaan olevan tarpeellisia. Toiseksi, käytännön toimintatilanteisiin liittyvät tiedot ovat välttämättömiä, jotta toiminta-aikomukset voisivat välittyä toiminnaksi. Ihmisten pitää esimerkiksi tietää, miten valita ympäristöä säästäviä tuotteita ja palveluita tai miten käyttää niitä ympäristöä säästävällä tavalla. Kolmanneksi kansalaisten yleinen tiedon taso luo taustan sille, mitä käytännön toimintatilanteisiin liittyvää informaatiota pidetään tärkeänä ja mitä edellytyksiä kansalaisilla on käsitellä ja asettaa tällainen informaatio oikeaan viitekehykseen. (Heiskanen & Timonen 1996, 1)

Keskeinen tekijä, joka tutkimusten perusteella näyttäisi vaikuttavan ihmisten ympäristötiedon tasoon ja asenteisiin, on media. Suuri osa ympäristömuutoksista, niiden syistä ja etenkin

seurauksista on sellaisia, että niiden havaitseminen on edellyttänyt tieteellistä asiantuntemusta tai erityistä tutkimusta. Tieteellisen informaation välittämiseen kansalaisille tarvitaan joukkotiedotusta. Informaation välittämisen lisäksi mediat pyrkivät tekemään informaation yleisölle ymmärrettäväksi, arvottamaan ja muuten merkityksellistämään sitä, ja mahdollisesti myös organisoimaan yleisöä esitettyjen tulkintojen taakse. Toisaalta joukkotiedotus myös päivittää alati muuttuvaa informaatiota. (Suhonen 1994.)

Pertti Suhonen on tutkinut ympäristöaiheisen kirjoittelun vaikutuksia kansalaismielipiteeseen. Hänen mukaansa ihmisten huoli ekologisista ongelmista vaihteli selvästi sen mukaan, kuinka paljon niitä käsiteltiin julkisuudessa. (Suhonen 1994, 177) Lehdistö on tärkeä suunnatessaan huomion ympäristöasioihin. Lehdistö ei varsinaisesti muodosta yleistä mielipidettä, mutta nostamalla esiin tiettyjä aiheita lehdistö muokkaa sitä, mistä asioista ihmiset ylipäättään puhuvat. Suhonen on kuitenkin havainnut, että muilla ulottuvuuksilla, esimerkiksi valmiudessa toimia itse ympäristön hyväksi ympäristökäsitykset eivät näytä noudattavan medioiden linjaa. (Suhonen 1994.)

Timonen ja Heiskanen (1996) huomasivat kuitenkin tutkimuksessaan, että ympäristötiedon tason ja ympäristömyönteisen kulutuskäyttäytymisen yhteydet eivät olleet kovin voimakkaat. Toisaalta myöskään ympäristöongelmien syiden tietämisellä ei todettu juuri olevan yhteyttä ympäristöasenteisiin. Elämäntapamuutosten koettuun tarpeellisuuteen ympäristötiedon taso ei liittynyt selkeästi, pikemminkin hyvät ympäristötiedot omaavien joukossa näyttää olevan ryhmiä, joita voi olla jopa vaikeampi suostutella elämäntapamuutoksiin kuin joitakin vähemmän ympäristöstä tietäviä. Tämä ei Heiskanen ja Timosen mukaan merkitse sitä, etteikö informaatio-ohjauksella olisi lainkaan merkitystä kuluttajien käyttäytymiseen, vaan he toteavat, että kuluttajien käyttäytymiseen vaikuttavat informaation ohella myös monet muutkin seikat. Korkea ympäristötiedon taso näyttää Heiskanen ja Timosen mukaan helpottavan konkreettisten tietojen kuten ympäristömerkkien omaksumista todennäköisesti lisäämällä niiden huomioarvoa sekä tarjoamalla viitekehyksen. (Heiskanen & Timonen 1996.) Myös muualla Euroopassa on ympäristövastuullisuutta käsitelleissä tutkimuksissa havaittu, että hyvä tietämys ympäristöasioista tai huolestuneisuus ympäristöongelmista eivät johda automaattisesti ympäristövastuulliseen toimintaan (Brand 1997).

### 3.5 Arvot ja asennetekijät

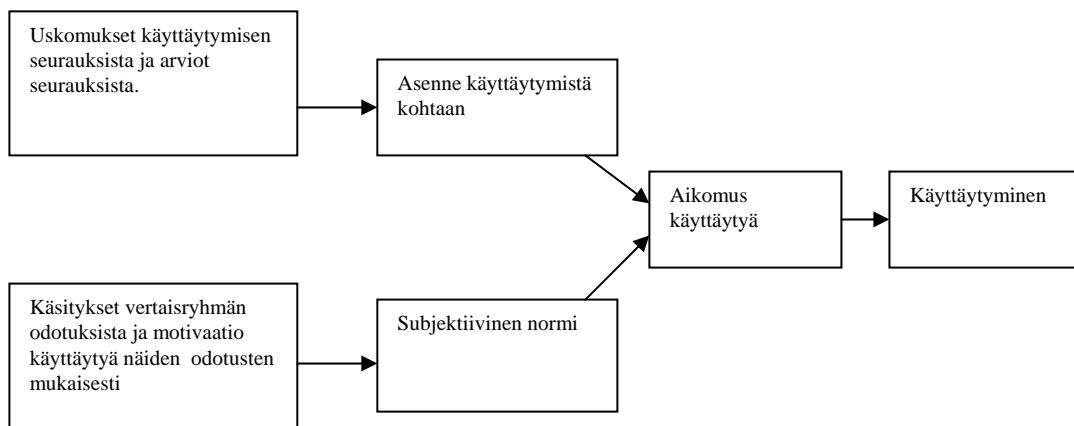
Arvot ovat ihmisten ajatuksissa ja toiminnassa kriteerejä, joiden avulla asetetaan asioita tärkeys- tai hyvyysjärjestykseen. (Sairinen 1991) Arvot toimivat myös käyttäytymisen motivaatioperustana. Allardtin (1983) mukaan arvot ovat ympäristöstä opittuja, yleisiä ja

pysyviä tavoitteita koskevia valintataipumuksia. Ne toimivat elämää ohjaavina periaatteina, toiminnan motiiveina ja vaikuttavat tiedon havaitsemiseen sekä uskomusten muodostumiseen. (Allardt 1983, 51)

Asenteet voidaan määritellä taipumuksiksi reagoida hyväksyvästi tai hylkäävästi johonkin esineeseen, henkilöön tai asiantilaan. Ne ovat arvoja pinnallisempia ja herkemmin muuttuvia. (Allardt 1983, 55.) Allardtin mukaan asenteiden voidaan ajatella muodostuvan kolmesta eri osatekijästä: 1) Asenteen sisällöstä, eli kognitiivisesta osatekijästä, 2) intensiteetistä eli emotionaalista osatekijästä sekä 3) käyttäytymiseen liittyvästä ulottuvuudesta, joka määrää kuinka paljon asenne vastaa todellista toimintavalmiutta. Tämän määritelmän mukaan asenne voi olla pelkkä kielellinen symboliteko eikä se välttämättä ennakoivaa toimintaa (Allardt 1983, 55)

Useiden tutkimusten valossa on havaittavissa korkea, globaalisti kasvava kansalaisten herkkyyys ympäristökysymyksille. (Brand 1997) Myös suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut läpiekologisoituminen ja ympäristönsuojelun kannattamisesta on tullut sosiaalinen normi. Asennetutkimusten perusteella on pääteltävissä varsin voimakas myönteisyys ympäristön säästämistä ja suojelua kohtaan. (Sairinen, 1996 Tulokas, 1998) Jopa ympäristöongelmien ratkaisua taloudellista kasvua tärkeämpinä pitävien määrä on lisääntynyt. Tämä muutos on kuitenkin tuntunut jäävän sanallisen ilmaisun tasolle. On nimittäin havaittu, etteivät ympäristömyönteiset asenteet välttämättä johda ympäristöä säästäviin konkreettisiin toimiin. (Allardt 1991, 13 Järvinen 1995, 17 Uusitalo 1986 )

Asenteiden vaikutusta ympäristövastuulliseen toimintaan mittaavissa tutkimuksissa on lähtökohtana ollut usein Ajzenin ja Fishbeinin (1980) ”perustellun toiminnan teoria”. Kyseisen teorian avulla pyritään selittämään asenteiden ja käyttäytymisen välistä kausaalisuutta. Teorian lähtöoletusten mukaan ihmiset ovat melko rationaalisia, käyttävät systemaattisesti hyväkseen saatavilla olevaa tietoa sekä ottavat huomioon toimintojensa seuraukset. Ajzen ja Fishbein mukaan käyttäytymisaikonus on välitön käyttäytymistä määräävä tekijä. Mallin perusteella asenteet ja subjektiiviset normit ovat käyttäytymisaikonusia määrittelevät tekijät. Aikonus muodostuvat yksilön asenteista käyttäytymistä kohtaan. Subjektiivinen normi eli koettu sosiaalinen paine puolestaan aiheuttaa sen, että yksilö pyrkii käyttäytymään muiden ihmisten odotusten mukaisesti (Ajzen & Fishbein 1980.)



Kuva 3. “Perustellun toiminnan teoria” (Ajzen & Fishbein 1980, 100).

Massa ja Haverinen (2001, 24) ovat päätyneet puhumaan kokonaisesta asenne-käyttäytymisen paradigmasta, jolla he viittaavat juuri kyseiseen Ajzen-Fisbein-malliin. He pitävät paradigman käsitettä perusteltuna siksi, että kysymys ei ole yksinkertaisesta teoriasta tai käsitteellisestä mallista, joka toimisi suoraan empiirisen tutkimuksen perustana.

Massan ja Haverisen mukaan kyseisen paradigman perusteella yksilön käyttäytymistä voidaan ennustaa kartoittamalla henkilön asenteita, jotka ennustavat enemmän tai vähemmän suoraviivaisesti hänen käyttäytymisensä. (Massa & Haverinen 2001, 24). Kriitikkiä kyseistä mallia kohtaan on esitetty paljon, jopa niiden tutkijoiden keskuudessa, jotka ovat itse kyseistä mallia käyttäneet. Kriitikoiden mukaan malli antaa paradoksaalisesti liian rationaalisen kuvan ympäristökäyttäytymisestä. Tosiasiassa ihmiset valitsevat usein tiedostamattaan miten käyttäytyvät, ja toisaalta arkiset rutiinit ja niiden taustalla kulttuuri voivat ohjata valinnat totuttuihin uomiin. Kriitikkiä asenne-käyttäytymisen-paradigmaa kohtaan on esitetty myös siksi, ettei se ota mikrotason tekijöiden ja prosessien rinnalla huomioon yhteiskunnan rakenteen ja käyttäytymisen välistä vuorovaikutusta. (Massa & Haverinen 2001, 25)

### 3.6 Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita

Oletus siitä, että ihminen käyttäytyisi johdonmukaisesti asenteidensa mukaan, on aikoinaan tuotu esille dissonanssiteoriassa. Alun perin L. Festingerin (1954) esittelemän teorian mukaan ihmiset pyrkivät pitämään asenteen eri komponentit eli ajatukset (tieto), tunteet ja toimintavalmiuden tasapainossa. Jos asenne ja todellinen ovat ristiriidassa, voidaan tasapaino saavuttaa esim. muuttamalla suhtautumista tai toimintatapoja, tai ns. “rationalisoinnilla”, ts.

keksimällä hyvä syy epätasapainoon, kuten “en osta vihreää sähköä, koska toiminnallani ei ole mitään merkitystä”.(Festinger 1954 Arvolan ja Kasasen 1996 mukaan.)

Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita on puhuttanut tutkijoita jo ainakin 1960-luvulta lähtien. Koska asenteet, huoli ympäristöstä tai ympäristöä koskeva tieto eivät pysty riittävästi selittämään ympäristövastuullista käyttäytymistä, on tutkimuksissa otettava huomioon muiden väliin tulevien tekijöiden vaikutus. Psykologian alaan kuuluvissa tutkimuksissa on korostettu sitä, että omien vaikutusmahdollisuuksien kokeminen vähäisiksi vähentää halukkuutta ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen. Talousteorian lähtökohdista taas on tutkittu kollektiivisen hyödyn ongelmaa ympäristövastuullista käyttäytymistä estävänä tekijänä.(Brand 1997) Edellä mainittujen lisäksi Kollmuss ja Agyeman (2002) sekä Brand (1997) ovat painottaneet ympäristövastuullista käyttäytymistä estävinä tekijöinä myös totuttujen tapojen merkitystä. Kollektiivisen hyödyn ongelmaa tarkastellaan seuraavaksi yksityiskohtaisemmin.

### 3.7 Kollektiivisen hyödyn ongelma

Liisa Uusitalo on tutkinut syitä ympäristöasenteiden ja käyttäytymisen väliseen heikkoon korrelaatioon. Hän on pitänyt tärkeänä osoittaa mekanismeja, jotka estävät toimimisen yhteisesti hyväksytyjen arvojen mukaisesti. (Uusitalo 1991, 37) Uusitalo havaitsi tutkiessaan suomalaisten ympäristöasenteita, että suhtautuminen kollektiivisiin ympäristönsuojelutoimiin tuli sitä torjuvammaksi, mitä enemmän ne edellyttivät välittömiä omia uhrauksia. (Uusitalo 1986, 122.) Uusitalo on pyrkinyt selittämään havaittua ristiriitaa ympäristöasenteiden ja käyttäytymisen välillä vapaamatkustajuudella.

Kollektiivinen toiminta on yhteisten tavoitteiden (esimerkiksi ympäristön laatu) saavuttamiseksi tähtäävää toimintaa. Talousteorian piirissä ympäristön ja sen laadun katsotaan olevan julkisia hyödykkeitä. Uusitalon tutkimuksen taustaoletuksena on taloustieteen alalla vallitseva käsitys kuluttajista rationaalisina toimijoina. Tämän teorian mukaan rationaalinen kuluttaja maksimoi hyötynsä taloudellisen ja ajankäyttöisten resurssien puitteissa. Uusitalon mukaan yksilöllisen rationaalisen käyttäytymisen ja kollektiivisten vaikutusten välillä on ristiriita. Tällaista tilannetta kuvaa ns. vangin dilemmana tunnettu päätöksentekotilanne, jossa päätöksentekijä pyrkii maksimoimaan hyötynsä tietämättä, mitä muut samanaikaisesti tekevät. (Uusitalo 1986,4) Hyödyn maksimoinnin näkökulmasta optimaalisin on tilanne, jossa kaikki muut käyttäytyvät “ympäristöystävällisesti”, mutta itse ei tarvitse kärsiä ympäristön kannalta vastuullisen toiminnan uhrauksista Tätä kutsutaan vapaa-matkustajuudeksi. Toiseksi paras vaihtoehto on tilanne, jossa kaikki tuottavat yhdessä ympäristön laadun. Kolmanneksi parhaassa tilanteessa kukaan ei käyttäydy ympäristöystävällisesti ja huonoimmassa tilanteessa ainoastaan henkilö itse

huomioi ympäristön muiden osallistumatta yhteistoimintaan (Uusitalo 1986, 4). Mikäli kuluttajat tavoittelevat ensisijaisesti omaa hyötyä, johtaa se Uusitalon mukaan siihen, että kaikki valitsevat ympäristölle haitallisen käyttäytymisen, vaikka haluaisivatkin asenteellisella tasolla hyvän ympäristön. Kollektiivinen etu tai sosiaalinen preferenssi ei toteudu eikä lopputulos vastaa kenenkään preferenssijärjestystä (kaikkien yhteistoiminta asetettiin kaikkien vapaamatkustamisen edelle).

Uusitalon mukaan on olennaista huomata, että kun vapaamatkustajia on paljon, ei yksilörationaalinen käyttäytyminen johda yksilön itsensä kannalta parhaaseen lopputulokseen, sillä toivottua yhteishyödykettä, hyvää ympäristöä, ei synny. (Uusitalo 1991, 24-48)

### 3.8 Käsitteet omista vaikutusmahdollisuuksista ja toimintaympäristön merkitys käyttäytymiselle

Uusitalon mukaan suuri syy siihen, että ihmiset valitsevat ”vapaamatkustajuuden” kollektiivisen hyödyn tavoittelun sijaan, johtuu siitä, että oman toiminnan merkitys koetaan vähäiseksi. Uusitalon mukaan tieto muiden toiminnasta kollektiivisten tavoitteiden eteen vähentää käyttäytymistä yksilörationaalisten tavoitteiden mukaan. Uusitalo korostaakin sosiaalisen vertailutiedon merkitystä ympäristövastuullisen käyttäytymisen kannalta. (Uusitalo 1991, 24-48.) Myös Hinesin ym. (1986/87) mukaan odotukset oman toiminnan seurauksista vaikuttavat halukkuuteen toimia ympäristövastuullisesti.

Arvola ja Kasanen ovat tarkastelleet sosiaalipsykologisissa peliteoreettisissa ja käytännön energiansäästötutkimuksissa saatujen tulosten yhteisiä piirteitä. Tällä tavoin he ovat paikallistaneet tyypillisiä ongelmakohtia, jotka edistävät tai haittaavat ihmisten toimimista yhteisten päämäärien hyväksi. Heidän mukaan yksilön taipumus valita oman edun tavoittelu kollektiivisten tavoitteiden sijaan johtuu pääasiassa tilanteeseen liittyvien sääntöjen ja normien epäselvyydestä sekä toimintaympäristön epävarmuudesta. Esimerkiksi energiapolitiikan tavoitteet ovat usein ristiriitaisia ja selkiytymättömiä. Myös epätietoisuus muiden toimijoiden tavoitteista ja oman toiminnan merkityksestä ovat kollektiivista toimintaa estäviä tekijöitä. Arvolan ja Kasanen mukaan nykyinen yhteiskunta toimintaympäristönä luo ristiriidan yksilöllisten ja kollektiivisten tavoitteiden välille. (Arvola & Kasanen 1996, 32-34.)

Massa ja Haverinen esittävätkin, että asenne-käyttäytyminen paradigmasta oltaisiin siirtymässä sosiologiselle elämäntapa-sosiaaliset käytännöt paradigmalle, joka korostaa mikro- ja

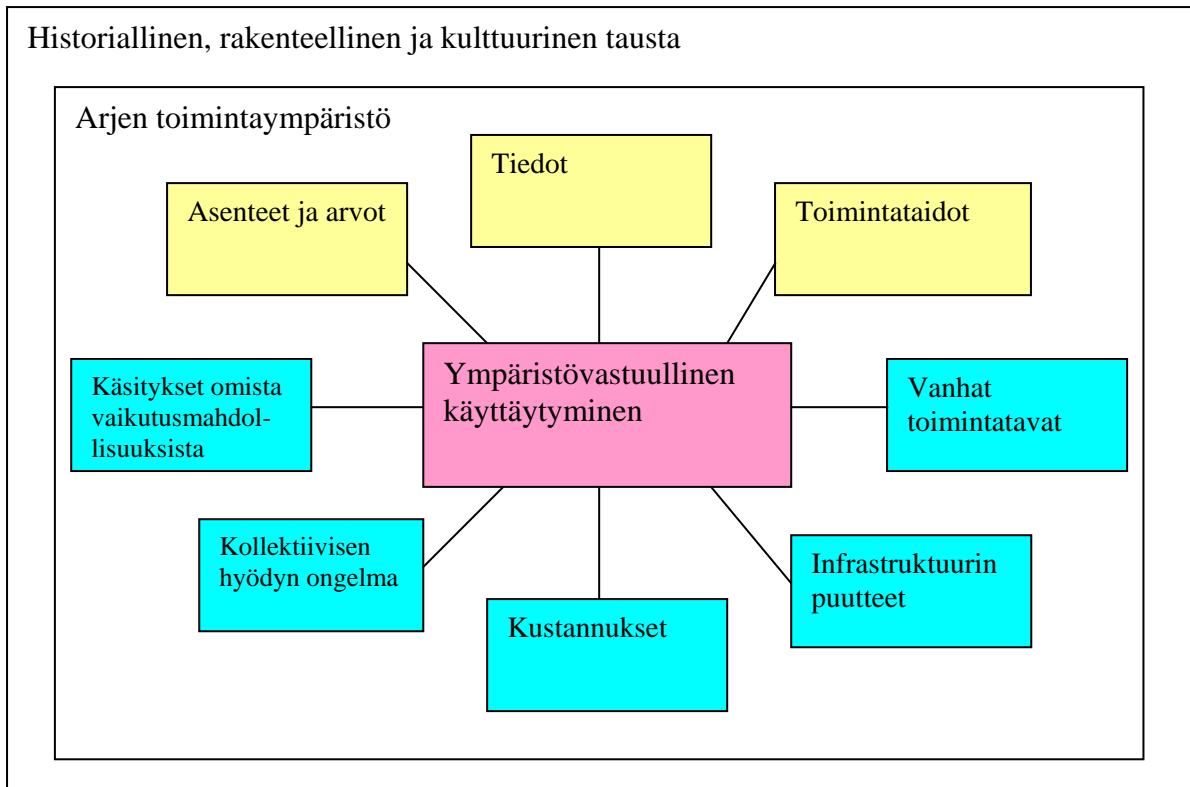
makrotason vuorovaikutusta ympäristövastuullisen käyttäytymisen selittäjänä ja jossa huomioidaan paremmin elämäntapaan ja kulttuuriin sekä yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä tekijöitä. (Massa & Haverinen 2001, 25) Myös ympäristökasvatuksen piirissä on esitetty kritiikkiä siitä, että ympäristövastuullisuus nähdään usein vain yksilön eikä niinkään yhteisön asiana. (Robottom & Hart, 1993) Robottomin ja Hartin mukaan yksilökeskeisyydessä jätetään herkästi huomiotta niiden tekijöiden vaikutus, jotka toimivat esteenä käyttäytymismuutoksille kuten esimerkiksi sosiaaliset, poliittiset ja historialliset seikat. Robottomin ja Hartin mukaan tehdään väärä tulkinta ympäristöongelmien luonteesta, jos yksilön rooli nähdään kaikista merkittävimpana ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Heidän mielestä yhteiskunnan kulttuurinen kritiikki jää tällöin tekemättä. (Robottom ja Hart, 1993.) Myös Uusitalo huomauttaa, että rakenteellisia vinoumia, toisin sanoen yhteiskunnan resurssien allokoitumista hyvinvoinnin kannalta epäoptimaalisesti, on totuttu korjaamaan ensisijaisesti muilla keinoilla kuin vetoamalla ainoastaan yksittäisten toimijoiden omaantuntoon. (Uusitalo 1991, 24-48) Vaikka yksittäisten tekijöiden merkitystä ympäristövastuullisen käyttäytymisen taustalla onkin korostettu tutkimuksissa eri tavoin, vaikuttaa Brandin mukaan tutkijoiden kesken vallitsevan konsensus siitä, että tilannetekijöiden, infrastruktuurin puutteiden ja taloudellisten kannusteiden merkitys on suurempi kuin ympäristöä koskevan tiedon, huolestuneisuuden ja asenteiden. (Brand, 1997)

### 3.9 Yhteenveto ympäristövastuullisuuteen vaikuttavista tekijöistä aiempien tutkimusten perusteella

Koska ympäristövastuullisuutta on tutkittu jo vuosikymmeniä, on kuva ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä pikkuhiljaa tarkentunut. Karkeasti ottaen voisi todeta, että aiemmin painotus on ollut yksilöllisten tekijöiden, erityisesti asenteiden, vaikutuksen tutkimisessa. On kuitenkin havaittu, että yksittäisten tekijöiden vaikutusta ympäristövastuullisen käyttäytymisen taustalla on hyvin vaikea osoittaa, koska käyttäytymisen taustalla vaikuttaa yhtäaikaaisesti useat eri tekijät. Myös asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita on puhuttanut tieteentekijöitä jo vuosikymmeniä, ja tätä ilmiötä tutkimalla on saatu lisää tietoa ympäristövastuullisesta käyttäytymisestä, erityisesti sitä estävistä tekijöistä.

Olen koonnut kuvaan 4 ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavia ja sitä estäviä tekijöitä. Kuvio ei pyri olemaan kattava esitys ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä, vaan sen tarkoituksena on ainoastaan koota yhteen tässä kappaleessa esiintuodut ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät ja helpottaa niiden jäsentämistä.





Kuva 4. Ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä.

Ympäristövastuullisuutta käsitelleissä tutkimuksissa on havaittu, että ympäristömyönteinen käyttäytyminen painottuu eri tavoin arkielämän eri ulottuvuuksilla (Brand 1997). Brand korostaa, että ympäristövastuullinen käyttäytyminen on vaihtelevaa siksi, että eri toiminnan alueilla ympäristövastuullisesta käyttäytymisestä seuraavat kustannukset ovat erilaisia. Esimerkiksi yksityisautoilun välttämisestä, keräyspaperin lajittelusta ja vihreän sähkön hankinnasta seuraavat kustannukset ovat aivan erilaisia. Ympäristöystävällisyys aktualisoituu mieluiten tilanteissa, joissa uudet käyttäytymistavat voidaan liittää perinteisiin arvoihin, kuten säästäväisyys ja terveellinen ravinto (Brand 1997).

Timonen ja Heiskanen (1996, 50) ovat pohtineet sitä, miksi informaation vaikutus käyttäytymiseen on niin pieni. Myös he viittaavat siihen, että kun kuluttajakäyttäytyminen koostuu monista erillisistä teoista, on niillä eri ihmisille myös erilaisia taloudellisia, sosiaalisia ja psykologisia merkityksiä. Tästä syystä kuluttajakäyttäytymisen yhteyttä mihinkään yhteen taustalla vaikuttavaan tekijään kuten ympäristövastuulliseen informaatioon on Timosen ja Heiskanen mukaan mahdotonta osoittaa.

Tästä seuraa mielestäni se, että ympäristövastuullisuutta koskevien tutkimusten tuloksia ei voi suoraan soveltaa koskemaan vihreän sähkön hankintaa. Sen sijaan on välttämätöntä tarkastella kuluttajien kokemuksia juuri vihreän sähkön hankintaan liittyen ja erityisesti kuluttajien suhtautumista sen hankinnasta aiheutuviin kustannuksiin. Tarkastelemalla ympäristövastuullista käyttäytymistä koskevia malleja ja aiempia tutkimustuloksia saadaan kuitenkin välineitä lähestyä kysymystä miksi kuluttajat eivät ole tehneet vihreän sähkön ostoja siinä määrin kuin asennetutkimusten perusteella voisi olettaa.

Vaikka tieto ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä on vuosien saatossa lisääntynyt, se ei suinkaan ole helpottanut käyttäytymisen ennustamista, pikemminkin päinvastoin. On huomattu, että käyttäytymisen ennustamiseksi ei riitä, että tutkitaan ihmisten ympäristönsuojelua koskevia asenteita tai ympäristöongelmia koskevan tiedon tasoa. Ympäristövastuullista käyttäytymistä koskevia malleja ja asenteiden ja käyttäytymisen välistä kuilua tutkineet Anja Kollmuss ja Julian Agyeman (2002) ovat todenneet, että sellainen malli, joka pyrki huomioimaan kaikki ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät, ei todennäköisesti ole kovinkaan käyttökelpoinen. He painottavatkin juuri sitä, että ympäristövastuullisen käyttäytymisen on erittäin monisyinen ja monitahoinen ilmiö. (Kollmuss & Agyeman 2002.)

Ympäristövastuullista käyttäytymistä koskevia tutkimuksia tarkastellessa voi myös havaita kvantitatiivisen tutkimusperinteen painottumisen. Koska kyse on kuitenkin hyvin monisyisestä ilmiöstä, voi esittää arvion, että yksittäisten tekijöiden mittaamiseen perustuvat kvantitatiiviset tutkimukset eivät onnistu tyhjentävästi kuvaamaan ilmiön moniulotteisuutta. Seuraavaksi siirryn kuvaamaan varsinaisen tutkimusaineiston keruun ja käsittelyn menetelmiä. Menetelmävalinnat ovat osin perustuneet edellä kuvattuihin aiempiin tutkimustuloksiin.

## 4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO

### 4.1 Miten pureutua tutkimusongelmaan?

Tarkastelemalla aiempia tutkimuksia ympäristövastuullisuudesta saadaan viitteitä tekijöistä, jotka voisivat selittää kuluttajien passiivisuutta vihreän sähkön markkinoilla. Ympäristövastuullisuutta koskevien aiempien tutkimusten tuloksia ei kuitenkaan voida suoraan soveltaa vihreän sähkön tapaukseen. Kuten on tullut ilmi, ympäristövastuullisesta käyttäytymisestä aiheutuvat kustannukset voivat olla erilaisia eri tilanteissa. Tästä seuraa, että tarkastelulinssiä on kohdistettava tarkemmin juuri tilannekohtaiseen käyttäytymiseen eli vihreän sähkön hankintaan. On tarkasteltava sitä, miten kuluttajat suhtautuvat juuri siitä aiheutuviin kustannuksiin ja minkälaisia hankaluuksia kuluttajat sen hankintaan liittyen kokevat ennen kuin tutkimusongelmaan voidaan löytää vastaus.

Suomessa kuluttajien käyttäytymistä avautuneilla sähkömarkkinoilla on tutkittu aiemmin vain kvantitatiivisin menetelmin (Nikkilä 2001, Kiljunen 1998, Pelkonen, 2001). Marita Nikkilä (2001, 38) toteaa oman tutkimuksensa lopussa, ettei survey-tyyppisellä kvantitatiivisella tutkimuksella voida saada syvällisempää tietoa kuluttajien kokemista vaikeuksista ja hankaluuksista, joita hänen tutkimuksensa toi esille. Niinpä Nikkilä ehdottaakin jatkotutkimuksena eri kuluttajaryhmien tutkimista laadullisin menetelmin.

Laadullisissa tutkimuksissa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan kuvaamaan jotain tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä (Alasuutari 1994). Näin ollen laadullinen lähestymistapa mahdollistaa ilmiön yksityiskohtaisemman ja syvällisemmän kuvaamisen kvantitatiivisen tutkimuksen jäädessä herkästi ilmiön toteamisen tasolle. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä pikemminkin löytää tai paljastaa tosiasioita, kuin todentaa jo olemassa olevia (totuus)väittämiä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1998, 161) Kvantitatiivisessa tutkimuksessa mittaamisen helpottamiseksi joudumme pirstomaan todellisuutta osiin. Tosiasiassa tapahtumat muovaavat samanaikaisesti toinen toistaan, ja onkin mahdollista löytää monensuuntaisia suhteita. Edellä esitelty teoreettinen viitekehys antaa viitteitä siitä, että yksittäisen tekijän vaikutusta mittaamalla ei voida tyhjentävästi selittää käyttäytymistä, koska ympäristövastuullisen käyttäytymisen taustalla vaikuttavat yhtä aikaa niin monet eri tekijät. Tutkimusongelman kannalta oli mielestäni

välttämätöntä kerätä aineisto, joka antaisi tilaa ihmisten omille kokemuksille ja näkemyksille ja joka voisi tuoda esiin monensuuntaisia suhteita asioiden välillä.

Laadullisen tutkimuksen taustalla on oletus siitä, että yksityisessä toistuu yleinen. Toisin sanoen tutkimalla yksityistä tapausta kyllin tarkasti saadaan näkyville myös se, mikä ilmiössä on merkittävää ja mikä toistuu usein tarkasteltaessa ilmiötä yleisemmällä tasolla. (Hirsjärvi ym. 1998, 181-182.) Tästä huolimatta laadullisella tutkimusmenetelmällä saatujen tulosten yleistämisessä tulee noudattaa varovaisuutta. Kvantitatiivisen menetelmän etuna olisikin ollut parempi yleistettävyyys.

Kvalitatiivisen menetelmän valinta ei näin ollen ollut itsestäänselvyys, ja jouduin punnitsemaan eri vaihtoehtojen etuja ja ongelmia. Sen lisäksi, että survey-tyyppisen kyselytutkimuksen avulla on vaikea kuvata ilmiön moniulotteisuutta, koin suureksi ongelmaksi sen, että joutuisin itse nimeämään kyselyyn vastaajille vihreän sähkön hankintaan liittyvät esteet eri vastausvaihtoehtojen muodossa. Tällöin kyse olisi ollut pitkälti omien ennako-oletusten testaamisesta. Aiempia tutkimuksia vihreän sähkön hankintaan liittyvistä hankaluuksista ei tiedossani ollut, joten osuvan kvantitatiivisen asetelman rakentaminen olisi ollut vaikeaa. Hirsjärvi ym.(1998) huomauttavat kvantitatiivisista tutkimusmenetelmistä, ettei ole selvää miten onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet vastaajien näkökulmasta, eikä tiedetä miten vastaajat ylipäänsä ovat selvillä aihealueesta. Tästä seuraa myös se, että tilastollisen kyselyn keinoin on vaikea kehittää uusia näkökulmia tai löytää uusia tapoja tulkita tutkittavaa ilmiötä (Alasutari 1989). Joissain tapauksissa kvantitatiivisen menetelmän käytön ongelmaksi voi muodostua myös alhainen vastausprosentti. Marita Nikkilä huomasi omassa sähköyhtiöiden kilpailuttamista koskeneessa tutkimuksessaan, että vastausprosentti niiden vastaajien keskuudessa, jotka ostavat sähköä julkisilla tariffihinnoilla, jäi erittäin alhaiseksi, vain 24(%) prosenttiin. Nikkilä arveli tämän johtuvan kuluttajien vähäisestä mielenkiinnosta sähköä kohtaan. (Nikkilä 2001.) Koska halusin tavoittaa sähkömarkkinoilla ”passiivisia” kuluttajia, arvelin, että ihmisiä voisi olla vaikea houkutella vastaamaan kyselyyn, jonka aihe ei ole henkilökohtaisesti tärkeä tai mielenkiintoinen. Jotta saataisiin kerättyä edes parinsadan vastauslomakkeen kokoinen aineisto, saatetaan joutua postittamaan jopa tuhat kyselylomaketta, jolloin kustannuksetkin olisivat gradutyötään tekevälle melko korkeat.

Koska aiemmat tutkimukset antoivat viitteitä siitä, että tutkittava ilmiö on hyvin moniulotteinen ja siitä on todennäköisesti löydettävissä monensuuntaisia vaikutussuhteita, puolsi laadullisen menetelmän käyttöä ennen kaikkea tutkimusongelmaan vastaaminen. Hirsjärven ym.(1998) mukaan tutkimusongelmaan vastaamista pidetäänkin ensisijaisena tutkimusmenetelmän valintakriteerinä. Kyse on myös tiedon intresseistä: millaista tietoa tarvitaan ja pidetään tarpeellisena. Kvantitatiivisen asetelman onnistumisen kannalta on tärkeää, että teoreettinen

ymmärrys aiheesta on hyvä. Muuten on riskinä, että tutkimuksessa mitataan ilmiön kannalta epäoleellisia asioita tai joitain merkittäviä tekijöitä jätetään kokonaan mittaamatta. Tästä syystä esitutkimuksen omainen kartoitus syistä, joita kuluttajat kokevat esteiksi vihreän sähkön hankintaan, oli mielestäni tarpeellinen.

Laadullisissa tutkimuksissa suositaan metodeja, joissa tutkittavien näkökulmat ja ääni pääsevät esille. Tutkimuksessa halusin saada selville ihmisten kokemuksia ja näkemyksiä, joiden selvittämiseen haastattelu tai kysely lieneeärkevin tapa. Ympäristövastuullisuutta koskevissa tutkimuksissa tehdyt havainnot toiminnan taustalla vaikuttavista tekijöistä ovat antaneet runsaasti vihjeitä siitä, mihin suuntaan tarkastelu (haastattelukysymykset) kannattaa kohdistaa. Haastattelutyyppejä kuvaan tarkemmin haastattelukysymyksiä käsittelevässä kappaleessa 4.4.

## 4.2 Haastateltavien valinta

Kuluttajien aikomusten ja mielipiteiden tutkiminen on sikäli vaativaa, että tutkittavana joukkona ovat usein kaikki kansalaiset. Laadullisen tutkimuksen toteuttaminen ainakin tässä tapauksessa vaatii tutkittavan ryhmän rajaamista. Kun etsitään vastausta siihen, miksi kuluttajat eivät ole toimineet aktiivisesti vihreän sähkön markkinoilla, lienee mielekkäintä esittää kysymys niille, joiden olettaisimme vihreää sähköä ostavan. Toisin sanoen henkilöille, jotka ottavat kulutus päätöksissään ympäristönäkökohtia huomioon, ostavat kenties luomutuotteita, pyrkivät lajittelemaan jätteensä tai muutoin toimivat aktiivisesti arjessaan ympäristöasiat tiedostaen. Halusin kuitenkin välttää ympäristöalalla työskenteleviä tai opiskelevia, jotta aineisto ei kallistuisi kuvaamaan pientä ääripäätä, joka on valmis suuriinkin uhrauksiin ympäristöasioiden puolesta. Sen sijaan tutkimuksessa haluttiin tavoittaa ympäristöasioista kiinnostuneita ”tavallisia, keskiluokkaisia ihmisiä”, jotka voisivat edustaa vihreän sähkön markkinoinnin kohderyhmää, eli sitä 30% väestöstä, joka esimerkiksi Finergyn (Kiljunen 1998) teettämässä tutkimuksessa ilmoittaa olevansa hyvin kiinnostunut vihreästä sähköstä.

Heiskanen ja Timonen (1996) havaitsivat suomalaisten ympäristötietoisuutta tutkiessaan, että ympäristötietoisuus ja ympäristön puolesta toimiminen jakautui eri tavoin ammattiryhmien ja sukupuolten kesken. ”Aktiivisten” ryhmä, johon kuului 31% tutkittavista, seurasivat ympäristöasioita melko paljon ja olivat myös aktiivisia käyttäytymisessään. Ammateista tässä ryhmässä korostuivat opetus- terveys- ja sosiaalialan työt sekä toimistotyöt. (Heiskanen, Timonen 1996, 35) Myös Rauno Sairisen tutkimuksessa Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka (1996) ammattiala selittää suurelta osin kansalaisten asenteita ympäristöpolitiikan ohjauskeinoista. Ympäristöohjauksen eri muotoja kannatetaan voimakkaimmin palvelualoilla, terveys- ja sosiaalialalla sekä humanistisilla ja taiteellisilla aloilla. Kielteisimmän

ympäristöohjaukseen suhtaudutaan yrittäjien ja kaupallisen alan, teollisuuden ja rakennusalan sekä maa- ja metsätalouden piirissä. (Sairinen 1996, 94-114.)

Näiden tutkimustulosten pohjalta valitsin haastateltaviksi peruskoulun opettajia (4) ja kirjastotyöntekijöitä (4). WWF:n rekisteristä sain listan opettajista, jotka olivat joskus tilanneet ympäristöaiheista NatureWatch-opetusmateriaalia. Tästä listasta poimin tasapuolisesti nais- ja miesopettajia Helsingin kouluista, joihin otin yhteyttä ja kyselin mahdollisuutta haastattelun tekoon. Kirjastotyöntekijöiden kohdalla käytin ns. lumipallo-otantaa, koska mitään rekisteriä työntekijöistä ei ollut käytössäni. Haastattelin ensin yhden kaupungin kirjastonjohtajan ja sain häneltä yhteystietoja muista mahdollisesti haastatteluun suostuvista henkilöistä. Haastatteleman kirjastotyöntekijät olivat sekä kirjastonjohtajia että kirjastovirkailijoita Helsingin kaupungin kirjastoista. Lisäksi haastattelin kahta vihreän sähkön asiakasta, sillä olin myös kiinnostunut heidän kokemuksistaan vihreän sähkön hankinnasta. Heidän yhteystietonsa sain kyselemällä tuttavapiiristäni, tuntuiko kukaan vihreän sähkön asiakasta, joka ei ole ympäristöalalla töissä. Toinen näistä haastateltavista oli koulutukseltaan lennonjohtaja, joskin hän tällä hetkellä toimi yksityisyrittäjänä. Toinen vihreää sähköä hankkiva haastateltava oli oppisopimuskoulutuksessa oleva mediatyöntekijä. Muiden haastateltavien koulutustausta oli hyvin yhtenäinen, useimmilla oli korkeakoulututkinto. Haastateltavat olivat eri ikäryhmistä väliltä 20-69 vuotta, ja näin ollen erilaisissa elämäntilanteissa. Myös haastateltavien asumismuodot vaihtelivat.

Haastateltavia valitessa olisi kannattanut ottaa huomioon, ettei haastateltavien joukossa olisi henkilöitä, joilla ei ole omaa sähkösovimusta. En tullut huomioineeksi asiaa etukäteen, ja näin ollen haastateltavien joukossa oli yksi henkilö, jonka sähkösovimus on vuokraisännän nimissä. Asia paljastui vasta haastattelun puolivälissä, ja tuntui epäkorrektilta keskeyttää haastattelu tässä vaiheessa.

Samainen haastateltava myös asui sähkölämmitteisessä talossa, joten hänelle sähkönkäytön aiheuttamat kustannukset ovat suurempia kuin muille haastateltaville. Jos tutkittavien joukon olisi halunnut edellä mainituissa suhteissa olevan mahdollisimman yhtenäinen, olisi tällainen henkilö kannattanut jättää pois tutkimuksesta. Toisaalta se, että haastateltavien sähkönkäytön kustannukset vaihtelevat, saattaa olla myös mielenkiintoista silloin, kun tarkoituksena on selvittää haastateltavien suhtautumista vihreän sähkön hankinnasta aiheutuviin kustannuksiin. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa on tarkoituksenmukaista rajata haastateltavien joukko tutkimuksen kannalta mielekkääseen ryhmään, ei tämä tarkoita sitä, että tutkittavien joukon pitäisi kaikissa suhteissa olla keskenään yhtenäinen. Tarkoituksena ei ole luoda kvantitatiiviselle tutkimusotteelle tyypillisiä asetelmia, joissa yhtä muuttujaa kerrallaan kontrolloimalla tai vakioimalla pyritään tarkastelemaan eri tekijöiden vaikutuksia toisiinsa.

### 4.3 Haastattelutilanne

Aloitin haastattelujen tekemisen marraskuun lopussa 2002. Opettajille joulunalusaika osoittautui vuoden kiireisimmäksi ajaksi, joten suurin osa opettajien haastatteluista tehtiin tammikuussa 2003. Tammikuu oli kylmintä aikaa vuodesta, ja kovien pakkasten ja Ruotsissa ja Norjassa kuivan syksyn aiheuttaman vesipulan johdosta sähkön hinta nousi tällöin noin kymmenen prosenttia. Jopa kysymys sähkön säännöstelystä nousi tiedotusvälineissä esiin. Sähkö oli tällöin tavallista enemmän otsikoissa ja puheena, ja ihmiset olivat ehkä tavallista enemmän tietoisia sähkön hinnasta. Näiden tekijöiden vaikutus tuloksiin kannattaa huomioida.

Ennen haastattelua annoin haastateltaville täytettäväksi pienen kyselylomakkeen (ks.liite 1), jolla halusin lämmitellä haastateltavia aiheeseen ja toisaalta tehdä pienimuotoista vertailua sen suhteen, miten haastateltavat eroavat energia- asenteiltaan keskivertosuomalaisiin verrattuna. Kysymykset oli muotoilu samoin kuin Finergyn tutkimuksessa (Kiljunen, 1998) tosin kysymyksiä oli huomattavasti vähemmän.

Varsinainen teemahaastattelu kesti 45 minuutista yli tuntiin. Haastattelun yhteydessä esittelin haastateltaville kuvitteellisen sähkön alkuperätiedotteen (ks. liite 2), josta haastateltavat saivat kertoa näkemyksiään. Haastattelujen lopuksi keskustelin haastateltavien kanssa vapaamuotoisesti ja saatoin kertoa omiakin näkemyksiä aiheesta. Tässä vaiheessa suljin nauhurin enkä kirjannut näitä keskusteluja enää ylös, vaikka ne toisinaan sisälsivätkin tutkimuksen kannalta relevanttia puhetta. Koska haastattelut olivat luottamuksellisia, viittaan tuloksia käsittelevässä luvussa suorien haastattelulainausten yhteydessä haastateltaviin numerokoodeilla (01-1.0)

### 4.4 Haastattelukysymykset ja näkökulma aineistoon

Haastattelukysymykset oli ryhmitelty omiksi teema-alueiksi ja varsinaiset kysymykset olivat melko tarkasti valmiiksi muotoiltuja (ks.liite 3). Haastattelut eivät kuitenkaan edenneet aina kysymys-vastaus tyyliin, vaan haastateltavat saattoivat myös itse esittää minulle kysymyksiä. Haastateltavat saattoivat varmistaa tai tarkentaa kysymysten merkitystä, mikä erottaa haastattelun selkeästi strukturoidusta haastattelutyypistä. Myös kysymysten järjestys saattoi hiukan vaihdella, erityisesti, jos haastateltava vei keskustelua jonkin muun teeman suuntaan. Lisäkysymyksiä ja tarkennuksia tulin myös itse esittäneeksi kaikissa haastattelussa.

Teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77) Teemahaastattelurunko perustui pitkälle edellä esiteltyyn tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen eli ilmiöstä jo tiedettyyn. Tuomen ja Sarajärven mukaan teemahaastattelun avoimuudesta riippuen teemojen sisältämien kysymysten suhde tutkimuksen teoriaosassa esitettyyn voikin vaihdella intuitiivisten ja kokemusperäisten havaintojen sallimisesta varsin tiukasti vain etukäteen tiedettyihin kysymyksiin pitäytymiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 78)

Aineistoon sovellettiin faktanäkökulmaa, eli haastattelupuhetta tulkittiin keinona saada tietoa olemassa olevista faktoista (haastateltavien vihreää sähköä koskevista näkemyksistä). On kuitenkin selvää, etteivät ihmiset aina tiedä mitkä heidän käyttäytymiseensä vaikuttavat "todelliset" motiivit ovat tai oma selitys ei aina osu asian ytimeen. Tästä syystä monet haastattelukysymykset oli suunniteltu siten, että niiden perusteella olisi pääteltävissä myös (teoreettisen viitekehyksen mukaisesti) ihmisten käyttäytymisen taustalla vaikuttavista tekijöistä, eikä asioita aina kysyty haastateltavilta suoraan. Tällöin haastateltavien vastauksia on tarkasteltu indikaattorinäkökulmasta (ks. Alasuutari 1994, 87-88) eli epäsuorana evidenssinä jostakin asiasta. Seuraavassa kuvaan esimerkin avulla todistus- ja indikaattorinäkökulman eroa.

Haastateltava arvelee, että sähkönjakelu kotitalouteen saattaisi olla epävarmempaa, jos ekosähköä ostaa joltakin pieneltä sähköyhtiöltä, koska tällainen pieni yhtiö voisi helpommin mennä esimerkiksi konkurssiin.

Olen pitänyt tätä osoituksena siitä, ettei haastateltava tiedä, että vihreänä ostettu sähkö tulee edelleen paikallisen sähkönjakelijan kautta ja että ekosähköasiakkaan pistorasiasta tulee samaa sähköä kuin aiemminkin. Tässä tapauksessa pidän haastateltavan puhetta indikaattorina siitä, että hän ei ole perillä sähkönjakelun periaatteista avautuneilla sähkömarkkinoilla. Toisaalta tulkitsen haastateltavien puhetta todistuksina, jotka kertovat olemassa olevista faktoista. Esimerkiksi jos haastateltava sanoo kokevansa tietonsa vähäisiksi sähköyhtiön vaihtoon liittyvistä asioista, pidän tätä todistuksena siitä, että haastateltava todella kokee sähköyhtiön vaihtoon liittyvät tietonsa vähäisiksi. Usein samaankin kysymykseen on voitu soveltaa molempia tarkastelukulmia. Alasuutarin (1994, 86) mukaan faktanäkökulman käyttö nostaa aina esiin kysymyksen tiedon luotettavuudesta ja näin ollen lähdekritiikki on olennainen osa aineiston analyysiä. Tutkimusmenetelmän arviointiin ja lähdekritiikkiin palataan vasta tutkimuksen lopussa. Seuraavassa kappaleessa käsittelen yksityiskohtaisemmin aineiston analysointiin liittyviä kysymyksiä.



#### 4.5 Aineiston käsittely, analyysi ja tulkinta

Tässä kappaleessa pyrin yksityiskohtaisesti kuvaamaan työskentelyprosessiani siitä eteenpäin, kun varsinaiset haastattelut oli tehty, ja nimeämään tekemäni tulkintaoperaatiot. Pilkkomalla tulkintaoperaatioiden teko eri vaiheisiin pyritään parantamaan kvalitatiivisen aineiston arvioitavuutta ja toistettavuutta sekä vähentämään kvalitatiivisen aineiston vaikutelmanvaraisuutta (Mäkelä 1990, 42-59).

Aineiston käsittely aloitettiin haastattelunauhoitteiden purkamisesta eli sanatarkasta litteroinnista. Litteroitua tekstiä syntyi kymmenestä haastattelusta yhteensä 82 sivua. Tosin jätin nauhoitteista litteroimatta varsinaisen teemahaastattelurungon ulkopuoliset keskustelupätkät, joita käytiin haastattelujen loppupuolella haastateltavien kanssa. Nämä keskustelut olivat varsinaista haastattelua vapaamuotoisempia osioita, joissa saatoin haastateltavan kanssa jutella esimerkiksi siitä, miten haastateltava oli aikoinaan kiinnostunut ympäristökysymyksistä tai mitkä tekijät tähän ympäristöasioille “syttymiseen” oli vaikuttanut. Tällainen aineiston karsinta sisältää jo tutkijan omaa tulkintaa. Toisin sanoen en pitänyt näitä tietoja tai keskusteluja tutkimuskysymyksen kannalta merkityksellisinä.

Varsinaisen sisällönanalyysin aloitin litteroitujen haastatteluiden koodaamisella. Aineiston käsittelyn apuna käytin tekstinkäsittelyohjelmaa. Tulostin aluksi kaikki litteroidut haastattelut, joihin merkitsin koodit käsin. Koodiluokkien muodostamisen lähtökohtana oli osittain teemahaastattelurunko (ks. koodiluettelo liite 4), mutta osa koodeista muodostettiin aineistolähtöisesti. Koska teemahaastattelurunko pohjautui paljolti teoriaan, kyse ei ole puhtaasti aineistolähtöisestä sisällönanalyysistä, vaan pikemminkin teoriasidonnaisesta analyysistä (vrt. Tuomi & Sarajarvi 2002, 166).

Luokitusyksikkönä oli lauseen sisältö. Yhdistelin koodien mukaan omiksi tekstitiedostoiksi aina kutakin aihetta käsittelevät lausumat. Jos koodina oli esimerkiksi “mitä ekosähkö on” sisälsi kyseinen tiedosto kaikki lauseet, joissa haastateltavat kuvaavat vihreän sähköön ominaisuuksia. Näin kävin aineiston systemaattisesti läpi, jolloin sain tarkan käsityksen siitä, mitä haastateltavat puhuivat mistäkin asiasta.

Koska tekstikoosteet sisälsivät melko runsaasti tekstiä, tein useista aiheista aineiston tulkintaa helpottaakseni tiivistelmiä, joihin pelkistin lausumien sisältöä. Kaikkien tekstikategorioiden kohdalta tämä ei ollut mielekäästä, sillä kiinnostavaa oli usein juuri haastateltavien omat kuvaukset ja ilmaisut asiasta. Yhtenä esimerkkinä pelkistämisestä voidaan kuitenkin tarkastella edelleen teemaa “mitä ekosähkö on”, johon sisällytin lauseet, joissa haastateltavat kuvailevat

vihreän sähkön ominaisuuksia. Pelkistetty sisällön kuvaus oli tällöin seuraavanlainen:

<ul style="list-style-type: none"> <li>-ei saastuta</li> <li>-ei kuormita ympäristöä</li> <li>-ei paljoa päästöjä</li> <li>-ympäristöystävällisemmin tuotettua</li> <li>-hiilidioksidipitoisuus ei lisäännny</li> <li>-puhtaasti tuotettua</li> <li>-kotimaista</li> <li>-luontoa ajatellen tuotettua</li> <li>-vähemmän haitallisia vaikutuksia</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>-ei ydinvoimaa</li> <li>-ei hiiltä</li> <li>-ei öljyä</li> <li>-tuulivoimaa</li> <li>-uusiutuvia tuotantomuotoja</li> <li>- aurinkovoimaa</li> <li>-puunpoltto</li> <li>-hakkeen poltto</li> <li>-vesivoima osin epäselvä</li> <li>-maakaasu epäselvä</li> <li>-turve epäselvä</li> </ul>
---	--

Tällainen havaintojen pelkistäminen sisältää mahdollisen virhelähteen, sillä tutkija saattaa tulkita lauseen sisällön tai painotuksen väärin. Toisaalta tiivistelmien pohjalta saa kokonaiskuvan kyseisen teeman sisällöstä. Samansisältöiset lausumat on mahdollista yhdistää omaksi ryhmäksi ja niille voi yrittää löytää yhteisen nimittäjän: esimerkiksi käytettyyn energialähteeseen perustuva tuotantotavan määritelmä tai normatiiviset kuvaukset vihreästä sähköstä.

Edellä kuvaamani aineiston systemaattisen läpikäynnin jälkeen kirjoitin ensimmäisen version tuloksista. Tämä oli kuitenkin vasta deskriptio, jonka tarkoituksena oli esittää kuvaus haastateltavien vihreään sähköön liittyvistä näkemyksistä ja kuvata haastateltavien puhetta kustakin aiheesta. Toisin sanoen kyse oli vasta havaintomateriaalista, jota voidaan käyttää varsinaisen tulkinnanteon apuna. Varsinaisia tulkintoja aineistosta tein vertaillen haastateltavien näkemyksiä (tuottamaani ja jäsentämäni havaintomateriaalia) muihin tutkimuksiin ja tulkitessani niitä teoreettisemmassa valossa. Tässä vaiheessa työskentelyä voisi kuvata prosessina, jossa teoreettisia lähestymistapoja koskeva kirjallisuus, omaan aineistooni pohjautuvat havainnot ja muut tutkimustulokset ovat keskinäisen vuoropuhelun kautta synnyttäneet lopulliset johtopäätökset ja tulkintani ilmiöstä.

Tällaisessa *teoriasidonnaisessa analyysissä* teoria voi toimia apuna analyysin etenemisessä, mutta aikaisemman tiedon merkitys ei ole teoriaa testaava vaan pikemminkin uusia ajatusuria

aukaiseva. Tällöin voidaan analyysivaiheessa edetä aluksi aineistolähtöisesti, mutta analyysin loppuvaiheessa tuodaan analyysia ohjaavaksi ajatukseksi esimerkiksi jokin teoreettinen jaottelu. Tällaisessa abduktiivisessa päättelyssä tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. (Tuomi & Sajajärvi 2002, 98-99).

Soveltamassani analyysitavassa on paljon piirteitä laadullisesta sisällönanalyysistä, jossa kuvataan dokumenttien sisältöä sanallisesti. (kts. Tuomi & Sarajärvi 2002, 107) Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Toisaalta käyttämässäni analyysimenetelmässä on myös piirteitä teemoittelusta. Eskolan ja Suorannan (1998, 175-176) mukaan teemoittelun avulla aineistosta nostetaan esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Aineistosta poimitaan tällöin sen sisältämät keskeiset aiheet, jolloin teemoittelun avulla tekstiaineistosta saadaan esille kokoelma erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin kysymyksiin. Myös teemoittelun apuna käytetään aineiston koodaamista. (Eskola & Suoranta 1998.) Analyysimenetelmiä kuvaavissa termeissä on havaittavissa jonkinasteista päällekkäisyyttä (Ulla-Maija Seppälä, suullinen tiedonanto 29.4. 2004). Teemoitteluun ja sisällönanalyysiin perustuvien menetelmien suurin ero onkin ehkä tavassa tehdä päätelmiä. Teemoittelussa aineistoa toki luetaan ensin hyvin tarkastikin, mutta ilmiön kannalta mielenkiintoiset teemat nostetaan ensin esiin ja sen jälkeen aineistoa tarkastellaan lähemmin kyseisen teeman näkökulmasta. Sisällönanalyysissä taas eritellään ensin yksittäiset havainnot, joiden pohjalta edetään kohti yläkategorioita ja laajempia tulkintoja. Näin ollen sisällönanalyysi kuvaa paremmin tapaani käsitellä aineistoa ja tuottaa siitä tulkintoja, vaikka siinä on myös teemoittelulle tyypillisiä piirteitä. Hirsjärvi ym. (1997, 168) vertaavatkin laadullista tutkimusta väripalettiin, jolloin jokainen tutkija tekee oman tutkimuksensa ja sekoittaa värit omalla, ainutlaatuisella tavallaan.

## 5. TULOKSET JA TULOSTEN TARKASTELU

### 5.1 Haastateltavien asennoituminen vihreään sähkөөn

Ennen varsinaisia tutkimustuloksia käsitteleviä lukuja käyn lyhyesti läpi haastateltavien asennoitumista vihreään sähkөөn ja ympäristöasioiden puolesta toimimiseen, sillä tutkimuksessa haluttiin tavoittaa nimenomaan ympäristöasioissa aktiivisia “ympäristömyönteisiä” kuluttajia. Haastateltavien asenteita käsittelevien kappaleiden jälkeen siirryn tarkastelemaan varsinaisia tutkimustuloksia, joilla pyritään vastaamaan asetettuun tutkimuskysymykseen.

Kuten jo haastateltavien valintaa käsittelevässä kappaleessa toin esiin, haastateltavaksi haluttiin löytää ympäristöasioiden puolesta toimimiseen myönteisesti suhtautuvia “tavallisia, keskiluokkaisia” ihmisiä, jotka eivät tällä hetkellä hanki vihreää sähkөө. Haastateltavien (jotka eivät ostaneet vihreää sähkөө) asennoitumista vihreään sähkөөn selvitettiin sekä pienimuotoisella kyselylomakkeella että varsinaisessa teemahaastattelussa. Ennen haastattelun aloittamista haastateltavat täyttivät lomakkeen, joka sisälsi kysymyksiä Finergyn kansalaisten ekosähkөөasenteita selvittäneestä kyselystä (Kiljunen 1998). Kyselyn ensisijainen tarkoitus oli kerätä nopeasti haastateltavilta tarpeelliset taustatiedot ja selvittää asennoituminen vihreään sähkөөn. Tässä yhteydessä on kiinnostavaa verrata haastateltavien vastauksia Finergyn kyselyn tuloksiin, vaikka näin pienestä aineistosta ei tilastollisten jakaumien laskeminen olekaan järin mielekästä. Näin voidaan kuitenkin saada käsitys siitä, edustivatko haastateltavat sitä kohderyhmää, joka tutkimuksessa haluttiin tavoittaa.

Lomakkeen ensimmäinen kysymys koski sitä kuinka mielenkiintoisena asiana henkilö vihreää sähkөө pitää. 50% haastatelluista piti vihreää sähkөө hyvin kiinnostavana. Vastaava luku Finergyn tutkimuksessa oli 30% Melko kiinnostavana asiaa piti omassa aineistossani 37,5 %, kun kansalaisista keskimäärin 48% kokee asian melko kiinnostavaksi. Ei kovin kiinnostavana asiana vihreää sähkөө piti omassa aineistossani 12,5% (eli yksi haastateltava), kun Finergyn tutkimuksessa eriasteista kiinnostumattomuutta ilmaisi 22% vastaajista. Tämän tarkastelun valossa haastateltavani ovat hieman kiinnostuneempia vihreästä sähkөөstä, mutta eivät radikaalisti eroa suomalaisista keskimäärin.

Lomakkeessa kysyttiin myös kuuluuko henkilö omasta mielestään ekosähkömarkkinoinnin kohderyhmään. Yhtä lukuun ottamatta kaikki vastasivat myönteisesti, ja haastattelun aikana kävi ilmi, että kielteisen vastauksen antanut henkilö vastasi näin, koska hänen sähkönsopimuksensa tekee vuokraisäntä. Kyselyn mukaan kaikki haastateltavat pitivät itseään keskivertokuluttajaan verrattuna ympäristöasioita enemmän huomioivina. 6 haastateltavaa valitsi vastausvaihtoehdon “jonkin verran enemmän” ja 2 haastateltavaa vaihtoehdon “paljon enemmän”.

Näiden kysymysten valossa haastateltavien asennoituminen vihreään sähkөөn oli melko myönteistä ja oman arvion mukaan haastateltavat myös ottavat ympäristöasiat huomioon kulutus päätöksissään. Näin ollen haastateltavat edustavat sitä kuluttajaryhmää, joka tutkimuksessa haluttiinkin tavoittaa. Kuten jo aiemmin on todettu, myönteinen asenne toimintaa kohtaan ei välttämättä johda todelliseen käyttäytymiseen ja mielenkiintoista onkin juuri se, miksi ihmiset eivät toteuta hyviksi katsomiaan asioita.

## 5.2 Ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteet vihreän sähkön markkinoilla

Varsinaisena tutkimustehtävänä oli etsiä syitä kuluttajien passiivisuuteen vihreän sähkön markkinoilla. Tutkimuksessa haluttiin selvittää minkälaisia hankaluuksia kuluttajat kokevat vihreän sähkön hankintaan liittyen. Kuten aiemmin todettiin, ei voida olettaa, että ihmiset olisivat aina perillä kaikista käyttäytymiseensä vaikuttavista syistä. Tämän takia haastattelukysymykset suunniteltiin siten, että niiden perusteella voidaan tarkastella ja tehdä havaintoja myös sellaisten tekijöiden vaikutuksesta käyttäytymiseen, jotka aiemmissa tutkimuksissa on havaittu mahdollisiksi ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteiksi, mutta joita haastateltavat itse eivät välttämättä suoraan tuo esiin. Seuraavassa listassa on kuitenkin esitelty haastateltavien ensisijaisesti mainitsemat syyt vähäiseen aktiivisuuteen vihreän sähkön markkinoilla:

- totutut tavat
- kiire
- vaatii perehtymistä
- tarjonnan puute
- korkeampi hinta
- tiedolliset puutteet
- luottamuksen puute
- sähkö abstraktia

Haastateltavat mainitsivat vihreän sähkön hankinnan esteeksi useita eri asioita. Tiedolliset puutteet, uusiin asioihin perehtymisen vaatiman vaivan ja vihreän sähkön korkeamman hinnan haastateltavat toivat useimmin esiin. Muina esteinä mainittiin se, ettei asia ole tullut edes mieleen, luottamuksen puute vihreitä sähkötuotteita kohtaan, tarjonnan puute ja sähkösopimuksen vaihdon kokeminen hankalaksi. Yksi haastateltava mainitsi, että vihreän sähkön hankinta tuntuu hankalalta, koska sähkö on niin abstrakti asia.

Nämä eri tekijät näyttäytyvät laadullisessa aineistossa samantasoisina (ei ole mahdollista sanoa mikä niistä on merkittävin), sillä niiden tietty määrällinen esiintyminen aineistossa voi olla täysin sattumaa. Tarkastelussa tuon kuitenkin esiin aineiston pohjalta havaittuja vaikutussuhteita eri tekijöiden välillä. Esimerkiksi luottamuksen puute vihreitä sähkötuotteita kohtaan näyttää tutkimuksen perusteella olevan seuraus tiedollisista puutteista.

Tulosten tarkastelu on jaettu kolmeen eri lukuun niissä käsiteltävien teemojen mukaan. Kunkin luvun lopussa esitän laajemman tulkinnan tai yhteenvedon, joka selittää ja yhdistää kyseisen luvun alateemoissa esiin tulleita yksittäisiä havaintoja. Tulosten esittelyjärjestys etenee näin ollen kussakin luvussa yksittäisistä havainnoista yleisempiin enemmän tulkintaa sisältäviin selityksiin. Ensimmäisessä luvussa tarkastellaan tiedollisten tekijöiden merkitystä. Toiseen lukuun on ryhmitelty käytännön toimintaan liittyviä tekijöitä, joita yhdistää arjen toimintaympäristö tarkasteluperspektiivinä. Viimeisessä luvussa tarkastellaan haastateltavien suhtautumista vihreän sähkön hintaan, omien vaikutusmahdollisuuksien kokemista ja näkemyksiä siitä, kenellä on vastuu sähköntuotannon ympäristövaikutusten vähentämisestä. Viimeksi mainituilla tekijöillä havaitaan tutkimuksessa keskinäisiä vaikutussuhteita, kun tarkasteluun sovelletaan teoriaa kollektiivisen hyödyn ongelmasta.

## LUKU I

### 5.3 Tiedolliset puutteet ja niiden merkitys käyttäytymiseen

Vaikka ympäristöä koskeva tieto ei suoraviivaisesti johda ympäristövastuulliseen toimintaan, vaikuttaa käytettävissä oleva ympäristötieto kuluttajien toimintaedellytyksiin. Kuluttajien ympäristötiedon taso luo taustan sille, mitä käytännön toimintatilanteisiin liittyvää informaatiota pidetään tärkeänä ja mitä edellytyksiä kuluttajilla on ymmärtää yksilöityä informaatiota ja asettaa se oikeaan viitekehykseen. (Heiskanen & Timonen 1996, 1.) Puutteelliset tiedot ympäristöongelmien syistä esimerkiksi fossiilisten polttoaineiden käytön ympäristövaikutuksista voi hankaloittaa vihreää sähköä käsittelevän tiedon ymmärtämistä. Haastateltavat mainitsivatkin usein tiedolliset puutteet esteiksi vihreän sähkön hankintaan. Seuraavaksi käydään yksityiskohtaisesti läpi millä eri osa-alueilla haastateltavat kokivat tietonsa vähäisiksi ja mistä asioista taas oltiin paremmin perillä vihreän sähkön hankintaa ajatellen. Aineistosta voidaan haastateltavien omien kokemusten lisäksi tehdä useissa tapauksissa havaintoja myös haastateltavien todellisista tiedoista, erityisesti virheellisiä käsityksiä on helppo havaita haastateltavien puheesta.

#### 5.3.1 Sähköntuotannon ympäristövaikutuksia koskeva tieto oli vaihtelevaa

Ihmisen on oltava tietoinen ympäristöongelmien olemassaolosta voidakseen haluta toimia ongelmien ratkaisemiseksi (Hines ym. 1986/87). Jotta kuluttajat voisivat nähdä vihreän sähkön mielekkäänä vaihtoehtona, heidän tulee ainakin jonkinasteisesti olla perillä sähköntuotannon aiheuttamista ympäristövaikutuksista. Energiantuotannosta aiheutuvien ympäristövaikutusten tietäminen on oleellista myös siksi, että se mahdollistaa eri tuotantomuotojen vertailun keskenään ympäristönsuojelullisesta näkökulmasta. Toisaalta ympäristönsuojelullinen näkökulma on vain yksi tarkasteluperspektiivi, ja eri tuotantomuodoilla on erilaisia vaikutuksia tarkasteltaessa niitä esimerkiksi työllistämisen, omavaraisuuden tai taloudellisten seikkojen näkökulmasta. Kuten jo tutkimuksen alussa todettiin, energiantuotannosta aiheutuvia ympäristövaikutuksia on vaikea yhteismitallistaa. Näin ollen "oikeita" vastauksia siihen, mikä sähköntuotantomuoto olisi paras, tuskin on olemassakaan, vastaus kysymykseen riippuu arvostuksista ja tarkastelukulmasta. Painotin myös haastateltaville, että olen kiinnostunut heidän mielipiteistään, jotta he eivät kokisi olevansa koulumaisessa tietotestissä.

Haastateltujen sähköntuotannon ympäristövaikutuksia koskevat tiedot ja myös näkemys omasta tietotasosta vaikutti ennen kaikkea olevan hyvin eritasoista. Osa haastateltavista antoi erittäin jäsenneiltyjä vastauksia pohtien kysymystä useita eri näkökohtia huomioiden ja myös ristiriitoja esiin nostaen. Olin oikeastaan yllättyneet joidenkin haastateltavien kohdalla tällaisesta “asiantuntijamaisesta” puheesta. Muutamit haastateltavat sen sijaan kokivat omat tietonsa vähäiseksi.

*“Tota ympäristökuormitus ylipäättään, että mä kyllä hirmu huonosti niinku huomaan olevani perillä niistä, että miten nää eri sähköntuotantomuodot että miten mitäkin, millä tavalla mikäkin muoto kuormittaa ympäristöö, ni mul on tosi hatarat käsitykset siitä.” (08)*

Yksi haastateltava jopa totesi, ettei oikeastaan ole koskaan pohtinut asiaa, eikä hänelle tullut mieleen mitään ympäristövaikutuksia.

Osalla haastatelluista oli vaikeuksia palauttaa mieleen, millä eri sähköntuotantotavoilla sähköä ylipäättään Suomessa tuotetaan. Koska olin kiinnostunut kuulemaan haastateltavien mielipiteitä eri tuotantomuodoista, pyysin usein haastateltavia kertomaan näkemyksiään sellaisista energiantuotantomuodoista, joita he eivät oma-aloitteisesti ottaneet esiin.

Ydinvoimasta haastateltavat kertoivat näkemyksiään määrällisesti ja laadullisesti (erilaisten ongelmien kuvailu) eniten. Ydinvoimalla tuotetun energian ympäristövaikutuksista tuotiin esiin koko tuotantoketju uraanin louhinnasta ja kuljetuksesta aina jätteen loppusijoitukseen asti. Myös Finergyn tutkimuksessa vastaajat ilmaisivat erittäin suurta huolestuneisuutta ydinjätteistä ja ydinvoimaloiden toiminnasta. Finergyn kyselyssä suhtautuminen fossiilisiin polttoaineisiin oli sen sijaan lähes neutraalia, (Kiljunen 1998) mikä on yllättävää niistä aiheutuvien ympäristövaikutusten näkökulmasta. Omassa aineistossa osa haastateltavista koki fossiilisiin polttoaineisiin liittyvät kysymykset vieraksi, kun taas muutamit haastateltavat olivat niistä erittäin hyvin perillä.

Haastateltavien tiedot sähköntuotannon ympäristövaikutuksista olivat kaikkiaan hyvin vaihtelevia. Haastateltavat eivät kuitenkaan kokeneet puutteellisia tietoja sähköntuotannon ympäristövaikutuksista esteeksi vihreän sähkön hankintaan. Ostopäätöstä hankaloittavilla tiedollisilla puutteilla haastateltavat viittasivat sen sijaan tietoihin vihreistä sähkötuotteista, siitä miten ne eroavat muista sähkötuotteista, voiko niitä ostaa kuka tahansa tai mitä ne maksavat. Havainto on samansuuntainen kuin Timosen ja Heiskasen (1996, 29) ympäristötiedon tarvetta käsittelevässä tutkimuksessa tekemä havainto, jonka mukaan konkreettisella valintaa tai



toimintaa helpottavalla tiedolla oli enemmän vaikutusta ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen kuin ympäristöongelmien syitä koskevalla tiedolla. Sähköntuotannon ympäristövaikutuksia koskeva tieto ei siis välttämättä ole kovin merkittävä tekijä selitettäessä haastateltavien asennoitumista vihreään sähkөөn. Tosin haastateltava, joka totesi, ettei ollut koskaan pohtinut sähköntuotannon ympäristövaikutuksia, oli sama henkilö, joka ilmaisi vähiten kiinnostusta vihreän sähkön hankintaan. Näin ollen ympäristöongelmien syitä koskevan tiedon merkitystä ei voi aineiston perusteella myöskään kiistää.

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan haastateltavien tietoja sähkön alkuperästä ja konkreettisemmista vihreän sähkön hankintaan liittyvistä kysymyksistä. Näiden tietojen osalta haastateltavien tiedot ja kokemukset olivatkin yhtenäisempiä kuin sähköntuotannon ympäristövaikutuksia koskevien tietojen osalta, joissa vaihtelu oli suurta.

### **5.3.2 Haastateltavien käsityksiä vihreästä sähköstä**

Koska haastattelusta oli sovittu etukäteen ja ilmoitettu haastateltaville tutkimusaihe, oli moni haastateltava varmasti ehtinyt mielessään pohtia etukäteen mitä ekosähkö on. Haastateltavat tiesivät hyvin tai osasivat päätellä, millä tuotantomuodoilla vihreä sähkö tuotetaan. Toisaalta on muistettava, että vihreänä sähkönä markkinoitavat tuotteet ovat keskenään erilaisia. Ympäristöargumentein markkinoitava tuote voi koostua useilla eri tuotantomuodoilla tuotetusta sähköstä tai vaikkapa pelkästään tuulisähköstä. Tällaisia vihreiden sähkötuotteiden eroja toivat esiin lähinnä vihreän sähkön asiakkaat. Kun kysyin haastateltavilta suoraan, mitä vihreä sähkö on, haastateltavat kuvailivat sitä sekä erilaisin ympäristöominaisuuksia kuvaavin adjektiivein että erittelemällä sen tuottamisessa käytettyjä energiantuotantomuotoja.

Vihreä sähkö oli haastateltavien mukaan *“ympäristöystävällisemmin tuotettua”*, *“puhdasta”*, *“uusiutuviin energialähteisiin perustuvaa”*, *“kotimaista”* sähköntuotantoa. Kotimaisuuden esiintuominen yllätti, koska en ollut haastatteluja suunnitellessani tullut ajatelleeksi, että se voisi olla kuluttajille merkittävä näkökohta. Vihreällä sähköllä oli haastateltavien mielestä *“vähemmän haitallisia vaikutuksia ympäristöön”*, *“ei paljoa päästöjä”*, *“ei kuormita eikä saastuta”*. Yksi haastateltava totesi, että sen tuottamisessa ei hiilidioksidipitoisuus maapallolla lisääntynyt. Väljimmistä päästä annettu ilmaus kuvasi ekosähköä tuotetun luontoa ajatellen. Vihreän sähkön tuottamiseen käytetyistä tuotantomuodoista useimmin mainittu oli tuuli. Myös vesivoima, biopoltto ja puunpoltto mainittiin. Sekaannusta syntyi vesivoiman ja maakaasun sekä turpeen osalta. Ydinvoimaa, öljyä ja kivishiiltä ei missään tapauksessa hyväksytty vihreän sähkön joukkoon.

Tämän kysymyksen perusteella haastateltavien kuva vihreästä sähköstä on ympäristönäkökulmasta tarkasteltuna hyvinkin positiivinen, eli haastateltavat toivat tässä yhteydessä esiin lähinnä ympäristöhyötyjä. Kun tarkastelun rinnalle otetaan haastateltavien käsitykset sähköntuotannon ympäristövaikutuksista, ei kuva olekaan aivan yhtä mustavalkoinen. Sähköntuotannon ympäristövaikutuksista keskusteltaessa haastateltavat toivat muun muassa esiin vesivoiman ympäristöhaitat ja toisaalta ydinvoiman hyödyt.

Myös muita haastatteluteemoja tarkastelemalla kuva vihreästä sähköstä ei olekaan aivan näin positiivinen. Joidenkin haastateltavien mieliä tuntuu erityisesti askarruttavan kysymys siitä, miten vihreä sähkö lopulta eroakaan tavallisesta sähköstä ja onko sen vihreys sittenkin vain näennäistä. Näitä kysymyksiä tarkastellaan lähemmin tämän luvun loppupuolella.

### 5.3.3 Sähkön alkuperä

Kaikilta haastateltavilta kysyttiin; “Mistä sähköntuotantolähteistä arvelet kotona käyttämäsi sähkön olevan peräisin?” Kysymys oli sikäli harhaanjohtava, että yksittäinen kuluttaja ei tällä hetkellä voi varmuudella tietää mistä tuotantomuodoista kotona käytetty sähkö koostuu. Sähköyhtiöitä koskeva velvoite sähkön alkuperän ilmoittamisesta on tulossa voimaan vasta heinäkuussa 2004. Näin ollen lähinnä jotakin tiettyä tuotantomuotoa (esimerkiksi tuulivoimaa tai norppamerkittyä sähköä) käyttäville asiakkaille tiedotetaan käytetyistä tuotantomuodoista.

Suurin osa haastateltavista totesi suoraan, ettei tiedä kotona käyttämänsä sähkön alkuperää (6 haastateltavaa). Kaksi haastateltavaa arvuutteli asiaa. Vihreän sähkön ostajat sen sijaan viittasivat saamiinsa esitteisiin, joissa selvitetään mistä tuotantomuodoista ostettu sähkö koostuu. Vihreää sähköä ostavilla oli jopa tietoa sähkönsä tuotantomixistä eli siitä, kuinka suuri osa oman sähköyhtiön tuotannosta on vesivoimaa, biopolttoa, tuulta ja niin edelleen. Tässä yhteydessä moni haastateltava totesi, ettei edes ajattele sähkön alkuperää.

*”No toi on kyllä vaikee kysymys, tosi vaikee, emmä kyllä sitä alkuperää koskaan ajattele, että mistä se lähtee. Emmä sitä silleen konkreettisesti oo ajateltu.” (1.0)*

*H:Helsingin energiasta tulee teille sähkö, et mitä..*

*”Niin tulee, tulee joo, et ainoastaan se, että kyl mä tiedän että se tulee sieltä, mut emmä niinku ajattele, että mikä tuotantolähde siinä on takana sitten.”(1.0)*

Kukaan haastateltavista ei osannut tuoda esiin, että sähköyhtiöt voivat ostaa sähköä muualtakin kuin lähialueen tuotantolaitoksista, myös ulkomailta tai sähköpörssistä. Vastausten perusteella voi todeta, että haastateltaville on ekosähköasiakkaita lukuun ottamatta epäselvää, mistä tuotantomuodoista oma kotitaloussähkö tällä hetkellä koostuu, eikä sähkön alkuperää välttämättä edes ajatella. Koska haastateltavat eivät tieneet mistä tuotantomuodoista nykyinen ”tavallinen” sähkö koostuu, on vihreän sähkön ja ”tavallisen” sähkön vertaaminen toisiinsa vaikeaa, vaikka ekosähkön tuottamiseksi käytetyt tuotantomuodot tiedettiin.

### 5.3.4 Sähkön alkuperätiedote

Kaikille haastateltaville näytettiin haastattelutilanteessa kuvitteellinen sähkön alkuperätiedote (kts. liite 2). Koska sähkön alkuperämerkintää ollaan vasta ottamassa Suomessa käyttöön, oli mielekästä kerätä haastateltavilta tietoa siitä, miten se koetaan. Haastateltavilta kysyttiin, mitä itseä kiinnostavaa informaatiota tiedotteesta löytyy ja onko siinä jotakin vaikea ymmärtää. Kaikkien haastateltavien mielestä sähkön alkuperätiedote oli mielekäs. Tämä oli melko ymmärrettävää jo siitäkin syystä, että haastateltavilla oli haastattelun alkupuolella vaikeuksia keskustella sähköntuotannon ympäristövaikutuksista, kun sähköntuotantotavat eivät tulleet mieleen. Sähkön tuotantotapataulukko oli haastateltavien mielestä myös informatiivisempi kuin ympäristövaikutuksia kuvaava kaavio.

*”Kyl mun mielestä täs ois paljonki järkee...Tästä näkee aika hyvin, että mistä se suurin osa sähköstä tulee ja toisaalta et mikä on ton ekosähkön osuus.” (04)*

*”Tää on hirveen havainnollinen tää tuotantotapakaava.. ja kertoo karua..., miten sähköä tuotetaan. Samoin tämä ympäristövaikutus. Aika hurja pyramidi.”(09)*

Sähkön tuotantotavoista tiedottaminen on haastateltavien mielestä tarpeellista juuri siksi, että he eivät tieneet tarkkaan millä tavoin sähköä Suomessa tällä hetkellä tuotetaan. Tuotantotapataulukkoa pidettiin konkreettisena, ”josta näkee, mitä mistäkin tulee.” Toisaalta taulukoiden lukeminen yleensä oli hidasta ja joillekin prosenttien luku tuotti vaikeuksia. Muutosehdotuksiakin tuli paljon. Yksi haastateltava ehdotti visuaalisempaa piirakkamallia esitystavaksi, josta näkisi yhdellä silmäyksellä sähköntuotannon koostumuksen. Muutenkin suhtautuminen taulukoihin oli vaihtelevaa. Yksi haastateltavista koki joutuneensa

”palkkisulkeisiin”, kun taas joillekin juuri tilastojen lukeminen oli asia, josta he olivat aina pitäneet. Yksi haastateltava toivoi, että taulukossa olisi eroteltu kotimaiset tuotantolähteet. Tämä kommentti puhuu jälleen sen puolesta, että sähkön kotimaisuus oli joillekin haastateltaville selvästi merkittävä näkökohta. Ympäristövaikutuskaavio oli haastateltavien mielestä ongelmallisempi. Mittayksikön puuttuminen oli monen haastateltavan mielestä häiritsevää, jopa hämäävää. Tilalle ehdotettiin hiilidioksidipitoisuuksien merkitsemistä.

Heinäkuussa voimaantuleva laki velvoittaa sähköyhtiöt ilmoittamaan sähkölaskuissa ja myynninedistämisaineistossa sähkön tuotantotavat, mutta ympäristövaikutusten osalta riittää viittaus julkisiin tietolähteisiin (Energiamarkkinavirasto, 2004). Ympäristöjärjestöissä on harmiteltu sitä, että ympäristövaikutuksia kuvaava kaavio ei ainakaan toistaiseksi tule pakolliseksi sähkölaskuihin. Aineiston perusteella ympäristövaikutuksia koskevien tietojen puuttumisella ei näyttäisi olevan suurta merkitystä ainakaan kuluttajien motivoinnin kannalta. Kuten yksi haastateltavista kiteyttää:

*”..mä luulen, et jokaisel on joku mielipide ydinvoiman suhteen. Jos ne näkis sähkölaskusta ja tämmösestä, et ahaa tää tulee tällä tavalla, nii mä luulen, et ihmiset tykkäis et ahaa, mä voisin enemminkin näitä juttuja valita tästä. ” (03)*

Mielikuvat ydinvoimasta olivat omassa haastatteluaineistossani varsin negatiivisia, joskin vaihteluakin sen suhteen oli. Ydinvoima herätti haastateltavissa mielle yhtymiä ydinvoiman loppusijoituksen ongelmista. Suhtautuminen fossiilisiin polttoaineisiin värittyi negatiivisesti, vaikkei kasviuonekaasupäästöjen yhdistäminen niihin ollutkaan aivan yksioikoista. Näin ollen kasviuonekaasupäästöjen ilmoittaminen saattaisikin tuoda kuluttajille mielekästä lisäinformaatiota.

### **5.3.5 Sähkönjakelun periaatteet epäselviä avautuneilla sähkömarkkinoilla**

Lähes kaikki haastateltavat olivat kuulleet, että ekosähkötuotteita on tarjolla, mutta monille haastateltaville oli hieman epäselvää voiko vihreää sähköä ostaa kuka tahansa tai minne tahansa. Muutamit haastateltavat kuvasivat asiaa siten, että vaikka he olivatkin nähneet mainoksia tai ekosähköön liittyviä artikkeleita, he eivät olleet varmoja koskevatko ne juuri omaa kotitaloutta. Tämän lisäksi haastateltaville oli oikeastaan täysin epäselvää, miten voidaan taata, että asiakkaan ostama sähkö todella on markkinoitua vihreää sähköä.

Näissä keskusteluosuuksissa tuli esiin, että sähköverkkoon ja sähköjakeluun liittyvät kysymykset olivat haastateltaville hyvin vieraita. Haastateltavien joukossa oli yksi henkilö, joka oli kilpailuttanut sähkönsä hintaa. Hän oli ekosähköasiakkaita lukuun ottamatta ainoa, joka tiesi, että vihreä sähkökin tulee nykyisen paikallisen jakelijan kautta. Muilla haastateltavilla ei ekosähkösovimusten toimintaperiaatteista ollut “harmainta aavistusta”, kuten eräs haastateltava toteaa. Seuraava keskustelupätkä paljastaa haastateltavan virheellisen käsityksen vihreän sähkön toimittamiseen liittyen.

*“miten sitten lienee nämä toimituskuviot, et kuinka varma tämmönen joku pieni yhtiö on, että kuinka varmasti se toimittaa sitä sähköä, et tuleeko siinä eteen joku että se menee bankrupttiin tai mitä tällasia asioita voi olla.”(01)*

*H: Sä pelkäisit, että jos sä ostaisit ekosähköä jostain pienestä yrityksestä, että se toimittaminen olis epävarmempaa, et tulis jotain sähkökatkoksia?*

*“joo, jotain tämmöstä vois olla” (01)*

Kaikille haastateltavalle ei ole selvää, että vaikka sähköä ostaisikin jostain kauempaa tai “pienestä yrityksestä”, kotitalouteen päätyvä sähkö tulee edelleen paikallisen sähköjakelijan kautta. Haastateltava tuntuukin ajattelevan, että asiakkaan kotiin päätyvä sähkö voisi olla vaikkapa tuulisähköä. Yhdeltä haastateltavalta tulinkin kysyneeksi suoraan, mitä ekosähköasiakkaan pistorasiasta tulee, ja vastaus oli tällöin “sitä josta maksetaan”.

Kaikilta haastateltavilta en asiasta näin suoraan kysynyt. Otin myöhemmin haastattelussa tavaksi, että jos haastateltava totesi, ettei ymmärrä vihreän sähköä toimituskuvioista, selitin asian haastateltavalle (eli ekosähköasiakkaan pistorasiasta tulee samaa sähköä kuin muillekin, mutta rahat päätyvät vihreää sähköä tuottavalle yhtiölle). Menettelin näin, koska halusin myös kuulla haastateltavien reaktioita siihen, ettei kuluttaja saa suoranaisesti esimerkiksi tuulisähköä kotiinsa.

*“Ja varsinkin must tuntuu tuo ajatus, mikä mulleki tuli uutena, et se oma sähkö ei olisakaan sitte suoranaisesti sitä eri johdoilla tulevaa ekosähköä, vaan sitä samaa, tottakai siit tulee semmonen olo, et miks maksasin samasta sähköstä enemmän...” (08)*

### **5.3.6 Tiedon puutteesta seuraa luottamuksen puute**

Kuten edellisen kappaleen viimeisestä sitaatista käy ilmi, luottamuksen saavuttaminen vihreitä

sähkötuotteita kohtaan on erityisen tärkeää kuluttajille juuri siitä syystä, että siitä joudutaan maksamaan enemmän kuin tavallisesta sähköstä. Haastateltavilla oli kuitenkin epäilyksiä vihreänä markkinoitavien sähkötuotteiden suhteen.

*H: Mikä sut vakuuttais siitä, et se eroais siitä sun nykyisestä sähköstä.*

*”Niin no sehän on vaikeeta tässä ku ei ees tiedä, että mitä nyt tapahtuu. Et pitäis pystyy sitte se prosessi prosessilta tsekkaa, että mikä tässä on se juttu.” (07)*

Haastateltavien puheessa luottamuksen saavuttamisen kannalta keskeiseksi asiaksi nousee sähköän alkuperään ja ekosähkösojpmusten toimintaperiaatteisiin liittyvän tiedon merkitys.

*“ jos joku tulee tarjoo (ekosähköä), niin tottakai halua tietää miten se tapahtuu, että vedetäänks tässä välistä. Emmä siihen usko, että vedettäis välistä, mut todellisuudessa kuinka paljon se eko-sana siinä painaa? Onks se kuitenkin hyvin lähellä sitä (tavallista), et se on vaan kalliimmalla tuotettua ja näennäistä loppupeleissä se hyöty, se ekohyöty.” (07)*

*“..mutta kyllä mä haluaisin tietää sen alkuperän, mitä mä en oo koskaan ajatellukaan, et mitä siinä oikeesti tapahtuu, ja jos sitä markkinoidaan ekosähkönä, niin kyllä mä haluan kuluttajana olla varma siitä, että se oikeesti on sitä.” (1.0)*

Ongelmaksi näyttää muodostuvan se, ettei tiedetä minkälaisesta sähköstä tällä hetkellä maksetaan, vaikka vihreän sähköän tuottamisessa käytettävät tuotantomuodot ovatkin tuttuja. Näin ollen vertailu ekosähköän ja “tavallisen” sähköän välillä on vaikeaa. Haastateltaville oli tärkeää, että he saisivat asiasta tarkkaa tietoa, ennen kuin olisivat valmiita maksamaan vihreästä sähköstä. Haastateltavien oli vaikea mieltää, että vihreän sähköän hankinnassa on kyse vain rahojen suuntaamisesta tiettyyn suuntaan, eikä ekosähköasiakkaan pistorasiasta tulekaan “vihreää sähköä”, vaan ihan samaa sähköä kuin kaikille muillekin.

### **5.3.7 Miten luottamus saavutetaan**

*“ Mistä mä voin tietää sitte sen, että jos mä oisin tehny ekosähkösojpmuksen, ja kaikki valot syttyy ja uunit lämpiää niinku ennenki, ni mistä mä voin tietää, et mistä se tulee. Ja sit että*

*voinko mä luottaa siihen.” (08).*

Koska vihreänä markkinoitu sähkö eroaa tavallisesta sähköstä vain tuotantotavan suhteen eikä eroa voi havaita lopullisesta kotiin päätyvästä tuotteesta, on kuluttaja aina toisen käden tiedon varassa, että maksettu lisähinta päättyy todella tukemaan uusiutuvan sähköntuotantoa. Moni haastateltava koki, että heidän on vain luotettava siihen mitä sähköyhtiö ilmoittaa. Yksi haastateltava päätteli sähköyhtiöiden pitävän huolta omista saatavistaan ja näin varmistavan, että kuluttaja todella saa sen sähköyhtiön sähköä, josta maksaakin. Tosin pistorasiasta tulevan sähköntuotanto oli tässäkin tapauksessa haastateltavalle epäselvää. Yksi haastateltava ajatteli, että media olisi tällaisissa asioissa kuluttajan puolella ja ilmoittaisi mahdollisista väärinkäytöksistä.

Sama luottamusongelma toki koskee monia muitakin ympäristöargumenteilla markkinoitavia tuotteita. Ratkaisuksi on kehitelty erilaisia merkintöjä, joilla tuotteen valmistuksessa käytetyt raaka-aineet tai tuotanto-olosuhteet pyritään takaamaan. Yksi haastateltava otti esiin jonkinlaisen “standardin” kehittämisen.

*“ Kai siinä joku sertifikaatti pitäis keksii semmoselle asialle, et voi olla varma , et ku maksaa siit enemmän ja se on kalliimpaa ja koska sitä vähemmän vielä käytetään... Kai siinä pitäis olla joku semmonen leima sitte. Se pitäis värittää siniseks tai vihreeks.” (07)*

Kansalaisten asenteita vihreän sähköntuotantoon kartoittaneessa Finergyn teettämässä kyselyssä vastaajat näkivät tarpeen vihreän sähköntuotannon laatuvarmistuksen luomiselle (Kiljunen 1998). On hieman yllättävää, että tämä oli koko aineistossa ainut viittaus vihreän sähköntuotantoon. Tosin tämä saattaa myös johtua puhtaasti siitä, että haastateltavilta ei missään vaiheessa merkinnöistä suoraan kysytty ja näin ollen tällä perusteella tuskin kannattaa tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä niiden tunnettuudesta.

Haastateltavien näkemysten perusteella pelkkä ympäristömerkki ei yksistään riitä, vaan tuotteita haluttaisiin itse pystyä vertailemaan niissä käytettyjen tuotantotapojen perusteella.

*“Kyl mä aika tarkaan haluisin selvittää mikä siit sähköstä tekee ekosähköntuotanto. Mahdollisimman konkreettisesti haluisin tietää miten se tuotetaan, ja mitkä on ne haitat, ja just verrattuna niin sanottuun tavalliseen sähköntuotantoon. Varmaan se on semmonen asia, mitä mä en ostoskeskuksessa päättäis siltä istumalta. Mä en pistä nimeeni siihen paperiin noin vaan. Kyl mä haluisin brossyreitä ja mieltii sitä kotona ja selvittää ja varmaan netistä kattosin. En luottais, tai no luottais ja luottas, mut haluisin nähä muitakin mielipiteitä ku vaan sen mainostekstin siitä.” (08).*

### 5.3.8 Sähköntuotanto on näkymätöntä

Aineiston perusteella ympäristöystävällisemmistä tuotantomuodoista ollaan kyllä perillä, mutta sähkönsiirron ja jakelun periaatteet ovat tuntemattomampia. Haastateltavat kokivat tietonsa puutteellisimmiksi ekosähkönsopimusten toimintaperiaatteista (mitä sähköä pistorasiasta tulee) sekä nykyisen sähköntuotantokoostumuksesta. Tässä tiedollisia tekijöitä käsitelleen luvun viimeisessä kappaleessa esitän tulkintani siitä, mistä aineistossa havaitut tiedolliset puutteet johtuvat.

Asia nousi usein spontaanisti esiin ilman, että siitä erikseen haastateltavilta kysyttiin. Seuraavassa lainauksessa asia tuli esiin keskusteltaessa haastateltavan kanssa vihreän sähköntoimittamisesta ja sopimusten toimintaperiaatteista.

*“ nyt ku oikeesti miettii, siis eihän mulla oo harmainta aavistusta siitä miten se sähkö mun kotiin asti tulee, siis että mistä voimalasta, tai mistä se ikinä tehdäänkään, ni mitä ihmeen piuhoja, et näänhän mä sit sähköjohdot kotona, mut se just, että vaihtaako joku siellä alkupäässä sen mun piuhan jos mä ostan ekosähköä toisesta voimalasta, ei oo kyl mitään käsitystä.” (08)*

Aineiston perusteella on tulkittavissa, että sähköverkko ja muu sähköntoimittamiseen liittyvä infrastruktuuri on haastatelluille vierasta eikä siihen juurikaan kiinnitetä huomiota. Kaksi haastateltavaa pohti, miksi juuri sähkönkulutukseen liittyen on hankala huomioida ympäristönäkökohtia, vaikka he muuten pyrkivätkin kulutusvalinnoissaan huomioimaan ympäristöasioita keskivertokuluttajaa enemmän.

*“Se on varmaan se, että sä et voi pitää kädessä sitä”(06)*

*“ehkä se on muutenkin hahmoton toi sähkönkulutus. Jossain oli tosta , et pitäis laittaa vesimittari taloihin, et voitais laskuttaa oikeudenmukaisesti vedenkulutuksesta. Sit ne oli asentanu niitä, ja huomaa että mikään ei muuttunu, koska vesi on konkreettinen, ihmiset ei tuhlaa sitä. Sillä ei pystytä saavuttamaan suuria säästöjä, koska ihmiset käyttää tälläkin hetkellä vain sen minkä tarvitsevat. Tuhlareita on hirveen vähän. Mut sähkö on semmonen abstraktio, että mä muistan kun mekin uusittiin meidän pakastin uudempaan, ni meidän sähkölaskuhan melkein puolittu.” (05)*

Sähköntoimittamisen abstrakti olemus tekee siitä huomaamattoman, ja näin ollen sen kulutusta ei tule



ajatelleeksi samalla tavalla kuin käsin kosketeltavien konkreettisempien tuotteiden käyttöä. Osa haastateltavista koki, että sähköä on vaikea edes mieltää tuotteeksi.

“... Et tavallaan sähkö on välttämättömyys. Näin mä sen nään, mut että se on tuote, sä käyt kauppa ja sillä kilpaillaan, niin on se vierasta. Mun arkeeni se on vierasta.” (06)

Tulokset tukevat englantilaisten sosiologien Elisabeth Shoven ja Heather Chappellsin (2001) analyysiä yleishyödykkeiden, kuten veden ja sähkön, kulutuksesta. Heidän mukaansa yleishyödykkeitä tarjoavat yritykset ovat viimeaikoihin saakka pitäneet kuluttajien suuntaan yllä matalaa profiilia joko monopolituottajina tai anonymeinä paikallisina sähkön- tai vedenjakelijoina. Koska yleishyödykkeitä tarjoavissa yrityksissä on aiemmin keskitytty lähinnä pitämään yllä mielikuvaa jatkuvuudesta ja huomaamattomasta luotettavuudesta, niillä ei ole kilpailullisen eriytymisen historiaa. Sähköä tuottavat organisaatiot ja systeemit ovat tästä syystä kuluttajille tyypillisesti tuntemattomia. (Shove & Chappells 2001.)

Vaikka hyödykkeitä tuottavat yritykset tällä hetkellä pyrkivätkin erottumaan kilpailijoista ja tekemään itseään ja myymiään tuotteita näkyvämmiksi, Shoven ja Chappellsin (2001) mukaan kuluttajat tästä huolimatta harvoin ovat perillä siitä, mistä nämä itsestäänselvyyksinä pidetyt hyödykkeet tulevat ja miten niitä toimitetaan. Heidän mukaansa sähköverkosta ja oman pistorasian takaa löytyvästä infrastruktuurista tiedetään kotitalouksissa hyvin vähän. He arvelevat, että kuluttajien näkökulmasta on myös vaikea ymmärtää, miten erilaiset sähkötuotteet voivat virrata samasta pistorasiasta. Shoven ja Chappellsin mielestä kaupallistumisella onkin kauaskantoisia vaikutuksia muovatessaan kuluttajien käsityksiä siitä, mitä sähkö todella on, ja mahdollistamalla ennen yksipuolisten hyödykkeiden eriytymisen useiksi erilaisiksi tuotteiksi. Myös vihreän sähkön markkinoita tutkineet Arentsen ja Fuchs toteavat, että kuluttajat eivät ole tottuneet uuteen markkinatilanteeseen, kun taustalla on pitkä monopolien historia (Fuchs & Arentsen 2002).



Kuva 5. Sähköntuotantojärjestelmän tuntemattomuuden merkitys.

Vihreän sähkön hankintaa hankaloittavat tiedolliset puutteet ilmenivät juuri sähkön toimittamiseen ja sähkö Sopimuksiin liittyvissä kysymyksissä sekä siinä, että tiedot nykyisen sähkön alkuperästä koettiin vähäisiksi. Aiemmin, kun sähkö on ostettu paikalliselta sähköyhtiöltä, ei ole ollut tarvetta informoida kuluttajia sähköntuotantojärjestelmästä (sähköntuottajat, sähköverkko, taseyhtiöt, sähköjakelijat jne). Nyt kilpailun myötä sähköyhtiöt ovat eriyttäneet sähköä erilaisiksi tuotteiksi. Haastatellut kyllä muistavat näiden tuotteiden nimiä ja tuotantomuotoja, joilla näitä sähkötuotteita tuotetaan, mutta eivät välttämättä ymmärrä miten niitä voidaan kotiin toimittaa. Kuluttajien saattaa olla vaikea mieltää miksi vihreästä sähköstä pitäisi maksaa enemmän, jos kaikkien pistorasiasta tulee kuitenkin samaa sähköä. Kuvaan 5 olen tiivistänyt tässä luvussa tehtyjä havaintoja ja päätelmiä. Aineiston perusteella voi nostaa esiin kysymyksen siitä, pitäisikö sähköntuotantojärjestelmä tehdä näkyvämmäksi samalla kun sähköä pyritään eriyttämään erilaisiksi tuotteiksi. Sähkön alkuperätietojen ilmoittamista ja erityisesti sähkön alkuperätakuujärjestelmän kehittämistä voidaankin pitää askeleena tähän suuntaan.

Vihreän sähkön hankinta vaatii asioihin perehtymistä ja tiedon etsintää, jos kuluttajien tiedot aiheesta ovat hyvin vähäiset. Seuraavassa luvussa tarkastelukulma siirretään kohti kuluttajien arkea ja tarkastellaan yksityiskohtaisesti niitä esteitä, jotka ihmisten arkisessa toimintaympäristössä voivat nousta esiin ja vaikuttaa ostopäätöksiin ja ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen.

## LUKU II

### 5.4 Arjen toimintaympäristö

#### 5.4.1 Kuluttajien näkökulma sähköön on käytännönläheinen

Aloitin haastattelut usein kysymällä mitä sähköntuotannosta aiheutuvia ympäristöongelmia haastateltaville tulee mieleen ja minkälaisista sähköntuotannon aiheuttamista ympäristövaikutuksista he ovat huolissaan. Usein haastateltavat kertoivat näkemyksiään ydinvoimasta, fossiilisista polttoaineista tai mainitsivat kasvihuoneilmiön. Yksi haastateltava kertoi tässä yhteydessä kuitenkin hyvin erilaisen tarinan.

Hän vastasi kysymykseeni sähköntuotannosta aiheutuvista ympäristövaikutuksista kertomalla kesäpäivästä maalla, jolloin ukonilman seurauksena tuli sähkökatkos. Lehmä ei voitu lypsää eikä mansikoita saatu pakkaseen. Lehmät eivät tietenkään voineet ymmärtää miksei niitä lypsetty, ja ihmiset kokivat avuttomuutta. Haastateltavan mielestä tällainen sähkön saatavuuteen liittyvä yllätyksellisyys tuntuu ongelmalliselta.

*“Ehkä tämmönen force majeure ilmiö, elikkä mille sit kukaan ei voi mitään. Mut onneks siinä sähkölaitokset korvas jotain, mutta kyl mä niinku ajattelen niitä lehmä siellä maatilalla, että ne ei niinkun ymmärrä, ne on tottunu tiettyihin rutiineihin ja nyt mikään ei toimi, ja ihmiset on kuitenkin tietyllä tavalla avuttomia. Tai se vie aikaa, että saa asiat hoitumaan.” naisopettaja (06)*

Yritin tarkentaa kysymystäni ja kysyin samalta haastateltavalta, tulisiko sähköntuotantoon käytettävistä energialähteistä tai raaka-aineista joitain ympäristöongelmia mieleen. Haastateltavan vastaus tähän selittää hänen suhtautumistaan sähköntuotantoon liittyvistä ympäristövaikutuksista.

*“Ei mul oikeestaan tule siihen. Mä vaan näin käytännönläheisesti, mul on käyttäjän näkökulma.” (06)*

Esimerkki tuo näkyviin sen, että kuluttajien kokemusmaailma ja tarkastelukulma sähköön voi olla hyvinkin käytännönläheinen. Useimpien muiden haastateltavien vastaus sähköntuotantoon liittyvistä ympäristövaikutuksista kertoo itse asiassa haastateltavien lukeneisuudesta ja aihetta käsittelevän julkisen keskustelun seuraamisesta kuin omista kokemuksista. Äskeinen esimerkki

tuo kuitenkin hyvin esiin sen, miten ja minkälaisissa tilanteissa kuluttajat sähkön arjessaan havaitsevat julkisen diskurssin lisäksi.

#### **5.4.2 Sähkön merkityksestä arjessa**

Ihmiset ovat usein tietämättömiä vuosittain käyttämänsä sähkön ja veden määrästä. Tämä johtuu osaltaan siitä, että sähkö on näkymätöntä ja toisaalta siitä, että kulutus ja maksu tapahtuvat erillisinä hetkinä. Toisin sanoen monet erilaiset hyödykkeiden käyttötilanteet, kuten pyykinpesu, silitys ja televisionkatselu, kasataan sähkö- tai vesilaskuissa yhteen ja muutetaan kilowattituntien ja kuutiolitrojen yhtenäiselle kielelle. Sähkönkäyttö tapahtuu monien erilaisten laitteiden kautta ja on riippuvaista näiden laitteiden teknologiasta ja kehityksestä. (Shove & Chappells 2001.)

Olipa sähköä välittävänä teknologiana mikä tahansa laite, yleinen huomio on kuitenkin sama: sähkö ja vesi eivät ole tarpeellisia itsessään, vaan siksi mitä ne mahdollistavat - siivouksen, ruoanlaiton, valaistuksen, lämmityksen jne. Kulutuksen määrä ja ominaisuudet riippuvat näin ollen sekä kotitalouksissa käytettävistä teknologioista että sovinnaisista siisteyden ja mukavuuden käsityksistä eli käsityksistä siitä, mitä pidetään normaalina elämänä. Sähkö ei ole ylellisyshyödyke, jossa tarjonnan katkeamisella ei ole sen suurempia vaikutuksia. Päinvastoin, sähkö on onnistuneen modernin elämän edellytys. (Shove & Chappells 2001.) Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että sähköä ei juuri arjessa ajatella, ja sen olemassaolo huomataan lähinnä silloin, kun sen tarjonta syystä tai toisesta katkeaa.

#### **5.4.3 Ympäristönäkökohtien huomioiminen sähkönkäytössä liittyy sähkön säästämiseen**

Tarkastellessani haastateltavien puhetta omasta sähkönkäytöstä kiinnitin huomioni vastausten sisällön lisäksi siihen, mistä asioista haastateltavat vastauksissaan eivät puhu. Kysyin, tuleeko haastateltaville mieleen arkielämän tilanteita, jolloin sähköntuotannon ympäristövaikutukset kävisivät mielessä. Poikkeuksetta näissä vastauksissa käsiteltiin tavalla tai toisella sähkön säästämistä. Sähkön tuotantotapa sen sijaan ei näytä arkisissa tilanteissa tulevan esiin.

Haastatellut kokivat oman sähkönkulutuksensa melko pieneksi. Omasta mielestään he eivät tuhlaa sähköä, vaan sitä kuluu lähinnä *“välttämättömyksiin”*.

*“Mä koen käyttäväni niin vähän sähköä, et sitä on vaikee omalta kohalta, ku sitä kokee toisaalta, et on niin pieni osa, et se ei oikeen vaikuta, ja sitte omasta mielestäni aika tarkasti*

*silleen katon kumminki et sammuttelen valoja aika tehokkaasti eikä sit oikeen mitään muuta semmosta sähkösyöppöä kotona ookkaan, tietokone nyt välttämätön paha.” (04)*

*“... emmä silleen törsää sähköä, et kaikki ne asiat mihin sähköä tarvii, ni sit ne menee kyl ihan semmoseen perus...et se menee siihen ihan valoo päälle ku on pimeää ja näin.”(07)*

Ainoastaan sähkölämmitteisessä talossa asuva haastateltava koki käyttävänsä sähköä paljon talon lämmitysratkaisusta johtuen. Hän pyrki säästämään sähköä käytännön tilanteissa, esimerkiksi ruokaa laittaessaan. Sähkön säästö oli haastateltaville sekä taloudellinen että ekologinen kysymys. Sähkön säästöä ja käyttöä selitettiin myös totumuksilla.

*“...paitsi oma sähkölasku, ni kyl mä yritän ajatella ekologisesti yleisemmälläki tasolla, et se ei oo järkevää sähköä niin kauheesti kuluttaa. Mutta otta kai se on ihan itsekkäistä syistä se sähkö, et ku sähkömittarit pyörii kauheeta vauhtii, ni sitä mieltii, et rahaa menee kokoajan.” (08)*

Kysyin haastateltavilta toisinaan johdattelevammin tuleeko sähköntuotantotapa sähköä käyttäessä koskaan mieleen. Sähköntuotanto kyllä tiedostettiin etäisesti taustalla, mutta se ei missään tapauksessa ollut päällimmäisenä mielessä.

*“Lähinnä se on sitä niinkun et mieltii sitä omaa säästämistä. Ei sitä koskaan ajattele niinkun suurena kuvana oikeastaan, se on enemmän sitä.” (04)*

Ympäristönäkökohtien huomioiminen arjen tilanteissa liittyy lähinnä sähkön säästöön eikä sähkön tuotantotapa haastateltavien mielestä juurikaan käy sähköä käyttäessä mielessä. Havainto tukee Shoven ja Chappellsin (2001) näkemystä, jonka mukaan kuluttajat harvemmin ajattelevat infrastruktuuria oman pistorasian takana tai niitä tuotantomuotoja, joilla kotona käytetty sähkö tuotetaan.

#### **5.4.4 Kiire ja orientoitumisen ongelmat**

Haastatteleman vihreän sähkön ostaja arveli, etteivät muut kuluttajat jaksa panostaa ekosähkön hankintaan. Kysyessäni perustelua tähän näkemykseen, hän viittasi kiireiseen arjen toimintaympäristöön.

*H: Miks sä ajattelet että ihmiset ei hirveesti jaksa välittää vaikka sä ite kuitenkin oot ekosähköö ostanu?*

*“No niil on omat murheensa, ei ne jaksa tai.. ne vaan maksaa ja käy duunissa. Siinä se.” (03)*

*“Niin, (ekosähkön hankinnassa) pitää nähä vähän vaivaa, et soittaa jonnekin.” (03)*

Neljä haastateltavaa nostikin esiin ajankäyttöön ja omaan aktiivisuuteen liittyvät asiat kysyessäni mitä he pitivät omalla kohdallaan pääimmäisenä ekosähkön hankkimisen esteenä. Tiedon etsintä, hintojen vertailu ja yhteydenotto sähköyhtiöön vaatii viitseliäisyyttä ja innostusta. Myös vihreän sähkön asiakas voi olla kiinnostunut vertailemaan hintoja kyseisen tuoteryhmän sisällä. Pieni rajoite voi olla sekin, että hintavertailujen tekemiseen kuluttajalla tulisi olla käytössään internet-yhteys, sillä puhelimella hinta- ja tuotetietojen kerääminen eri sähköyhtiöiltä on työlästä.

*“Pitää olla sen verran aikaa ja voimia ryhtyä tällaiseen juttuun, ja mä tiedän, että usein kun tommosteen asiaan ryhtyy, ni sihän se menee omalla painollaan helpostiki, mut se vaatii sen kynnyksen ylittämisen.” (05)*

Toimintaan ryhtymisen kannalta onkin usein oleellisempaa se, kuinka hankalaksi asia koetaan tai millaisia ennako-oletuksia ihmisillä sähköyhtiöiden vaihdosta on kuin se kuinka yksinkertaisesta tai monimutkaisesta prosessista todellisuudessa on kyse. Nikkilän (2001, 37) tutkimuksen perusteella sähköyhtiöiden kilpailuttamista pidetään monimutkaisena prosessina ja hintojen vertailua hankalana. Kilpailun hyödyntäminen edellyttää kuluttajalta aktiivisuutta ja tiedonhankintaa. (Nikkilä 2001.)

Haastateltava, joka oli harkinnut ekosähkön hankkimista ja pitänyt asiaa mielekkäänä, kertoo värikkäästi, mitä oman passiivisuuden taustalta löytyy.

*“Niin, hyvä idea, näin, mut se et miks ylipäänsäkään monet semmoset uudet asiat ei välttämättä lähde käyntiin, vaikka periaatteessa ihminen pitää niitä järkevänä ja fiksuna.” (05)*

*H: Se (ekosähkön hankinta) oli sun mielestä järkevää?*

*“No se on tottakai, joo se on ihan selvä juttu. Samalla voi miettiä minkätakia mä en oo kilpailuttanu mun kotivakuutustani ja autovakuutustani, vaikka mä tiedän, että mä voisin siinä voittaa... sitte minkätakia mä vaihdoin vasta nyt kännykkäoperaattoria tänä jouluna, kun vaimo osti lahjaksi uuden kännykän ja niin eespäin, et se lähtee aikapaljon täst työelämästä. Me perustettiin -99 tää koulu, ja mä oon sitte täs viimeset, tää on neljäs vuosi menossa semmosta aika hurjaa rumbaa, pioneerityötä. Mä oon tullu kotiin suurinpiirtein, tai lähteny kello 18 melkein joka päivä, niin tämmöset kotitalouteen liittyvät asiat on jääny. Monet hyvätkin asiat on hautautunu sinne. Ja sit kun on ollu lomaa tai jotain muuta, ni on tehny ne näkyvillä olevat rästiasiat. Eli tällaset järkevätkin asiat, mitkä olis hyvä hoitaa, on hyvin monet asiat jääny. Ehkä se pitäis tehdä jotenkin sen verran helpoksi. Jos vaikkapa, no mä en usko et Helsingin Energia välttämättä suostuu muuta kuin omista tuotteistaan, että suurinpiirtein saa raksit ruutuun, että mitä sä tilaat. Et sen pitäis olla aika helppo, mut taas joutuu sitte pyytää tarjouksia ja hintoja, ja katkaista sopimuksia ja niin edespäin ja soittelemaan ja järjestelemään ja työaikana sä et kerkee. Kauhee härdelli, ni tommoset asiat tahtoo vaan jäädä.” (05)*

Edellisestä lainauksesta tulee hyvin näkyviin myös se, että arjen toimintaympäristössä ympäristötavoitteet joutuvat kilpailemaan ajasta ja huomiosta ihmisten muiden (usein myös henkilökohtaisempien) päämäärien ja tavoitteiden kanssa. Moni haastateltava koki, että vihreän sähkön hankinta vaatii aktiivisuutta ja toimintaan orientoitumista, mitä totutuista tavoista poikkeaminen yleisestikin ottaen aina merkitsee.

*“No varmaan ihan ensimmäinen asia on ollu se, että ei oo tullu lähteneeks liikkeelle. Et tietysti surullinen asia, mut tuota mä luulen, että aika monessa tapauksessa ois tämmönen aika korkea aloituskynnys, että sitä ei jotenkin tule lähteneeks liikkeelle, et ei tule ottaneeksi selvää... että jotenkin sitä on vaan piintynyt näihin tiettyihin kuvioihin ja tietenki ehkä just myöskin se, että ei tuu ajatelleeks sitä että miten ehkä loppujen lopuks aika helppoa sen hankkiminen olis sitten, jos sitä vaan lähtis tekemään, että kalkkeutunut olen. (nauraa)(01)*

Myös Kollmuss ja Agyeman (2002) pitävät totuttuja tapoja merkittävänä tekijänä, joka estää ympäristövastuullista käyttäytymistä.

#### **5.4.5 Käytännön kokemuksesta sähköyhtiöiden vaihdosta on vähän**

Vihreään sähköön liittyvä tuntemattomuus tuli erityisesti esiin kysyessäni haastateltavilta

olivatko he aiemmin keskustelleet ekosähköstä. Vihreään sähköön liittyvistä keskusteluista oli haastatteluissa kokonainen rypäs kysymyksiä, mutta näiltä osin tulokset jäivät varsin niukoiksi. Asiasta ei oltu useinkaan keskusteltu kenenkään kanssa, ei perhepiirissä eikä tuttavien kesken. Vain vihreää sähköä ostavat ja heidän lisäksi kaksi haastateltavaa olivat varsinaisesti puhuneet aiemmin vihreästä sähköstä. Vihreää sähköä ostava haastateltava toikin esiin, ettei omasta sähköhankinnasta vain tule puhetta.

Kuten jo aiemmin totesin vain yksi haastateltavista (vihreää sähköä ostavien lisäksi) oli vaihtanut sähköyhtiötä ja pyytänyt hintatarjouksia. Käytännön kokemusta sähköyhtiöiden vaihdosta tai erilaisten sähkötuotteiden ostamisesta ei kuluttajilla vielä juurikaan ole.

Tuttavien lisäksi haastateltavat mainitsivat tietolähteikseen ennen kaikkea internetin. Yhteydenotto suoraan omaan sähköyhtiöön mainittiin myös. Tosin toimeen ryhtymisen vaikeus tuli tässäkin kohtaa haastatteluita usein esiin.

*“Mä varmaan kysyisin Helsingin energialta ensin, et mitä kautta, et miten he tän (toimittais). Et varmaan silleen. Mut ehkä mä en, ku nyt se (sähkö) tulee niin automaattisesti. Ehkä se, että mä en kuitenkaan oo tässä elämänvaiheessa jaksanu olla niin aktiivinen et mä lähtisin itse selvittämään sitä. Jos mulle tulee joku (mainos?) tai televisiossa mainostetaan jossain ohjelmassa, ja mä saan siit perustiedon, niin sillon se lähtee helpommin liikkeelle, mut että nyt mä en tästä lähtis tonne puhelinkoppiin soittamaan ja kysymään, että hei mistä mä sitä saan.”*  
(1.0)

Vihreän sähköhankinta vaatii aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta. Kiireinen työelämä vähentää ajallisia resursseja lähteä vertailemaan hintoja ja etsimään tietoa erilaisista sähkötuotteista. Sähkön ostotilanne eroaa myös paljon muiden kulutustuotteiden hankintatapahtumista. Sitä ei osteta marketeista tai kauppakeskuksista, joissa ihmiset päivittäin törmäävät muihin markkinoitaviin tuotteisiin. Haastateltaville tuli sähköhankintatilanteina lähinnä mieleen muutot, joiden yhteydessä sähkösopimusten teko tulee ajankohtaiseksi.

Haastateltavat toivat esiin täsmäneuvonnan tarpeen ja ulkopuolisten kimmokkeiden merkityksen toimintaan ryhtymisen ja aktivoitumisen kannalta.

#### **5.4.6 Ulkoisten kimmokkeiden merkitys ja tarjonnan puute**

*“Ehkä kaikenkaikkiaan mä varmaan menisin helpommin siihen mukaan (ostaisin ekosähköä) , jos ois jotenki näkyviä kampanjoita tai jotain tämmösii, että nyt on korkea aika näyttää ja nyt tarttukaa toimeen. Joku tän tyyppinen. Se voi olla se syy, tai viimeinen pisara et lähtis siihen*



*mukaan.” (08)*

Viimeaikaisissa ympäristövastuullisuutta koskevissa tutkimuksissa (Massa & Haverinen 2001, Brand 1997) on tuotu esiin tarve huomioida yhteiskunnan rakenteiden ja yksilön käyttäytymisen välinen vuorovaikutus. Ulkoinen toimintaympäristö (esim. tarjonta) asettaa reunaehdoja ihmisten käyttäytymiselle tai voi toisaalta myös aktivoida kuluttajia.

Ulkoisten ylläkkeiden merkitys toiminnan käynnistymisen kannalta on usein suuri ja esimerkiksi tavaran esilläolo kaupassa voi saada kuluttajan ostamaan sen. Käyttäytymisen suuntautumisen kannalta tilanne ja sen esiin nostamat motiivit, asenteet tai toimintamahdollisuudet ovatkin monesti yleisiä asenteita tai arvostuksia merkittävämpiä. (Arvola & Kasanen 1996, 25.) Tämän voisi vihreän sähkön osalta tulkita siten, että tuotteen tarjonnan ja hinnan merkitys käyttäytymiselle on suurempi kuin kansalaisten vihreään sähkөөn kohdistuvien yleisten asenteiden. Kun sähköä ei juuri arjessa muuten havaitse, se pitäisi tehdä näkyväksi tarjoamalla sitä.

Media vaikuttaa ihmisten ympäristötietoisuuteen kahdella tavalla. Jo kappaleessa 3.4 käsiteltiin median vaikutusta ympäristöasioita koskeviin tietoihin. Tiedon jakamisen ohella media vaikuttaa myös siihen mistä asioista ihmiset ylipäättään kiinnostuvat. Haastateltavat itse puhuivat paljon median ja markkinoinnin merkityksestä toimintaan ryhtymiselle.

*“Ainoastaan se, et markkinointikampanja on niin voimakas, se tuodaan esille, niin sillä tavalla ihmisten tietoisuus herää.” (1.0)*

Markkinointi on keskeinen kanava, jonka kautta ihmiset saavat tietoa uusista tuotteista. Haastateltavien vastaukset kertovat kuitenkin siitä, että markkinointia ja suoraa tarjontaa kaivattaisiin enemmän.

*“Niin ei se tunnu mun mielestä hankalalta, mulle vaan ei oo kukaan tullu tarjoomaankaan sitä. Et siinä mielessä kysyntä ei kohtaa sitä tarjontaa... kai se tavallaan et pitäis ottaa selvää, tai sit enemmän ehkä just tässä tapauksessa palvelun tarjoajan pitäis pitää enemmän melua itestään.”(07)*

Joidenkin haastateltavien mielestä myös artikkelit voivat olla aktiivisia.

*“mä just mietin, että parasta ois, että Hesarissa ois yhden sivun juttu siitä (ekosähköstä), ni se riittää. Must tuntuu et kaikille niille ihmisille, jotka on yhtään kiinnostunu, ni sen ei tarvi olla sen kummosempi. ...mut jos mää lukisin jostain Helsingin Sanomista hyvän artikkelin siitä, niin varmaan on se, mikä sais liikkeelle. Mä tietäisin et miten mä lähtisin tekemään sitä.” (1.0)*

Edellisessä lainauksessa tulee jälleen esiin, että artikkeleita kaivataan juuri täyttämään tiedollisia aukkoja. Pelkkä mainosteksti ei myöskään näyttäisi yksistään synnyttävän riittävää luottamusta vihreitä sähkötuotteita kohtaan. (Ks. myös luottamusta käsittelevät luvut.)

Eräs haastateltava otti esille, että ekosähkön hankkiminen voisi olla helpompaa, jos tuttavapiirissä olisi joku, joka tällaisen sähkösopimuksen olisi tehnyt, koska silloin voisi saada asiaan liittyvää *“täsmäneuvontaa”*.

*“Siinä yks vois olla se, että jos olis enemmän käyttäjiä, ehkä helpommin sais ystäviltä, sukulaisilta semmosta kätevää tietoa. Monessa muussa asiassa mä oon huomannu, et ku juttelee ihmisten kanssa raha-asioista, rakentamisesta, kaikkee tällasii asioita, ni hirveen hyvii vinkeejä, et joku toinen on tehny juuri sen, ni saa just semmosta täsmäneuvontaa siitä miten asian kanssa toimitaan. Tämmösist asioista kannattaa puhuu. Nyt jos on hirveen vähän (asiakkaita) Suomessa, on hirveen todennäköstä, et sä et törmää kehenkään, joka ois tällasta kokeillu.”(05)*

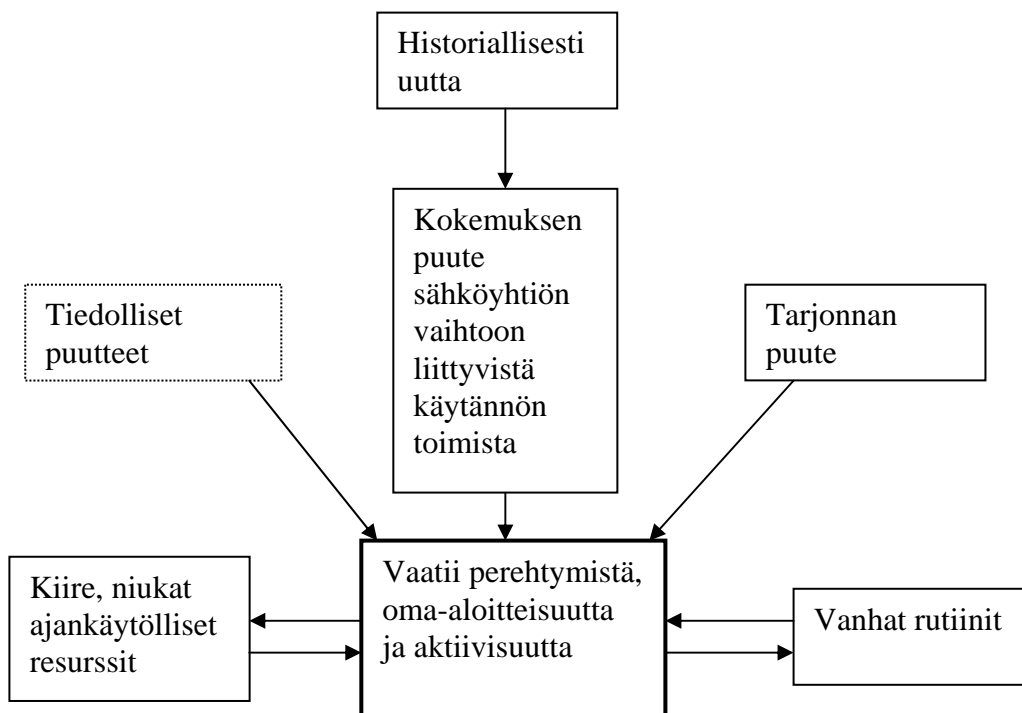
#### **5.4.7 Toimintaympäristön merkitys vihreän sähkön hankinnassa**

Koska käytännön kokemusta sähköyhtiön vaihtamisesta tai vihreän sähkön hankinnasta on hyvin vähän, ostopäätös vaatii tiedon hankintaa ja yhteydenottoa sähköyhtiöön. Arjessa ihmiset kuitenkin toimivat mielellään vanhojen rutiinien pohjalta. Kiireinen työelämä ja muut arjen vaatimukset saattavat entisestään kaventaa ihmisten resursseja ryhtyä erityistä aktiivisuutta vaativiin uusiin asioihin. Haastateltavat arvelivat, että ulkopuolelta tulevat kimmokkeet, kuten artikkelit tai erilaiset markkinointikampanjat, voisivat olla toimintaan aktivoivia sysäyksiä. Haastateltavat kokivat, että tarjontaa ja tiedottamista voisi olla sähkömarkkinoilla enemmänkin. Täsmäneuvonnan tarve sähköyhtiön vaihtoon ja vihreän sähkön hankintaan liittyvistä käytännön toimenpiteistä tuli myös esiin. Sähkömarkkinoita tutkineen Arentsenin ja Fuchsin (2002) mukaan kuluttajille ei ole vielä ehtinyt kertyä käytännön kokemusta vihreän sähkön hankinnasta, koska sähkömarkkinoiden vapautuminen on historiallisesti niin uusi asia.

Suomessa teleala vapautettiin kilpailulle samoihin aikoihin sähkömarkkinoiden avaamisen kanssa ja kuluttajat ovat jo oppineet vaihtamaan puhelinoperaattoreita halvempien hintatarjousten perässä. Vastaavaa ei kuitenkaan ole nähtävissä sähkömarkkinoilla. Asiakkaat ovat erittäin uskollisia omille sähköyhtiöilleen, sillä vain 5% kotitalouksista on vaihtanut sähköyhtiötä sähkömarkkinoiden avaamisen jälkeen. (Emv, tarkista). Tämän vertailun valossa käytännön kokemuksen puute vaikuttaa olevan enemmänkin seuraus kuin syy kuluttajien passiivisuuteen

vihreän sähkön markkinoilla. Toisin sanoen erinäisistä syistä johtuen kuluttajat eivät ole juuri tehneet vihreän sähkön hankintoja tai vaihtaneet sähköyhtiötä ja näin ollen käytännön kokemusta sähköyhtiön vaihtoon liittyvistä toimenpiteistä ei kuluttajille ole vielä kertynyt.

Tässä kappaleessa tarkastelin vihreän sähkön hankintaa arjen toimintaympäristön näkökulmasta. Kuvassa 6 olen eritellyt arjen toimintaympäristössä ilmeneviä tekijöitä, jotka aineiston perusteella vaikuttavat kuluttajien käyttäytymiseen vihreän sähkön markkinoilla.



Kuva 6. Kuluttajien toimintaympäristö vihreän sähkön markkinoilla

Se, miksi telealan kilpailu näyttää tällä hetkellä toimivan paremmin kuin kilpailu sähkömarkkinoilla on varsin mielenkiintoinen kysymys. Kuluttajan näkökulmasta yksinkertainen selitys voisi olla se, että puhelinlaskujen osuus kokonaismenoista on usein suurempi kuin sähkölaskujen, ja näin ollen suuremmat taloudelliset hyödyt kannustaisivat suurempaan aktiivisuuteen. Viimeisessä tuloksia käsittelevässä luvussa tarkastelen haastateltujen suhtautumista vihreän sähkön hintaan, käsityksiä oman toiminnan merkityksestä ja siitä, kenelle haastateltavien mielestä kuuluu vastuu sähköntuotannosta aiheutuvien ympäristövaikutusten vähentämisestä. Edellä mainitut tekijät ovat kollektiivisen hyödyn teorian mukaan keskeisiä tekijöitä jotka saattavat estää kuluttajia käyttäytymästä yhteisöllisten tavoitteiden eteen.

## LUKU III

### 5.5 Asenteiden ja käyttäytymisen välinen ristiriita

#### 5.5.1 Vihreän sähkön merkityksestä kuluttajille

Haastateltavilta kysyttiin, mitä merkityksiä ekosähkön hankkimisella voi heille olla. Tällä kysymyksellä oli tarkoitus selvittää miten haastateltavat perustelisivat vihreän sähkön hankinnan itselleen eli mihin tällaisen toiminnan motivaatio perustuu. Arvolan ja Kasasen (1996, 26) mukaan toiminnan motivaatioperusta syntyy käyttäytymisen odotetuista seurauksista sekä niitä koskevien arvostusten pohjalta.

Haastateltavat lähtivät vastauksissaan siitä, että ekosähkö on kalliimpaa, eli kukaan ei ajatellut hyötyvän siitä taloudellisesti. Moni haastateltava ajatteli saavansa ekosähköä ostamalla *“paremman mielen”* ja monista *“ajatus tuntuu kivalta”*. Kaksi haastateltavaa totesi ekosähkön tukevan heidän henkilökohtaisia periaatteitaan eli tukevan sitä minkä uskoo oikeaksi. Haastateltavien vastauksissa nousi myös esiin huonojen seurausvaikutusten välttäminen. Ei haluttu lisätä pahaa maailmassa tai koettiin, että ekosähköä ostamalla voisi tehdä edes jotakin pientä asioiden hyväksi. Tämän tarkastelun valossa ympäristön laatu on haastateltaville tavoiteltava asia. Tosin yksi haastateltavista totesi tässä yhteydessä, ettei ekosähkö ole hänen priorisointilistallaan se ensimmäinen asia. Suhonen (1994) huomauttaakin, että ympäristökysymys kilpailee useiden muiden huomiota, resursseja ja ratkaisemista vaativien ongelmien kanssa.

Edellä on jo tullut esiin useita tiedollisia tekijöitä ja ajankäyttöön liittyviä ongelmia, jotka voivat estää toimimisen eettisesti hyvinä pidetyn asian eteen. Taloustieteessä ympäristön laatua pidetään julkishyödykkeenä, jonka hyvästä laadusta hyötyvät kaikki yhteiskunnan jäsenet. Jos hyvän ympäristön laadun tavoittelu aiheuttaa kustannuksia yksilötasolla, ajatellaan kollektiivisen hyödyn ja yksilöhyödyn olevan ristiriidassa. Tässä luvussa tarkastellaan haastateltavien näkemyksiä vihreän sähkön hinnasta, siitä kenellä on vastuu sähköntuotannosta aiheutuvien ympäristövaikutusten vähentämisestä sekä käsityksiä henkilökohtaisista vaikutusmahdollisuuksista, koska tutkijoiden (Arvola & Kasanen 1996, 33 Uusitalo 1986, 1991) mukaan nämä tekijät voivat vähentää halukkuutta toimia kollektiivisten tavoitteiden eteen.

### 5.5.2 Hinnalla on väliä! - korkeat kustannukset ympäristövastuullisuuden esteenä

Pertti Suhosen (1994, 148) mukaan keskeisin syy siihen, että ihmisten teot ovat ristiriidassa heidän hyvinä pitamiensä päämäärien ja keinojen kanssa ovat niistä aiheutuvat kustannukset. Suhonen tosin ymmärtää kustannukset erittäin laajasti. Hänen mukaansa niitä voivat olla hinta, toiminnan vaatima vaivannäkö tai käyttöarvon vajuus.

Useissa sähköyhtiöissä vihreän sähkön hinta on sidottu normaalisähkön hintaan siten, että vihreää sähköä ostava kuluttaja joutuu maksamaan pientä lisähintaa (premium) normaalisähköön verrattuna. Toisinaan voi kuitenkin olla niin, että vihreän sähkön sopimus on mahdollista solmia samalla hinnalla tai jopa edullisemmin kuin jonkin toisen yhtiön tavallinen sähkö sopimus, sillä sähkön hinnoissa on vaihtelua yhtiöiden välillä. Vihreä sähkö on kuitenkin tuotantokustannuksiltaan kalliimpaa kuin normaalisähkö. Jotta kuluttajan tekemä vihreän sähkön osto tukisi uusiutuviin perustuvaa sähköntuotantoa, olisi tarkoituksenmukaista, että kuluttaja nimenomaan joutuisi maksamaan vihreästä sähköstä enemmän.

Haastateltavissa vihreän sähkön hinta herätti ristiriitaisia reaktioita. Kaikki haastateltavat vihreän sähkön ostajia lukuun ottamatta totesivat, että kalliimpi hinta voisi olla heille esteenä vihreän sähkön hankintaan. Vihreän sähkön ostajia lukuun ottamatta kaikki haastateltavat myös arvelivat sen olevan kalliimpaa kuin tavallinen sähkö. Toisaalta haastateltavat usein mainitsivat, ettei heillä ole hintaeroista tietoa, joka sekin saatettiin kokea esteenä ostopäätöksen tekemiselle. Vihreän sähkön ostajilla oli sen sijaan hyvin erilaisia kokemuksia hintaeroista. Heidän mukaansa vihreä sähkö oli lähes samanhintaista ja toisen ostajan mukaan jopa halvempaa kuin aiemmin ostettu "tavallinen" sähkö. Toinen heistä koki myös oman sähkölaskunsa pieneksi, mistä johtuen hän ei pitänyt hintakysymystä itselleen merkittävänä.

Kyselylomakkeen perusteella haastateltavat olivat kuitenkin valmiita maksamaan jonkin verran enemmän lisähintaa. Vastaukset sijoituivat vaihtoehtoista välille 5%- 20% lisähintaa. Yli 20% kalliimpi hinta oli kaikille vastaajille liian suuri. Muutama haastateltava totesi, ettei hinta saisi itsellekään olla ostopäätöksessä ratkaiseva tekijä.

*" et kyl mun mielestä loppujen lopuks täs on oleellisempaa se miten se tuotetaan, ku se hinta, mut et ihan hirvittäviä hintaerojahan ei voi olla, mut et kylhän se on selvä et tämmösistä kevyemmistä vaihtoehtoista ja vähemmän kuormittavista joudutaan jotain maksamaan, se on musta ihan ok."*  
(09)

Kaksi haastateltavaa nosti esiin, että valtion tulisi tukea vihreää sähköä. Haastateltavat

viittasivat ilmeisesti siihen, että tukea tulisi olla niin paljon, että hintaeroa tavalliseen sähköön ei olisi lainkaan. Ensimmäisen vastauksen perustelu on mielenkiintoinen, koska haastateltava tuntuu ajattelevan, että korkeampi hinta on esteenä todellisen valintatilanteen syntymiselle.

*“Mun mielestä valtion pitäis tuki tukea näitä. Ja tukea sillä tavalla, että se ekosähkö ois todella samanhintaista kuin muukin sähkö, jolloin sitä todella valittais ihan oikeesti.” (01)*

*“mut mä niinku ajattelen yleiseltä kannalta, että se ei saisi maksaa hirveen paljon enempiä.. et tota käytännössä jos halutaan siirtää johonkin, siin pitäis olla saman hintasta tai hyvin vähän kalliimpaa vaan. Sähkö on muutenkin kallista ja hinta nousee koko ajan.” (05)*

Aineiston perusteella saa sen vaikutelman, että sähkön hinta on erittäin merkittävä tekijä haastateltaville. Kuitenkin vain yksi haastattemistani henkilöistä oli kilpailuttanut sähköntuottajansa hintojen perusteella ja hänelle hintakysymys olikin selvästi merkittävin este vihreän sähkön hankinnalle. Aineiston perusteella vaikuttaa sille, että alhaisempien sähkönhintojen eteen ei jakseta nähdä juurikaan vaivaa, mutta korkea hinta koetaan herkästi vihreän sähkön hankinnan esteeksi.

*“Jos se olis edullisempaa ku toi muu sähkö, ni sehän ois sit ihan selvä juttu, et monet ihmisethän ei välttämättä käy edullisemmankaan tuotteen kimppuun koska ei jaksa.”(05)*

Asian voisi ehkä tulkita niin, että ajatus tiettyjen sähköntuotantomuotojen tukemisesta on kuluttajille vieras. Kuluttajat saattavatkin ymmärtää asian niin, että kyse on puhtaamman tuotantomuodon valitsemisesta, mikä ei edellyttäisi lisäkustannuksia toisin kuin vähemmän kuormittavien tuotantomuotojen tukeminen.

### **5.5.3 Vastuu sähköntuotannon aiheuttamista ympäristövaikutuksista valtiolle**

Haastateltavien mielestä vastuu sähköntuotannosta aiheutuvien ympäristöhaittojen vähentämisestä kuuluu sekä valtiolle(6 mainintaa) että yksittäisille kuluttajille (6 mainintaa). Yleisemmällä tasolla haastateltavat puhuivat päättäjistä yleensä, mutta valtion roolia eriteltiin muutamassa vastauksessa tarkemminkin. Vastuullisista organisaatioista mainittiin erikseen Kauppa- ja teollisuusministeriö, Ympäristöministeriö, virkamiestyöryhmät ja eduskunta.

Haastateltavat kuvailivat oma-aloitteisesti erilaisia tapoja, joilla yhteiskunnalliset tahot voivat asioihin vaikuttaa. Päättäjien vaikutusmahdollisuuksina nähtiin verotukselliset keinot sekä konkreettiset päätökset ja vaikuttaminen erilaisten ministeriöiden ja virkamiestyöryhmien kautta. Yksi haastateltava kuitenkin koki, että teollisuus ja taloudelliset seikat sanelevat poliittisia päätöksiä, eikä päättäjillä näin ollen ole todellista valtaa.

Kuluttajilla ei nähty olevan vaikutusta poliittisiin päätöksiin. Sen sijaan kuluttajien vaikutusmahdollisuutena nähtiin sähkön tuotantotavan valitseminen. Toisaalta oltiin hieman skeptisiä sen suhteen, että kuluttajat näin tekisivät. Haastateltavat mainitsivatkin erilaisia ehtoja, joiden tulisi täytyä, ennen kuin kuluttajat toimisivat vihreän sähkön markkinoilla. Heidän mielestä kuluttajilla tulisi esimerkiksi olla riittävästi tietoa ja ekosähkön tulisi myös olla hinnaltaan kilpailukykyistä, jotta voitaisiin puhua todellisesta valintojen tekemisestä.

Suhonen (1994) huomasi tutkimuksessaan käyttämiensä aineistojen perusteella mielenkiintoisen ristiriidan siinä, että vain kymmenesosa suomalaisista katsoi ensisijaisen vastuun ympäristön suojelemisesta kuuluvan yksityisille kansalaisille ja kansalaisryhmille, vaikka enemmistö uskookin kulutustottumusten muutoksilla voitavan merkittävästi vähentää ympäristöhaittoja. Ruohonjuuritason vaikutusmahdollisuudet myönnetään merkittäviksi, mutta viimekätisen vastuun katsotaan olevan kuitenkin valtion ja talouselämän auktoriteeteilla. Suhonen arvelee, että kansalaiset odottavat valtion luovan edellytyksiä ympäristöystävällisemmälle kuluttamiselle.

Samanlainen vaikutelma muodostuu myös keräämäni aineiston perusteella. Haastateltavat kokivat, että kuluttajilla on mahdollisuus vaikuttaa valitsemalla ympäristömerkittyä sähköä, mutta he olivat samalla epäileväisiä, että kuluttajat tätä mahdollisuutta käyttäisivät. Toisaalta valtiollisten elinten vaikutusmahdollisuuksia eriteltiin hyvin yksityiskohtaisesti

Yllättäen teollisuudella ja sähköyhtiöillä nähtiin olevan vähiten vastuuta ympäristöhaittojen vähentämisessä. Teollisuuden katsottiin olevan vastuussa lähinnä siksi, että se käyttää suurimman osan Suomessa tuotetusta sähköstä. Selkeästi vähiten vastuuta säilytettiin sähköntuottajien niskoille. Kolme haastateltavaa perusteli tätä sillä, että sähköyhtiöt joutuvat toimimaan omien intressiensä mukaan. He arvelivat, että sähköyhtiöt pyrkivät tekemään voittoa ja suuntaamaan tuotantoa sinne mikä on edullisinta ja missä sähkön toimittaminen on varmintä.

*“Niitten (sähköyhtiöiden) rooli tietenki, että tietysti vois ajatella, että heillä ois jonkinlainen vastuu, moraali siinä, mutta mä en ihan varma siitä kyllä oo, että mä luulen, et ne miettii aikapaljon sitä, et miten saa kätevimmin toimitettuu sitä, et rahahan sit taas heitäkin ajaa siinä toiminnassa.” (05)*

Samantyyppisen havainnon teki Päivi Timonen tutkiessaan kuluttajien näkemyksiä pyykinpesuaineista. Hänen tutkimuksessa kuluttajat, jotka käyttivät hintaa valintaa erottelevana vihjeenä, ottivat huomioon liiketaloudelliset periaatteet, jotka ajavat kauppiasta hinnoittelemaan ympäristömerkittyjä tuotteita (Timonen 2003, 168).

#### 5.5.4 Näkemyksiä ratkaisukeinoista

Lähes kaikki haastateltavat kertoivat mielipiteensä siitä, miten sähköntuotannosta aiheutuvia ympäristövaikutuksia pitäisi pyrkiä vähentämään. Tuulivoiman lisääminen oli toimenpidelistalla suosituin (7 mainintaa). Ydinvoiman vähentäminen oli myös monille vastaajille tärkeää (4 mainintaa). Näiden lisäksi haluttiin vähentää fossiilisia polttoaineita ja toisaalta lisätä uusiutuvia sähköntuotantomuotoja, joista tuulivoiman lisäksi mainittiin vesivoima, biopoltto, puunpoltto sekä aurinkovoima. Kotimainen sähkö tuli myös vastauksissa esiin, mutta jäi hieman epäselväksi tarkoitettiinko vastauksessa kotimaisuudella kotimaisia raaka-aineita. Sähkön säästö mainittiin kahdessa haastattelussa. Myös maakaasun lisääminen tuotiin yhdessä haastattelussa esiin.

Monilla haastateltavilla oli näkemyksiä niistä keinoista, joilla uusiutuviin tuotantomuotoihin perustuvaa sähköntuotantoa saataisiin lisättyä. Haastateltavien vastauksissa korostuivat lainsäädännölliset toimenpiteet. Päästöverot mainittiin kolmessa haastattelussa. Myös "saastuttavien" asioiden kieltämistä lainsäädännöllisesti ehdotettiin yhdessä haastattelussa. Tässä yhteydessä kukaan ei ehdottanut toimenpiteitä kuluttajien suunnalta, ellei sähkön säästöä lasketa tähän kategoriaan.

Finergyn kyselyssä 75% halusi valtiovallan tukevan uusiutuvia energialähteitä, jotta vihreä sähkö olisi markkinoilla kilpailukykyisempää. Kyselyn mukaan taloudellisuus ei ole energiapolitiikan ensisijainen päämäärä. Toisaalta tämä on ristiriidassa oman sähkönkäytön suhteen. Finergyn kyselyssä vain 9% vastaajista piti vihreän sähkön saatavuutta sähkön hintaa tärkeämpänä sähköyhtiön valintakriteerinä. (Kiljunen 1998.)

Suhosen mukaan 90-luvun alun ympäristökäsityksiä kuvaavat tulokset kertoivat, että enemmistö pitää ympäristönsuojelua tärkeänä, mutta edellyttää lähinnä valtiovallan huolehtivan siitä tuotantoa ja kulutusta sääntelemällä. Suhonen arvelee, että tällaisen kehityksen taustalla on se, että medioiden yleisölleen tarjoamassa kuvassa korostuivat enemmän maailmanlaajuiset sekä tulevaisuudessa kärjistyvät ongelmat. (Suhonen 1994, 181.)

Tutkimusaineiston ja Finergyn teettämän kyselyn perusteella voidaan havaita, että omiin taloudellisiin uhrauksiin ei olla kovinkaan valmiita. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että uusiutuvien tuotantomuotojen tukemista pidetään enemmänkin valtion kuin kuluttajien tehtävänä. Havainnot tuntuvat vahvistavan Uusitalon teoriaa kollektiivisen hyödyn ongelmasta. Kuluttajat valitsevat yksilörationaalisen hyödyn eli edullisemman tavallisen sähkön, vaikka asennoituvatkin myönteisesti vihreään sähköön. Toivotaan, että valtio ottaisi vastuun uusiutuvien tuotantomuotojen tukemisesta, vaikka periaatteellisella tasolla vastuun ajatellaankin olevan



myös kuluttajilla. Tutkijat ovat havainneet, että epävarmuus oman toiminnan merkityksestä on keskeinen kollektiivista toimintaa haittaava tekijä.(Arvola & Kasanen 1996 Uusitalo, 1991). Seuraavaksi tarkastellaan kuluttajien käsityksiä omista vaikutusmahdollisuuksista.

### 5.5.5 Valintojen merkitys ja omat vaikutusmahdollisuudet

*” En mä yksittäisenä perheenä tai yksittäisenä ihmisenä usko, että se(valinnat) kauheesti vaikuttaa kokonaisuuteen, ja tavallaan yksittäisen ihmisen vaikuttamismahdollisuudet asioihin on hyvin minimaaliset, mutta kuitenkin mä uskon että sit kun moni muukin tekee, vaikka mä uskon että mä en yksin voi vaikuttaa, mut et ku mä teen , niin joku toinenki tekee, ja joku kolmas, neljäs, viides, et siitä tulee semmonen, mutta kylhän mä yksittäisen ihmisen vaikutusmahdollisuudet aika pieniks nään.” (1.0)*

Yksi haastatteluissa esiin noussut tema oli kuluttajien tekemien valintojen merkitys. Kaikki haastateltavat olivat selvästi pohtineet jo aiemmin omaa suhdettaan kuluttamiseen, ja kysymys nousi hyvin spontaanisti haastatteluissa esiin.

Hinesin ym.(1986/87) mallissa ympäristövastuulliseen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä yksi persoonallisuustekijöiksi jäsenneily muuttuja on käsitys omista vaikutusmahdollisuuksista (locus of control). Hinesin ym. mallin perusteella käsitykset omista vaikutusmahdollisuuksista vaikuttavat siihen kuinka ympäristövastuullisesti yksilö toimii. Brand (1997) käyttää asiasta ilmausta avuttomuuden tunne, jonka hän on jäsentänyt yleiseksi ympäristöystävällisen toiminnan esteeksi.

Kuten Uusitalo (1986) huomauttaa, yksilön oma toiminta ei takaa kollektiivisen hyödyn saavuttamista, jos muut eivät toimi samoin. Mikäli muut toimivat priorisoiden esimerkiksi omaa taloudellista etua, on se usein ristiriidassa sellaisen henkilön tavoitteiden kanssa, joka asettaa ympäristövaikutusten huomioimisen oman toimintansa päämääräksi. Jos muut toimivat eri päämäärien eteen, oma toiminta ympäristön hyväksi ei tuota tulosta eli parempaa ympäristön laatua ei synny. Näin ollen ei ole yllättävää, että haastateltavat pohtivat omia vaikutusmahdollisuuksiaan suhteessa muiden kuluttajien käyttäytymiseen.

*“sit mieltii, et pyrkii elämään niinku ihan tietoisesti ei nyt mitenkään tätä haastattelua varten , vaan ylipäättään, että mahdollisimman vähän kuormittais ympäristöö ja muuta, mut sit välillä otta kai tulee se olo että onks meillä yksittäisillä ihmisillä mitään, et onks sillä mitään*

*merkitystä, et vienkö mä maitotölkit kartokikeräykseen vai roskikseen vai poltanko mä ne omassa saunanpesässä...mä oon miettiny niinku just tätä onks se ihan turhaa kuskata jotain maitotölkkejä tai muuta.” (08)*

*H: Mikä siinä turhauttaa?*

*“Just se, et jos mä nään että naapuri heittää ne kaikki roskiin ja mä, lähen erikseen viemään johonkin, mut toisaalta mä oon miettiny, että ehkä meidän sukupolvi ja vielä seuraava saa olla semmosii taistelijoita, et sit se pikkuhiljaa muuttuis semmoseks yhä enemmän ja enemmän ihmiset... nii ja jos mieltii jotain sanomalehden keräystä, mikä suomessa on ilmeisesti hirvu pitkällä, et joku senki on jossain vaiheessa alottanu vaan, et sit se on vaan lähteny, mutta että sit niinku...niin mä tiedän edelleen semmosii, jotka ei vie mitään pulloja maitokauppaan, ees siis limskapulloja tai muuta. Mut lähinnä mä oon ajatellu sen semmosena yksittäisen ihmisen näyttönä päättäjille, että kattokaa, että kyllä me käytetään näitä, jos meille annetaan mahollisuus.”(08)*

Ihmisen sosiaaliseen luonteeseen kuuluu halu vertailla suoritustaan ja toimintaansa muiden ihmisten toimintaan silloin, kun hän on vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa ja kun saatavilla on tietoa yhteisistä resursseista. Tieto muiden toiminnasta voi lisätä luottamusta oman toiminnan merkityksellisyyteen ja vähentää hyväksikäytetyksi tulemisen pelkoa. (Arvola, Kasanen 1996, 34)

Uusitalon mielestä tärkein syy vapaamatkustamiseen on merkityksettömyyden tunne. Jos oma panos koetaan mitättömäksi kokonaisuuden kannalta, saatetaan ajatella, ettei oikeastaan ole väliä miten käyttäytyy. (Uusitalo 1991.) Tämä asenne saattaa vahvistua, jos sosiaaliset normit ovat heikkoja, eikä yksilö voi olla varma muiden käyttäytymisestä. Uusitalon mukaan ihmiset ovat yleensä valmiita vaihtamaan vapaamatkustamisen yhteistoimintaan, jos he voivat olla varmoja siitä, että muutkin toimivat kollektiivisen tavoitteen eteen. (Uusitalo 1991, 46.)

*”No nyt oli hauska ku oli nää pakkaset, ni sitte se että ihan lehdissä kehoitettiin ihmisiä, tai tiedotusvälineissä ylipäätään että vähentäkää sähkönkäyttöä, et sillon niinku tajus taas sen, et kyl sillä on kuitenkin sit merkitystä yksittäisilläki kuluttajilla siinä, et lämmittäkö ne joka ilta saunan vai ei. Ja just se, että lauantai-illat näkyy sit semmosina sähköpiikkeinä, niin että kaikki istuu sit siellä sillon. Et sillä on merkitystä. Mun mielestä sitä pitäis enemmän korostaa, että ihmiset tajuais sen.”(08)*

Haastattelun aikana kerroin haastateltaville vihreän sähkön asiakasmääristä Suomessa. Kysyin heiltä kuinka ilmiön marginaalisuus vaikuttaa käsityksiin omista vaikutusmahdollisuuksista. Haastateltavat kokivat, että ilmiön marginaalisuus on ikävää siksi, että omat vaikutusmahdollisuudet tuntuvat vähäisiltä. Toisaalta haastateltavat eivät myöntäneet, että marginaalisuudella olisi vaikutusta omiin päätöksiin. Reaktiot tällaiseen väitteeseen olivat jopa ärtyneitä.

*“No periaatteessa kyl mä oon monessa muussakin asiassa toiminu pioneerina, enkä mä välitä pätäkääkään siitä, mitä joku suuri enemmistö tekee, et mä teen just tasan niin ku mä itte nään järkeväksi.” (05)*

*“No sillä tavalla ei vaikuta ainakaan lannistavasti, mä en sillätavalla varsinaisesti omia toimintamuotoja muuta sen vuoksi että muut eivät piittaa. Kyl mä piittaaan itse kuitenkin...”(01)*

Kuten tutkimuksen alussa todettiin, kotitalouksien osuus sähkön kokonaiskulutuksesta on noin kahdenkymmenen prosentin luokkaa. Yksi haastateltava toi tämän keskeisen mittasuhteisiin liittyvän huomion esiin, kun keskustelimme sähköntuotannosta aiheutuvien ympäristöongelmien ratkaisemisesta.

*“...mä viittaa tän päivän äkäseen kirjoitukseen Hesarissa, et miks täs syyllistetään kotikuluttajaa. Teollisuushan käyttää suurimman osan sähköstä ja niin edespäin, että älkää vaan saunoko ja ei sais polttaa lamppuja...”(05)*

Edellinen sitaatti oli ainoa viittaus koko haastatteluaineistossa tähän mittasuhteisiin liittyvään kysymykseen. Vihreän sähkön hankinta oli selvästi uusi ja vieras asia haastateltaville. Ehkä juuri siitä syystä haastateltavat eivät tulleet pohtineeksi asiaa tästä näkökulmasta. Kukaan haastateltavista ei myöskään tuonut esiin kysymystä siitä, saavutetaanko vihreän sähkön ostoilla todellisia muutoksia sähköntuotantorakenteeseen. Haastateltavat siis olivat enemmän huolissaan siitä, onko vihreänä markkinoitu sähkö ”paremmilla tuotantomuodoilla tuotettua” ja eroaako se sittenkään tavallisesta sähköstä kuin kapasiteetin lisäämiseen liittyvistä näkökohdista. Myös Roland Menges (2003) toteaa, että tutkimusten perusteella kuluttajille vihreän sähkön hankinnassa tärkeämpää onkin oikeus valita tuotantotapa, josta maksaa, kuin tavoitella kapasiteetin lisäystä.

### 5.5.6 Näkemyksiä vihreän sähkön tulevaisuudesta

Haastateltavien näkemys vihreän sähkön tulevaisuudesta on valoisa. Kaikki haastateltavat sanoivat uskovansa siihen, että ekosähkön käyttö tulee lisääntymään. Kaikki haastateltavat kertoivat oma-aloitteisesti myös perustelun väitteelleen. Yhteiskunnallisissa perusteluissa korostui energian hinnoittelu. Mahdollinen kriisi Persianlahdella, joka vaikuttaa öljyn hintaan, mainittiin kahdessa haastattelussa. Toisaalta nähtiin, että tulevaisuudessa polttoaineiden aiheuttamat haitat sisällytetään hintoihin, jolloin uusiutuvien energiamuotojen hinta tulee kilpailukykyisemmäksi. Myös verotuksellisilla keinoilla ajateltiin vaikutettavan vihreän sähkön kilpailukykyyn.

Haastateltavien näkemyksissä korostuivat myös humanit syyt vihreän sähkö käytön lisääntymiselle. Tällaisia tekijöitä olivat ihmisten arvojen muuttuminen ja valistuneisuuden lisääntyminen sekä ympäristöasioiden merkityksen korostuminen, koska energiantuotannon aiheuttamat ongelmat ja vaikutukset ympäristössä alkavat näkyä entistä voimakkaammin. Yksi haastateltava perusteli näkemystä teknisemmin ja totesi, että edellytykset puun ja vesivoiman käyttöön ovat Suomessa hyvät.

Oli hieman yllättävää, että vain yksi haastateltava mainitsi vihreän sähkön lisääntymiseen syyksi teknologiset innovaatiot. Kysymys voi olla siitä, että haastattelemani henkilöt olivat humanistisilta aloilta, ja siksi heidän vastauksissaan korostuivat inhimilliset ja yhteiskunnalliset tekijät. Toisaalta voi olla, että vihreän sähkön käyttö nähdään pitkälti tahdon asiana.

*“mä veikkaan, et jos alkaa siel Persianlahdella rytisee, ni öljyn ja näitten hinnathan nousee suunnattomasti..”(05)*

*H: Et se sitä omavaraisuutta vai..*

*“Nii kyl se varmaan siihen ekosähkön suuntaan ohjais sitä varmaan. Ja toinen sitte, että kunhan tuota kasvihuoneilmiöstäkin jopa Hesarissakin esitellään, että no ei se tulekaan ja tällasta, ja tää kova talvikin sit varmaan, et no ei se pidä paikkaansa, vaikka ettei ne ymmärrä, että tottakai säiitten vaihteluita on tulevaisuudessaki. Mutta sit ku todellaki alkaa ne todelliset vaikutukset näkyä, kunhan toi Manhattan jää Atlantinaaltoihin, ni eiköhän siinä vaiheessa ala jo sitten epäilevimmät, ni mä luulen, että se voi vähän sitte innostaa nää vaihtoehdot. Ja ainaki vaikka tavallinen ihminen ei ymmärtäis, ni mä luulen et valtiotalta siinä vaiheessa sit ihan oikeesti huolestuu, et siit tulee niin suuria taloudellisia tappioita siit kasvihuoneilmiöstä, enemmän kun tän ekosähkön markkinoinnista, et niit alkaa kiinnostaa. Et valitettavasti mä nään sen tulevaisuuden kuitenkin valoisana.”(05)*

*H: Valitettavasti? Niin siis että mennään pohjamutien kautta?*

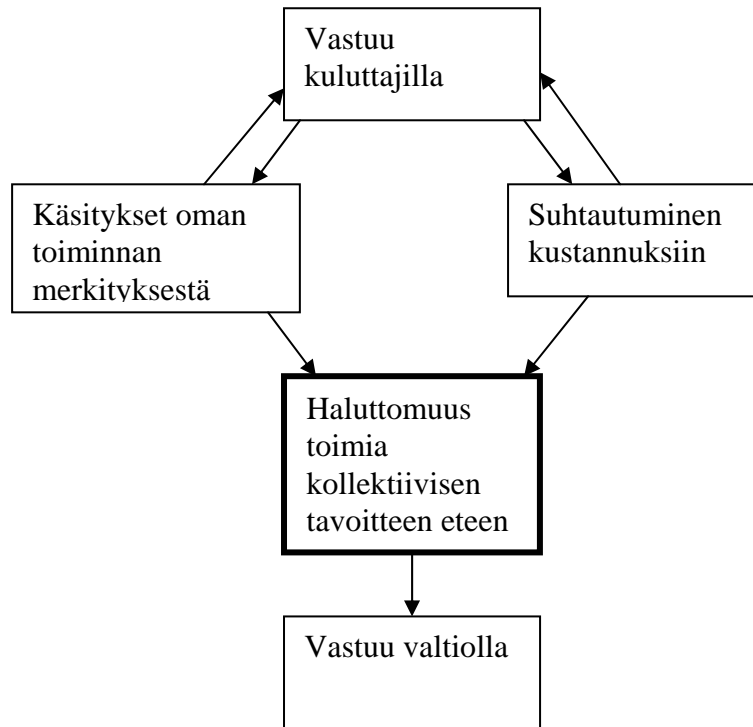
*“Nimenomaan, ja sehän kestää. Sitäpaitsi se, että se tulee ole tuskallinen tie meille et ennen ku me ymmärretään.”(05)*

*H: Jostain pitää kuitenkin olla siinä vaiheessa valmis maksamaan tai luopumaan.*

*“ Nii sit se on pakkosäästöä, et nyt me selvittäis vähemmällä, jos me ymmärrettäis tässä vaiheessa, mutku meit on miljoonia jotka ei jaksa tarttua kynään tai puhelimeen tai ties mihin.”(05)*

### **5.5.7 Kollektiivisen hyödyn teorian soveltaminen aineistoon**

Kollektiivisen hyödyn ongelmalla on pyritty selittämään asenteiden ja käyttäytymisen huonoa vastaavuutta sellaisissa tilanteissa, joissa yksilön ja yhteisön hyödyt ovat ristiriidassa. Kollektiivisen hyödyn ongelman soveltaminen vihreän sähkön tapaukseen osoittautui erittäin hedelmälliseksi. Kuvassa 7 pyrin kuvaamaan yksinkertaistetusti sitä prosessia tai mekanismia, jonka seurauksena kuluttajat sysäävät vastuuta ympäristöongelmien ratkaisusta valtiolle, vaikka periaatteellisella tasolla ajattelevatkin, että kuluttajilla on myös vastuu sähköntuotannosta aiheutuvien ympäristöongelmien vähentämisestä.



Kuva 7. Vastuun jakautumisen mekanismi

Haastateltavat pitivät uusiutuvien tuotantomuotojen tukemista sekä valtion että kuluttajien tehtävänä, mutta käytännön tasolla usko valtion organisaatioiden kykyyn vaikuttaa sähköntuotantorakenteeseen on suurempi kuin yksittäisten kuluttajien vaikutusmahdollisuuksiin. Haastateltavat myös arvelivat muiden kuluttajien käyttäytyvän passiivisesti. Korkeampi hinta koetaan herkästi mahdollisena esteenä vihreän sähkön hankinnalle, vaikka haastateltavat ilmaisivatkin jonkinasteista maksuvalmiutta. Toisaalta vihreän sähkön arveltiin olevan kallista. Uusitalon teoria kollektiivisen hyödyn ongelmasta osoittautuu selitysovoimaiseksi myös tämän aineiston tarkastelussa. Kuluttajat valitsevat yksilörationaalisen hyödyn eli edullisemman tavallisen sähkön (tai kokevat korkeamman hinnan esteenä), vaikka asennoituvatkin myönteisesti vihreään sähköön. Toivotaan, että valtio ottaisi vastuun uusiutuvien tuotantomuotojen tukemisesta vaikka periaatteellisella tasolla vastuun ajatellaankin olevan myös kuluttajilla.

## 6. YHTEENVETO TUTKIMUKSEN TULOKSISTA

Olen edellä kuvannut haastattelemieni kuluttajien käsityksiä ja näkemyksiä vihreän sähkön hankinnasta. Olen pyrkinyt kuvaamaan niitä tiedollisia puutteita ja orientoitumiseen liittyviä hankaluuksia, joita tutkimusta varten kerätyssä aineistossa tuli esiin. Sovelsin haastatteluaineiston tarkasteluun myös teoriaa kollektiivisen hyödyn ongelmasta, joka osoittautui hedelmälliseksi lähestymistavaksi.

Haastateltavat suhtautuivat myönteisesti vihreään sähkөөn, mutta eivät sitä kuitenkaan toistaiseksi ole hankkineet. Tutkimuksen perusteella kuluttajien passiivisuuden taustalta löytyi useita tekijöitä. Korkeampi hinta koetaan herkästi vihreän sähkön hankinnan esteeksi. Koska vihreästä sähköstä joutuu maksamaan hieman tavallista sähköä enemmän, kuluttajat haluaisivat myös olla varmoja siitä, että he todella saavat rahoilleen vastinetta: vihreämpää sähköä. Luottamusta näihin tuotteisiin ei kuitenkaan ole helppo saavuttaa, koska kuluttajat kokevat tietonsa monilta osin riittämättömiksi.

Haastateltavat kokivat olevansa huonosti perillä ”tavallisen sähkön alkuperästä (tuotantolähteet), sähkösopimusten toimintaperiaatteista ja vihreän sähkön hintaeroista normaalisähköön verrattuna. Kokemus sähköyhtiön vaihtoon liittyvistä käytännön toimenpiteistä oli haastateltavilla hyvin vähäistä ja sen arveltiin olevan hankalaa. Tutkimus toi esiin, että epätietoisuus nykyisen sähkön alkuperästä (tuotantolähteistä) tekee vaikeaksi vertailla, millä tavoin vihreällä markkinoidut sähkötuotteet todella eroavat ”tavallisesta sähköstä”. Tämä siitäkin huolimatta, että haastateltavat olivat melko hyvin perillä niistä tuotantomuodoista, joilla vihreä sähkö tuotetaan. Sähkön alkuperämerkintäjärjestelmä tulee muuttamaan Suomessa tilannetta tältä osin jo vuonna 2004. Haastateltavat pitivätkin sähkön alkuperämerkintää mielekkäänä juuri siksi, että ensikertaa on mahdollista vertailla, millä tavalla tuotetusta sähköstä kuluttaja tällä hetkellä maksaa.

Tutkimus toi myös esiin, että kuluttajilla saattaa olla vaikeuksia mieltää sähkösopimusten ja sähkönjakelun periaatteita vapautuneilla sähkömarkkinoilla. Tämä on tärkeä havainto myös sähköyhtiöiden kilpailun kannalta, sillä kilpailu ei toimi, jos kuluttajat eivät esimerkiksi ”uskalla” ostaa sähköä pienestä tai kaukana sijaitsevasta sähköyhtiöstä, koska pelkäävät sähkönjakelun katkeilevan. Moni haastateltava oli epätietoinen siitä, että vihreästä sähköstä maksavan kuluttajan pistorasiasta tulee samaa sähköä kuin muillekin sähköasiakkaille ja että sähkö tulee edelleen paikallisen sähkönjakelijan kautta. Haastateltavilla oli vaikeuksia hahmottaa, että eri tuotantotavoilla tuotettu sähkö sekoittuu sähköverkossa, ja idea erilaisten sähkötuotteiden valitsemisessa on kuluttajan rahojen kanavoimisessa tietyllä tavalla tuotettuun

sähköön.

Haastateltavien mielestä vihreän sähkön hankinta vaatii oma-aloitteisuutta ja aktiivisuutta. Kuluttajien on etsittävä tietoa hinnoista ja erilaisista sähkötuotteista. Myös vihreän sähkön tarjonta koettiin vähäiseksi. Toimintaan innostava sysäys voi haastateltavien mukaan tulla myös median kautta. Suhosen mukaan media määrittelee pitkälle sitä, mistä ihmiset kiinnostuvat, vaikka median vaikutus välttämättä käytännön toiminnan tasolle ulotukaan.

Aineiston perusteella sai osin sen vaikutelman, että sähkön hinta olisi erittäin merkittävä tekijä haastateltaville. Kuitenkin vain yksi haastatteleistani henkilöistä oli kilpailuttanut sähkötuottajaansa hintojen perusteella. Alhaisempien hintojen eteen ei jakseta nähdä juurikaan vaivaa, mutta korkeampi hinta mielletään herkästi vihreän sähkön hankinnan esteeksi. Hintakysymykset ovat kuluttajille merkittäviä, vaikka asennoituminen ympäristöä vähemmän kuormittaviin sähkötuotteisiin onkin myönteistä. Julkisten hyödykkeiden osalta, jollainen ympäristön laatukin on, on hankalaa saada paljastettua ihmisten todelliset preferenssit. Kuluttajan henkilökohtainen taloudellinen etu olisi maksaa sähköstä mahdollisimman vähän, mutta hyvää ympäristölaatua tavoittelevan kuluttajan tulisikin maksaa vähiten ympäristöä kuormittavasta tuotantomuodosta. Kollektiivisen hyödyn ongelmaa tarkastelleet tutkijat ovat pitäneet korkeita kustannuksia ja omien vaikutusmahdollisuuksien kokemista vähäisiksi keskeisinä tekijöinä, jotka estävät toimimista kollektiivisten tavoitteiden eteen. Tämän tutkimuksen valossa kuluttajat kokivat esteenä lähinnä ensiksi mainitun tekijän. Vastuun siirtäminen valtiolle ympäristöongelmien ratkaisemisessa vaikuttaa olevan seuraus kollektiivisen ja yksilöhyödyn ristiriitatilanteelle. Omat vaikutusmahdollisuudet kyllä askarruttivat haastateltavien mieliä, mutta niiden vaikutus käyttäytymiseen oli tutkimuksen perusteella epäsuorempaa.

Tutkimus toikin esiin hyvin monensuuntaisia vaikutuksia eri tekijöiden välillä. Teoreettisesta näkökulmasta on tärkeä havaita, että yksilötason ja ulkoisten tekijöiden välillä on havaittavissa selvää vuorovaikutusta. Haastateltavat toivat esiin esimerkiksi ulkoisten kimmokkeiden merkityksen omalle toimintaan ryhtymiselle. Sen sijaan, että tutkimuksessa olisi tarkasteltu jonkin yksittäisen tekijän, esimerkiksi tiedon merkitystä kuluttajien käyttäytymiseen vihreän sähkön markkinoilla, oli mielestäni valaisevampaa tarkastella ilmiötä useammista näkökulmista esimerkiksi arjen tasolta.

Tulosten perusteella vaikuttaa käsitys asenteiden suoraviivaisesta vaikutuksesta käyttäytymiseen olevan jo lähtökohtaisesti virheellinen. Asenne on vain yksi osatekijä useiden muiden ympäristövastuullisuuteen vaikuttavien tekijöiden rinnalla. Tämä päätelmä asettaa osittain kyseenalaiseksi asennetutkimusten mielekkyyden. Ainakin kuluttajia koskevien



asennetutkimusten perusteella tehtyihin käyttäytymisennusteisiin tulee suhtautua varauksella. Toisaalta tutkimus tuo mielestäni esiin myös sen, ettei mikään muukaan yksittäinen tekijä, esimerkiksi tiedon lisääminen, johda suoraviivaisesti käyttäytymismuutokseen. Tutkimuksen empiirinen aineisto vahvistaa teoriaosassa esiintuvia tutkimustuloksia jotka koskevat ympäristövastuullisen käyttäytymisen esteitä.

Vilja Varho (suullinen tiedonanto, 12.5 2004) on havainnut tuulivoimaa koskevassa tutkimuksessaan, että yritykset ja energiapoliittiset vaikuttajat usein näkevät kuluttajat ensisijaisina muutoksen luojina. Tässä näkyy kilpailtujen sähkömarkkinoiden dilemma: yritykset eivät ryhdy tuottamaan vihreää sähköä ellei sille ole kysyntää, mutta toisaalta kuluttajat eivät koe vihreän sähkön edistämisen olevan ensisijaisesti heidän vastuullaan.

## 6.1 Jatkotutkimusideoita

Tutkimuksessa olen pyrkinyt kartoittamaan syvällisesti niitä syitä, jotka voivat toimia vihreän sähkön hankinnan esteenä, ja toisaalta selittämään kuluttajien passiivisuutta vihreän sähkön markkinoilla. Uusiutuvien energiantuotantomuotojen tukemisen kannalta olisi tärkeää tarkastella kuluttajien todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa vihreän sähkön markkinoilla eli sitä, voiko kuluttajakysyntä vaikuttaa uusiutuvilla tuotantomuodoilla tuotetun kapasiteetin lisääntymiseen ja kuinka tehokkaasti. Tähän kysymykseen ei tässä tutkimuksessa etsitty vastausta, mutta aiheita on tarkoitus käsitellä laajemmin tekeillä olevassa artikkelissa, jota parhaillaan työstetään MMM Vilja Varhon kanssa. Tutkimuksessa en myöskään pystynyt vastaamaan siihen, onko vihreän sähkön hankinnassa kuluttajille tärkeämpää ostoilla saavutettava kapasiteetin lisäys vai ylipäättään oikeus saada valita mistä sähköstä maksaa. Jatkotutkimuksissa olisikin mielenkiintoista etsiä vastausta tähän kysymykseen. Toisaalta myös kuluttajien käsityksiä erilaisista vihreän sähkön tuotteista olisi mielenkiintoista selvittää, mutta ainakin tämän tutkimuksen valossa näyttää siltä, että vihreän sähkön hankinta on kuluttajille toistaiseksi kovin uutta. Lähinnä nykyiset vihreää sähköä jo hankkivat kuluttajat pystyisivät ylipäättään erottamaan markkinoilla olevia erilaisia vihreän sähkön tuotteita.

## 6.2 Menetelmän arviointia

### 6.2.1 Aineiston tarkoituksenmukaisuus ja edustavuus

Laadullisen aineiston sopivan koon määrittelemiseksi ei ole selkeää numeerista ohjetta.

Aineiston koko vaikuttaa ennen kaikkea sen käsiteltävyyteen. Hyvin suurta aineistoa on vaikeampi hallita ja analysoida. Ajalliset resurssit huomioiden asetin tavoitteeksi tehdä kymmenen haastattelua. Jo muutaman haastattelun jälkeen tietyt teemat ja näkökulmat alkoivat toistua haastatteluissa, mutta toisaalta lähes jokaisessa haastattelussa tuntui tulevan ilmi myös joitain pieniä uusia havaintoja ilmiöstä. Tämä antaa viitteitä siitä, että saturaatiopistettä ei tutkimuksessa täysin saavutettu. Ajalliset resurssit eivät kuitenkaan mahdollistaneet lisähaastattelujen tekoa. Toisaalta Hirsjärvi ym (1998, 181) tuovat esiin saturaationpisteen määrittelyyn liittyvänä ongelmana juuri sen, ettei tutkija oikeastaan koskaan voi olla täysin varma siitä, ettei tutkimuksen kohde tuota missään tapauksessa enää uutta informaatiota. Tutkimuksen teon edistyessä havaitsin myös, että ekosähköasiakkaiden haastattelemine ei ollut tutkimusasetelman kannalta kovin mielekästä.

Aineiston tehtävänä laadullisessa tutkimuksessa on toimia apuna rakennettaessa käsitteellistä ymmärrystä ilmiöstä. (Eskola & Suoranta 1998, 39) Eskola ja Suoranta jopa toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta eikä merkitystä tutkimuksen onnistumiseen. He myös korostavat sitä, ettei tarkoitus ole ainoastaan kertoa aineistosta, vaan pyrkiä rakentamaan siitä teoreettisesti kestäviä näkökulmia. Sarajärvi ja Tuomi (2002, 88) taas painottavat edustavuuden kannalta haastateltavien valintaa, jonka ei pidä laadullisessa tutkimuksessa sattumanvaraista. Heidän mukaan haastateltavien tulisi tietää tutkittavasta ilmiöstä mieluusti mahdollisimman paljon ja heidän tulisi olla tutkimuksen tarkoituksen kannalta sopivia. Haastateltavien sopivuuteen olikin tutkimuksessa kiinnitetty erityistä huomiota.

### **6.2.2 Lähdekritiikki**

Koska tutkimusaineistoon on sovellettu pitkälti faktanäkökulmaa, on lähdekritiikki tärkeä osa tutkimuksen analyysiä. Kun ihmiset kertovat itsestään haastattelijalle, he todennäköisesti haluavat esitellä itsensä mahdollisimman positiivisessa valossa. Toisaalta on myös todennäköistä, että haastateltava haluaa välttää ristiriitoja haastateltavan kanssa. (kts. Alasuutari 1994, 86-94) Neutraaleja asioita koskevissa kysymyksissä haastateltavat tuskin kokevat tarvetta valehdella. On kuitenkin mahdollista, että mikäli haastateltava mieltää haastattelijan ”ympäristöihmiseksi”, haastateltava ei halua tuoda elämäntapaansa tai valintojaan esiin ympäristön kannalta huonossa valossa. Näin ollen varauksettoman ilmapiirin luomiseksi olisi oma opiskelutaustani ehkä kannattanut jättää kertomatta. Ihmisten tarve miellyttää keskustelukumppania on luonnollisesti persoonallisuuskysymys, johon osa ihmisistä saattaa

tilanteesta riippuen reagoida myös päinvastoin ja nauttia mielipide-erojen esiintuomisesta. Hyväksyvän ilmapiirin luomiseksi kerroin haastateltavilleni, että lähestyn heitä henkilöinä, jotka ehkä keskimääräistä enemmän ottavat päätöksissään ympäristöasioita huomioon. Tämän voisi olettaa vähentävän tunnetta siitä, että haastattelija (ympäristönsuojelutieteen opiskelija) ja haastateltava ovat eri puolella.

### 6.2.3 Tutkimuksen rajoitteet

Tutkimusta varten keräämäni aineisto ei ole ollut kovin tyypillinen laadulliselle tutkimusotteelle kahdesta syystä. Ensinnäkin epätyypillistä on ollut faktanäkökulman runsas soveltaminen laadulliseen aineistoon. Tutkijan tehtävänä on nousta arkihavaintojen ja ajattelun yläpuolelle, eikä tutkija voi pitää tuloksena haastateltavien näkemyksiä asiasta. Näin ollen olen pitänyt havaintojen vertailua muihin tutkimuksiin ja teoreettisiin jäsennyksiin keinona päästä tuon arki ajattelun yläpuolelle. Vaarana tällaisessa päättelytavassa on se, että tutkija käyttää aineistoa vain aiempien teorioiden ja omien ennako-oletustensa oikeaksi todistamiseen. Puheen diskursseja tai kulttuurisia jäsennyksiä tarkasteleva lähestymistapa voisi tuoda lisää syvyyttä aineistosta tehtyihin tulkintoihin. Tällä tavoin on mahdollista löytää esimerkiksi kiinnostavia valta-asetelmia, joita ihmiset puheessaan luovat ja uusintavat. Tutkimukseni tavoite on kuitenkin ollut käytännöllinen, halusin löytää syitä kuluttajien passiivisuuteen. Ajatuksena on ollut, että jos nämä syyt tiedetään, niihin voitaisiin esimerkiksi poliittisin tai muilla keinoin pyrkiä vaikuttamaan. Työni yksi tavoite on tuottaa tietoa, jota voitaisiin käyttää yhteiskunnallisesti hyödyksi. Tutkimusintressistä johtuen onkin ollut kiinnostavampaa tutkia haastateltavien puhetta kuvana todellisuudesta, kuin kulttuurisina jäsennyksinä tai erilaisina diskursseina.

Toinen ongelma tutkimuksessa piilee aineistosta tehtyjen havaintojen yleistämisessä koskemaan vihreästä sähköstä kiinnostuneita kuluttajia laajemminkin. Tutkimuksenteon aikana onkin mieleeni usein noussut kysymys siitä, olisiko tutkimusta varten pitänyt kerätä kvantitatiivinen aineisto, jolloin havaintojen yleistettävyyks olisi ollut parempi. Menetelmän valintaa käsittelevässä kappaleessa tosin mainitsen niitä ongelmia, joita kvantitatiivisen menetelmän käyttöön olisi saattanut liittyä. Kvantitatiivisen menetelmän käyttö ei myöskään poista kaikkia metodologiaan liittyviä validiteetti-ongelmia, eli kuinka hyvin haastattelulomake mittaa juuri niitä käsitteitä joita on tarkoitus mitata (käsitevaliditeetti), tai kuinka paikkansa pitävä tutkimuksen päättelyketju (sisäinen validiteetti) on. Nyt käytetyllä kvalitatiivisella menetelmällä on muodostunut melko syvä ymmärrys tekijöistä, jotka voivat vähentää kuluttajien aktiivisuutta vihreän sähköän markkinoilla. Jos halutaan saada tietoa siitä, mitkä näistä tekijöistä

ovat merkityksellisempiä kuin toiset, tai parantaa tutkimuksen yleistettävyyttä, kannattaisi aiheesta kerätä laaja survey-aineisto. Tämä tutkimus toimiikin mielestäni esitutkimuksena aiheesta ja voisi antaa hyviä eväitä lomaketutkimuksen tekoon. Toisaalta tutkimus toi esiin asioita, joita saattaa olla hankala mitata kvantitatiivisessa tutkimuksessa. On vaikea pukea väittämän muotoon esimerkiksi sitä, vaikuttaako sähkön abstrakti olemus siihen, että vastaaja ei ole tullut vihreää sähköä hankkineeksi. Tämä osoittaa hyvin sen, että kvalitatiivisella ja kvantitatiivisella tutkimusotteella saadaan erilaista tietoa. Niiden rinnakkainen käyttö vaikuttaakin erittäin hedelmälliseltä tavalta lisätä tieteellistä ymmärrystä.

## LÄHTEET

Ajzen, I. & Fishbein, M. 1980. Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey. 1980.

Allardt, E 1983. Sosiologia. Juva, WSOY

Alasuutari, P 1989. Erinomaista rakas Watson Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Hanki ja Jää. Helsinki, 1989.

Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere

Arvola, A. Kasanen P. 1996. Kuluttajien käyttäytyminen ja energiansäästö. Linkki-tutkimusohjelman loppuraportti. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 3/1996. Edita.

Association of issuing bodies 2001. RECS Basic Commitment, <http://www.recs.org/downloads/BCRelease1.PDF>

Batley, S. Colbourne, D. Fleming, P & Urwin, P. 2001. Citizen versus consumer: challenges in the UK green power market. Energy Policy 29, 2001, 479-487.

Brand, K-W. 1997. Environmental Conciousness and Behaviour: The Greening of Lifestyles. In Redclift; Michael & Graham Woodgate (eds.) The International Handbook of Environmental Sociology. Cheltenham. Edward Elgar, s. 204-217

Cotterell, S., Graefe, A. 1997. Testing a Conceptual Framework of Responsible Environmental Behavior. The Journal of Environmental Education, 1997, vol.29, No. 1, 17-27.

Energiamarkkinavirasto 2004. Energiamarkkinavirasto. <http://www.energiamarkkinavirasto.fi>

Eskola, J. Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere 1998.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2001/77/EY Sähkötuotannon edistämisestä uusiutuvista energialähteistä tuotetun sähkön sisämarkkinoilla PE-CONS 3648/1/01 REV 1, Bryssel, 27.9.2001.

Festinger, L. 1954. A theory of social comparison process. Human Relations 7.

Finergy 2003. Energia asenteet 2002 Tutkimusraportti 15.5 2003

[http://www.sci.fi/~pena/eas2002/eas-tied\\_02.htm](http://www.sci.fi/~pena/eas2002/eas-tied_02.htm).15

Fuchs, D. Arentsen, M. 2002. Green electricity in the market place: The policy challenge. Energy policy, Volume 30, Issue 6 May 2002, 525-538.

GreenStreamNetwork 2002. Uusiutuvan energian tukimuodot eräissä EU-maissa. Julkaisematon selvitys 25.3 2002.

Heiskanen, E. Timonen, P. 1996. Ympäristötieto ja Kulutusvalinnat loppuraportti: Kuluttajien ympäristötiedon tarve. Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisuja 9/1996.

Hines, J. Hungerford, H. Tomera, A. 1986/87. Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavior: A Meta-Analysis. The Journal of Environmental Education Volume 18, Number 2, Winter 1986/87.

Hakala, H. 2000. Näkymiä ympäristönsuojelun teoriaan ja käytäntöön ympäristötietoisuuden kautta katsottuna. Ympäristönsuojelutieteen pro-gradu.2000.

Hirsjärvi, S. Remes, P. Sajavaara, P. 1997. Tutki ja Kirjoita. Kirjayhtymä Oy, Helsinki. 1997.

Järvinen, M 1995. Ympäristöystävä vai vapaamatkustaja -Tutkimus nuorten ympäristöasenteista. Suomen ympäristökeskus, Helsinki 1995.

Kollmuss, A. Agyeman, J. 2002. Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? Environmental Education Research, Vol. 8, No. 3, 2002.

KTM 1995. Energiansäästötoimikunnan mietintö. Kauppa- ja teollisuusministeriön työryhmä ja toimikuntaraportteja 24/1995.

KTM 1999. Ympäristömerkityn sähkön markkinointisäännöt. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 3/1999.

KTM 2002. Uusiutuvilla energialähteillä tuotetun sähkön edistämiskeinot. Kauppa ja teollisuusministeriön kertomuksia ja selvityksiä 5/2002 Energiaosasto. Edita Publishing Oy

Kiljunen, P. 1998. Sähkön ympäristöluokittelu. Tutkimus kansalaismielipiteestä 1998. Helsinki. Finergy. [www.saunalahti.fi/~pena/yhdyskuntatutkimus/finregy2/raportti.htm](http://www.saunalahti.fi/~pena/yhdyskuntatutkimus/finregy2/raportti.htm)

Lipp, J. 2001. Policy considerations for a sprouting UK green electricity market. Renewable Energy Volume 24, Issue 1 September 2001, 31-44.

Massa, I. Haverinen, R. 2001. Arkielämän ympäristöpolitiikka, esitutkimus. Suomen ympäristö

521, Ympäristöministeriö. Edita Oyj, Helsinki, 2001.

Melasniemi-Uutela, H. 1994. Energiansäästö tutkimus 1994. Kauppa- ja teollisuusministeriön teettämä selvitys. Tilastokeskus. Julkaisematon raportti.

Mäkelä, K. (toim.) 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus, Helsinki 1990

Nikkilä, M. 2001. Kuluttajat muuttuvilla sähkömarkkinoilla - Sähkøyhtiöiden kilpailuttaminen kuluttajien näkökulmasta. Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisu 4/2001.

Nurmela, J. 1996. Kotitaloudet ja energia vuonna 2015. Tilastokeskus. Edita, Helsinki 1996.

Pelkonen, R. 2001. Kuka uskoo tuulen voimaan? Tutkielma Lumituuli Oy:n tuulivoimalahankkeesta. Tampereen Yliopisto, Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos. Pro gradu-tutkielma. Maaliskuu 2001.

Robottom, I. Hart, P. 1993 Research in Environmental Education: Engaging the Debate. Deakin University, Geelong; Victoria, Australia 1993.

Sairinen, R. 1996. Suomalaiset ja Ympäristöpolitiikka. Tilastokeskus. Edita, Helsinki 1996.

Sairinen, R. 1991. Johdatus yhteiskuntatieteelliseen energiatutkimukseen. Teoksessa Massa, I & Sairinen, R (toim. Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Gaudeamus, Helsinki 1991.

Shove, E. Chappells, H. 2001. Ordinary consumption and Extraordinary relationships: Utilities and Their Users teoksessa Ordinary Consumption edited by Jukka Gronow and Alan Warde. London Routledge New York, 2001.

SKM Energy Consulting 2002. Electricity labelling: Requirements for establishing a reliable well functioning system within the EU, The Netherlands, June 26<sup>th</sup>, 2002

SLL 2004. Suomen Luonnonsuojeluliitto. [www.ekoenergia.info/ekoenergia/myyntitilasto](http://www.ekoenergia.info/ekoenergia/myyntitilasto)

Suhonen, P. 1994. Mediat, me ja ympäristö. Tampere: Hanki ja Jää.

Tulokas, R. 1998. Suomalaiset ja ympäristö. Tilastokeskus. Ympäristö 1998:10, Helsinki 1998

Tilastokeskus 2003. Energiaennakko 2002. SVT Energia 2003:1 Helsinki.13.3 2003

Uusitalo, L 1986. Suomalaiset ja ympäristö:tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta.Helsinki:Helsinki School of Economics

Uusitalo, L 1991. Oma etu vai yhteinen hyvä? Ympäristötietoisuuden ja toiminnan ristiriita. Teoksessa Massa, I & Sairinen, R (toim.) Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 24-48.

VTT 1999. Energia Suomessa Tekniikka, talous ja ympäristövaikutukset. VTT Energia. Edita. Helsinki, 1999.

Ympäristöministeriö 1993. UNCED YK:n Ympäristö- ja kehityskonferenssi Rio de Janeiro 3.-14.6. 1992. Ympäristöministeriö ja ulkoasiainministeriö. Forssan Kirjapaino Oy. 1993.



## LIITTEET

### Liite 1 kyselylomake

Jos vertaan itseäni muihin kuluttajiin

- 1 Otan ympäristöasioita huomioon ostopäätöksissäni paljon keskivertokuluttajaa enemmän
- 2 Otan ympäristöasioita huomioon jonkin verran keskivertokuluttajaa enemmän
- 3 Olen keskitien kulkija, lienen keskivertokuluttaja ympäristönäkökohtien huomioimisessa
- 4 Otan ympäristöasioita huomioon keskivertokuluttajaa vähemmän

Tiedotusvälineissä on enenevästi puhuttu ympäristöystävällisestä sähköstä. Oletko huomannut tällaista keskustelua tai ilmoittelua?

- 1 Kyllä useissakin yhteyksissä
- 2 Kyllä jossain määrin
- 3 Ehkä, en kovin selvästi
- 4 En ole huomannut
- 5 En osaa sanoa

Kuinka kiinnostavaksi koet kyseisen aiheen? Eli onko ympäristöystävällinen sähkö mielestäsi...

- 1 Hyvin kiinnostava asia
- 2 Melko kiinnostava asia
- 3 Ei kovin kiinnostava asia
- 4 Ei lainkaan kiinnostava asia
- 5 En osaa sanoa

Valitse itseäsi koskeva vaihtoehto

- 1 Ostan ekosähköä
- 2 Olen harkinnut ekosähkön hankkimista
- 3 En ole harkinnut ekosähkön hankkimista

Mikäli harkitset ekosähkön hankkimista, kuinka paljon kalliimpaa ympäristömerkitty sähkö saisi mielestäsi olla tavalliseen sähköön verrattuna?

- 1 Ei yhtään kalliimpaa
- 2 Noin viisi prosenttia kalliimpaa
- 3 5 - 10 prosenttia kalliimpaa
- 4 10 - 20 prosenttia kalliimpaa
- 5 20 - 30 prosenttia kalliimpaa
- 6 yli 30 prosenttia kalliimpaa
- 7 En osaa sanoa

Sopisitko itse ekosähkömarkkinoinnin kohderyhmään?

- 1 Kyllä
- 2 En
- 3 En osaa sanoa

Tiedot vastaajasta

Sukupuoli

- 1 nainen
- 2 mies

Ikäryhmä

- 1 20 – 29 v.
- 2 30 – 39 v.
- 3 40 - 49 v.
- 4 50 - 59 v.
- 5 60 – 69 v.

Asumismuoto

- 1 kerrostalo
- 2 rivitalo tai paritalo
- 3 omakotitalo
- 4 maatila
- 5 jokin muu lämmitys
- 6 en tiedä

Millainen koulutus sinulla on?

- 1 Ammattikurssi, muu lyhyt ammattikoulutus
- 2 Ammattikoulu, kappakoulu tai vastaava
- 3 Opistotasoinen ammattikoulutus
- 4 Ammattikorkeakoulu
- 5 Yliopisto- tai korkeakoulu

Ammattiryhmä, johon katsot lähinnä kuuluvasi

- 1 johtavassa asemassa toisen palveluksessa
- 2 ylempi toimihenkilö
- 3 alempi toimihenkilö
- 4 työntekijä
- 5 yrittäjä tai yksityinen ammatinharjoittaja
- 6 opiskelija
- 7 eläkeläinen
- 8 kotiäiti/koti-isä
- 9 työtön
- 10 muu, mikä

Kotikuntani \_\_\_\_\_

## Sähkön alkuperämerkintä

## Sähkön alkuperämerkintä

## liite 3 Haastattelurunko

### 1. Sähkötuotannon ympäristövaikutukset ja oma sähkönkulutus:

Mistä sähköntuotannon aiheuttamista ympäristöhaitoista olet huolissasi, tai mitä sähköntuotannosta aiheutuvia ympäristöhaittoja sinulle tulee mieleen?

Jos sinulla olisi valta päättää asioista, miten pyrkisit vähentämään mainitsemasi sähköntuotannosta aiheutuvia ympäristöhaittoja?

Kenelle kuuluu mielestäsi vastuu sähköntuotannon ympäristövaikutusten vähentämisestä? Miten koet kuluttajan vaikutusmahdollisuudet sähköntuotantoon liittyvissä kysymyksissä.

Missä arkielämän tilanteissa ajattelet oman sähkönkulutuksesi ympäristövaikutuksia?

Mistä sähkön tuotantolähteistä arvelet kotona käyttämäsi sähkön olevan peräisin?

### 2. Ekosähkö tuotteena

Kuvaile mitä ekosähkö käsityksesi mukaan on?

Millä tavalla se käsityksesi mukaan poikkeaa “tavallisesta sähköstä”?

Luotatko siihen, että ekosähkö on ympäristöystävällisempää kuin ns. tavallinen sähkö?

Voisiko ekosähkön käyttäminen olla mielestäsi yksittäiselle kuluttajalle tehokas tapa vaikuttaa ympäristöasioissa?

Ovatko ekosähkösopimusten toimintaperiaatteet sinulle tuttuja? Toisin sanoen miten taataan, että kuluttaja todella saa sitä, mistä maksaa?

Minkälaisia merkityksiä ekosähkön ostamisella voisi olla sinulle itsellesi?

### 3. Ekosähkön hankinta – esteitä ja kannustimia

Milloin ja mistä sait tietää mahdollisuudesta ostaa ekosähköä? Miten silloin reagoit?

*(Seuraava kysymys vain ekosähkön ostajille:*

*Kuvaile ekosähkön oston johtanutta tilannetta).*

Oletko joskus harkinnut ekosähkön ostamista?

Miksi et toteuttanut aikomustasi?

Mitkä tekijät koet esteenä ekosähkön hankintaan?

Miksi juuri ekosähkön ostaminen tuntuu hankalalta, jos muuten otat kulutus päätöksissä ympäristöasioita huomioon?

Onko sinulla mielestäsi riittävästi tietoa ekosähköstä mahdollista ostopäätöstä varten? Mistä asioista kaipaisit lisää tietoa?

Ekosähkön ostaminen on vielä toistaiseksi aika marginaalista. Vaikuttaako se jollain tavoin käsityksiisi kuluttajien vaikutusmahdollisuuksista?

Mitkä asiat voisivat motivoida sinua ekosähkön oston?

## **5. Sosiaaliset tilanteet:**

Oletko joskus käynyt keskusteluja ekosähkön ostamisesta?

Onko joku kannustanut sinua ekosähkön oston, tai vastustanut ajatustasi? Minkälaisia keskusteluja kävitte aiheesta?

*Seuraavat kaksi kysymystä ekosähkön ostajille:*

*Minkälaisena koet ekosähköstä puhumisen? Minkälaisena olet kokenut muiden keskustelijoiden reaktiot (esim. ystävien, sukulaisten)?*

## **6. Sähkön alkuperämerkintä ja ekosähkön tulevaisuus**

Eri puolilla maailmaa on otettu käyttöön sähkön alkuperämerkintä. Sen ideana on kertoa kuluttajille, mistä sähkön tuotantolähteestä heidän ostamansa sähkö on peräisin. Haastateltavalle näytetään esimerkkituoteselostetta (ks. liite 2), ja häntä pyydetään kertomaan, mitä itseä kiinnostavaa informaatiota tuoteselosteesta löytyy ja mitä asioita siinä on vaikea ymmärtää.

Minkälaisena näet ekosähkön tulevaisuuden Suomessa 10- 20 vuoden kuluttua?

Tuleeko vielä jotakin muuta aiheesta mieleen, jota en osannut kysyä?

## Liite 4 Koodiluettelo

mitä vihreä sähkö on

stereotypiat vihreän sähkön ostajista

motivaatio

sähköstä puhuminen

sähkö tuotteena

oma sähkönkulutus

sähkön alkuperä

näkemykset alkuperämerkinnästä

esteitä vihreän sähkön hankintaan

luottamus/epäluottamus

hintakysymykset

valtion tuki vihreälle sähkölle

sähköyhtiöiden kilpailuttaminen hinnalla

aktiivisuus, oma-aloitteisuus

tieto valinnan mahdollisuudesta

näkyvyys mediassa - median ympäristödiskurssi

toimintataidot

sähköntuotannon ympäristövaikutukset

kotimaisuus

yrietysten toimintaperiaatteiden huomioiminen

käsitykset ratkaisukeinoista

vastuu

kuluttajien vaikutusmahdollisuudet

suhtautuminen marginaaliseen ilmiöön

tulevaisuuden visiot



